

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**1990- 2000 ARASI ÇOCUK ROMANLARI VE EDEBÎ MASALLARDA
GELENEK GÜNCELLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğçe GÜL

BALIKESİR, 2017

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**1990- 2000 ARASI ÇOCUK ROMANLARI VE EDEBÎ MASALLARDA
GELENEK GÜNCELLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğçe GÜL

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU**

Balıkesir, 2017

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 200912511007 numaralı Tuğçe GÜL'ün hazırladığı "1990 – 2000 Arasında Çocuk Romanları ve Masallarda Gelenek Güncellemesi" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26.10.2017..... tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan...Prof. Dr. Akın Savaş UĞUR...İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Üye...Prof. Dr. Salim Savaş...İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı (Danışman)

Üye...Prof. Dr. Ali DUYMAZ...İmza.....
Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

27.11/2017
Enstitü Müdürü

İbrahim Şahin
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

ÖNSÖZ

Gelenek farklı şekillerde tanımlanmış bir kavramdır. Gelenek üzerine birçok şey yazılmış olması sebebiyle bu alanda kavram karışıklığı oluşmuştur. Çalışmamızda geleneğin tanımları incelenip irdelenmiştir. Bu kapsamda geleneğin tarihsel süreç içinde sürekli yenilenerek var olma özelliğinden yola çıkılmış ve gelenekle birlikte güncellenme kavramı ele alınmıştır.

Geleneğin toplumdaki hedef kitlesinin ilk planda çocuk olması sebebiyle çocuk romanları ve masallarda geleneksel öğelerin ne şekilde güncellendiği incelenmiştir. Bu incelemeyi yapabilmek için öncelikle çocuk romanları ve masallardaki geleneksel öğeler belirlenmiştir.

İncelemenin daha net sonuçlar ortaya koyabilmesi amacıyla öncelikle küreselleşmenin etkisini daha hızlı hissettirmeye başladığı ve sonuçta geleneğe olan yönelmenin artış gösterdiği 1990 - 2000 yılları arasındaki dönem ele alınarak sınırlandırılmıştır. Daha sonra da çocuk edebiyatına ilişkin ürünler içinde geleneğin kendini gösterdiği türlerden olan masal ile gelenekten yararlanıp onu güncelleme ihtiyacını duyan türlerden olan çocuk romanları temel alınarak sınırlandırma yapılmıştır.

Söz konusu dönem süresince aktif olarak çocuk romanı ve edebî masal yazıp yayımlamış olan yazarlar incelenmiş ve bu yazarların içinden geleneksel öğeleri güncelleme yoluna en çok giden, en bariz örneklerle eserlerinde yer vermiş olanlar belirlenmiştir. Söz konusu yazarların yazmış olduğu masallar ve romanlar incelenmiştir. Özellikle aynı yazarın her iki türde de vermiş olduğu eserler varsa bu eserlerin incelenmesi yoluna gidilmiş ve iki türde de eser vermiş olan yazarlara romanları ve masallarıyla tezde yer verilmiştir. Bu yazarların anlatım teknikleri ile eserlerinin incelenmesi yoluna gidilmiştir.

“1990 – 2000 Arası Çocuk Romanları ve Edebî Masallarda Gelenek Güncellemesi” başlığını taşıyan bu çalışma; “giriş”, “dönem özellikleri ve tanımlamalar”, “yöntem”, “bulgular ve yorumlar”, “sonuç” ve “kaynakça” bölümlerinden oluşmaktadır.

“Giriş” bölümünde tezin başlıca problemi, amacı, önemi, varsayımları ve

sınırlılıkları gibi konular üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm olan dönem özellikleri ve tanımlarda ise öncelikle dönemi daha iyi değerlendirebilmek adına 1990 ile 2000 yılları arasındaki siyasi ve sosyal değişim ele alınmıştır. Daha sonra ise gelenek üzerine yapılmış tanımlar sunulmuştur. Gelenekle birlikte tezin bir diğer ana kavramı olan güncellemeye açıklık getirilmiştir.

“Bulgular ve Yorumlar” bölümünde öncelikle gelenek tanımı değerlendirilerek bu doğrultuda seçilen toplam 20 çocuk romanı ve edebî masal kitabı incelenmiştir.

Bölümün devamında seçilen eserlerde geleneğin ve gelenek güncellenmesinin netleştirilmiş tanımları doğrultusunda, belirlenmiş olan geleneksel öğeler, sınıflandırılmıştır. Romanlardaki ve edebî masallardaki geleneksel öğeler sınıflandırılırken önce edebî masallarda görülenler listelenmiştir. Masallarda bu öğelerin nerede ve ne şekilde karşımıza çıktığı incelenmiştir. Daha sonra aynı şekilde çocuk romanlarındaki geleneksel öğelerin sınıflandırılması yapılmıştır. Romanlardaki geleneksel öğeler de karşımıza çıkış ve işleniş biçimleriyle ele alınarak değerlendirilmiştir. Son olarak da romanlarda ve edebî masallarda ortak olarak görülen geleneksel öğelerin değerlendirmesi yapılmıştır. Bu kapsamda söz konusu geleneksel öğelerin ne şekilde güncellendiği belirlenmiştir.

Bu tezde, 1990 ve 2000 yılları arasında çocuk romanları ve edebî masallarda görülen geleneksel öğelerin güncelleniş biçimleri ve güncellemelerin etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Tez konusunun belirlenip yazılması aşamasında bilgisini, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, kavram karışıklığı yaşanan bu alanda her daim yol göstericiliği ve sabrı ile yanımda olan sayın hocam, danışmanım Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU’na; ilgi ve destekleri için sevgili eşime ve aileme, özellikle bana her zaman inanan ve benim geleneğimi şekillendiren dedeme, dostlarıma çok teşekkür ederim.

Tuğçe GÜL
2017 Balıkesir

ÖZET

1990 – 2000 ARASI ÇOCUK ROMANLARI VE EDEBÎ MASALLARDA GELENEK GÜNCELLEMESİ

GÜL, Tuğçe

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

2017, 116 Sayfa

Bu çalışmada gelenek kavramının tanımlaması yapılırken birçok kavram kargaşasıyla karşılaşılması sorunu ele alınmış olup söz konusu gelenek tanımlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Daha sonra da gelenek kavramının belirlenen tanımı çerçevesinde 1990 ile 2000 yılları arasında çocuk romanları ve edebî masallarda geçen geleneksel öğeler incelenip sınıflandırılmıştır.

Geleneksel öğelerin belirlenmesi sırasında özellikle sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş döneminde gelenekten yararlanma ihtiyacının doğurduğu sonuçlar ele alınmıştır. Daha sonra ise 1990 ile 2000 yılları arasında küreselleşme etkisiyle özellikle çocuk romanlarındaki ve edebî masallardaki gelenekten yararlanma ihtiyacı irdelenmiş ve bu ihtiyacın sonucunda ortaya çıkan eserlerdeki geleneksel öğeler belirlenmiştir.

Bu çalışmanın ulaştığı en genel sonuç, geleneksel öğelerin çağa uydurularak güncellemelerinin yapılması sırasında çoğu zaman deformasyonun görülmesidir. Güncelleme olarak eski olandan esinlenme yoluyla yapılan yeniliklerin bir ölçüde yeni kuşağa geleneği aktarmada etkili olduğu görülse de geleneğin yanlış algılanması sorunuyla da karşı karşıya kalılabildiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelime: Gelenek, 1990 ve 2000 Arası Roman, Masal, Güncelleme.

ABSTRACT

BETWEEN 1990 – 2000 TRADITION ACTUALIZING ON CHILDREN NOVEL AND LITERARY FAIRY TALES

GÜL, Tuğçe

Postgraduate, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

2017, 116 Pages

In this study, while the definition of tradition is done, the comparison of several meaning problem is searched by the way of comparisons of definition of tradition. Then traditional constituents in children novels and literary fairy tales between 1990 and 2000 are studied and classified.

Results that flowed from the need to benefit from tradition were dealt at the time of determination of the traditional components especially in transition period from oral literature to written literature. After that, between the 90s and 2000s, the need to benefit from transition that is especially in the literary children's tale and juvenile fictions was dealt and traditional components in the works that proceed by reason of that need were identified.

The comprehensive result of this research achieved is that, most of the time; a deformation is seen during the keeping up with the time and actualizing the traditional factors. Even if the innovations which were made by inspiring from old behaviours are effective to conduct the tradition to the new generation, it is confirmed that being faced with misperceiving the tradition.

Anahtar kelime: Tradition, Novels That Between 1990 and 2000, Literary Fairy Tales, Actualizing.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	X
1. GİRİŞ.....	1
2. 1. Problem.....	1
2. 2. Amaç.....	1
2. 3. Önem	1
2. 4. Varsayımlar.....	2
2. 5. Sınırlılıklar.....	2
2. DÖNEM ÖZELLİKLERİ VE TANIMLAR.....	3
2. 1. 1990 – 2000 Yılları Arası Siyasi ve Sosyal Durum.....	3
2. 2. 1990 – 2000 Yılları Arasında Toplumsal Hayatta İnsan.....	7
2. 3. Gelenek.....	11
2. 4. Güncelleme.....	18
2. 5. Gelenek Güncellemesi.....	19
3. YÖNTEM.....	32
3. 1. Araştırma Yöntemi.....	32
3. 2. Bilgi Toplama Kaynakları.....	32
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	34
4. 1. Gelenekten Yararlanma İhtiyacı.....	34
4. 2. Masallarda ve Romanlarda Görülen Geleneksel Ögeler.....	35
4. 2. 1. Geleneksel Değerler.....	35
4. 2. 1. 1. İnanç	35
4. 2. 1. 2. Aile Düzeni/ Atalara Saygı	38
4. 2. 1. 3. Vefa Duygusu	45
4. 2. 1. 4. Değişen Yerleşik/ Toplumsal Düzen.....	46
4. 2. 1. 5. Hak Yememe	66
4. 2. 2. Mutfakla İlgili Gelenekler	68
4. 2. 2. 1. Yemek	68

4. 2. 2. 2. Misafir Ağır lama	71
4. 2. 3. Edebî Türlerle İlgili Gelenekler	73
4. 2. 3. 1. Masal Tekerlemesi.....	73
4. 2. 3. 2. Geleneksel Karakterler	90
4. 2. 3. 3. Bilmece ler	93
4. 2. 3. 4. Atasözleri ve Deyimler	94
4. 2. 3. 5. Sözcükler	96
4. 2. 3. 6. Gelişen Geleneksel Olaylar	96
4. 2. 4. Sosyal ve Kültürel Hayatla İlgili Gelenekler	98
4. 2. 4. 1. El Sanatları ve Meslekler	98
4. 2. 4. 2. Sayılar	100
4. 2. 4. 3. Törenler	104
4. 2. 4. 4. Oyunlar	106
5. SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	113

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Nu.	: Numara
s.	: Sayı
sy.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

1. 1. PROBLEM

Bu çalışmanın problemi, sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçilmesinden bu yana gelenekten yararlanma ihtiyacının doğmasıyla çağa ayak uydurmak adına geleneksel öğelerin ne şekilde değişime uğratıldığını belirleyebilmektir. 1990 ile 2000 yılları küreselleşmenin yoğun yaşandığı ve bu sebeple de toplumların çağa uyum sağlamaya çalışırken bir yandan da kendi benliklerinden uzaklaşma korkusuyla karşı karşıya kaldıkları bir dönemdir. Bu nedenle de gelenekle ilgili öğelere sıklıkla başvurma ihtiyacı oraya çıkmıştır. Gelenek gündeme getirilip yeni bir ambalajla sunulurken hedef kitle geleceği yaşatacak kitle olarak görülen çocuklar olmuştur. Bu sebeple geleneksel öğeler güncellenirken özellikle çocuk romanları, öyküleri ve masallar araç olarak kullanılmıştır. Bu durum başta 1990 ile 2000 yılları arasında olmak üzere geleneğin her dönemde en yaygın yer aldığı tür olan masallar ile gelenekten yararlanmaya sıklıkla başvuran çocuk romanlarının gelenek güncellemesi kapsamında incelenmesi zorunluluğunu doğurmuştur.

1. 2. AMAÇ

Bu çalışmada temel amaç gelenek güncellemesinin ne şekillerde yapıldığını belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Gelenek nedir?
2. Güncelleme nedir?
3. Gelenek güncellemesi ne şekilde gerçekleşir?
4. Romanlardaki ve masallardaki geleneksel öğeler nelerdir?
5. Romanlarda ve masallardaki geleneksel öğeler ne şekilde güncellenmiştir?

1. 3. ÖNEM

Çalışmamız, şimdiye kadar üzerine birçok şey söylenmiş olan gelenek ile ilgili kavram karışıklığını gidermek açısından önemlidir. Ayrıca bu doğrultuda zaman zaman reddedilen geleneğin aslında her zaman başvurulmuş bir kaynak

olduğu, bu nedenle de güncellenerek tekrar sunulduğu kanıtlanacaktır. Bu başvuru sırasında ise başarılı olunmasının yani başarılı örneklerle karşılaşıłmasının yanı sıra geleneğin yapısı gereği güncelleme adı altında fazla deforme edilmesinin onun yanlış algılanmasına yol açacağı da ortaya konacaktır.

1. 4. VARSAYIMLAR

Çalışmamızda ortaya koyduğumuz varsayımları şöyle sıralamak mümkündür:

Bugüne kadar yapılmış olan gelenek tanımları geleneğin kapsamını yaymış ve açıklanması, içinden çıkılması zor bir tanımlamayla yaklaşıłmasına neden olmuştur.

Yapılan çalışmalar kavram kargaşası yaratmış ve gelenekle ilgili öznel yaklaşımları temel almıştır.

Toplumlar yenileşme yolunda bir engel gibi gördükleri geleneğe başka toplumlarla ilişkileri arttıkça kendi benliklerinden kopma tedirginliği yaşayarak tekrar sığınmışlardır.

1. 5. SINIRLILIKLAR

Çalışmamız küreselleşmenin etkisini yoğun olarak gösterdiği 1990 ile 2000 yılları ile sınırlanmıştır. Ayrıca yazın türlerini gelenek açısından inceleme gerekliliğinden dolayı geleneğe bağlı türlerden olan masal ile güncel olana gelenekten yararlanarak yaklaşan türlerden olan romanlarla sınırlandırılmıştır. Bu türler belirlendikten sonra gelenek güncellemesinden 1990 ve 2000 yılları arasında eser vererek en çok yararlanan yazarlar belirlenmiştir. Böylece incelenecek eserler sınırlandırılmıştır.

2. DÖNEM ÖZELLİKLERİ VE TANIMLAR

2. 1. 1990 – 2000 ARASI SİYASİ VE SOSYAL DURUM

Time dergisi 1990 yılında bu günkü tarihin hızlandırılmış bir video kaseti andırdığını dile getirir. Gerçekten de bu dönemde hızlı akan tarihi olayların ancak gazete başlıklarına indirgendiği görülür. “Berlin Duvarı Yıkıldı”, “Dayanışma Sendikası İktidarda”, “Çavuşesku ve Norieda Düştü” gibi başlıklar bunun sadece birkaç örneğidir¹.

İçinde yaşadığımız dünyada son dönem içerisinde en önemli kavramlardan birisi şüphesiz küreselleşme kavramıdır. Küreselleşme, temeli 1990 sonrası yaşanan siyasi olaylar sonucunda oluşmuş ve ortaya çıkmış bir kavramdır. Küreselleşme kavramına kelime anlamı olarak bakıldığında:

“İngilizce globalization, latince globus’dan türemedir. Glob küre, globus terra yer küre anlamına geliyor. Küreselleşme İngilizce globalization’un Türkçeye çevrilmiş veya uydurulmuş versiyonudur. Globalization 1990 öncesi sözlüklerde yer almıyordu. İngilizce global’in eski dildeki karşılığı cihanşümül ve/veya alemşümuldür. Fransızca’da mondialisation kavramı yeğleniyor ama yarı İngilizce yarı Fransızca globalisation de kullanılıyor. Dünyanın birçok diline İngilizceden tercüme edildiğini söylemek mümkündür².”

Küreselleşme, üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimi sonrası tüm dünyayı saran bir durum haline gelmiştir. Ekonomik, sosyal, teknolojik, politik ve ekolojik olarak bir bütünleşme oluşmuş, belirli noktalarda sınırlar ortadan kalkmıştır. Başka bir deyişle siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik etkenlerin bir araya gelmesiyle oluşan küreselleşme, dünyanın her yerindeki insanların etkileşim hızını arttıran bilgisel ve teknolojik gelişmeler tarafından yönlendirilmiştir.

Sosyal anlamda bazı tanımları sabit bir şekilde, tam anlamıyla tanımlayabilmek sosyal hayatın ortaya koyduğu değişim ve yönlendirici etki

¹ Giritli İsmet, 1990’a Girerken Bazı Olaylar ve Sorunlar, Yaylın Matbaası, İstanbul, 1990, S:7

² Başkaya Fikret, Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek, Maki Baskı Yayın, Ankara, 2005, S: 375.

sebebiyle neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle net bir tanımının yapılması zor olan kavramlardan biri olan küreselleşme dünya üzerinde her geçen gün yaşanan değişimlerce beslenir. Tüm bu hızlı değişimlere rağmen küreselleşmenin genel bir tanımını yapmak gerektiğinde ise Rus komünizminin çöküşü ve Berlin duvarının yıkılması sonrası kapitalist yapının, hızlı teknolojik gelişim ile birlikte makinalaşmış-robotlaşmış sanayi sisteminin, tüm dünya üzerinde yayılımı ve tüm bunlara bağlı olarak yeni sistemin tüm dünyayı birleştirme durumu olduğu söylenebilir³.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Doğu Bloğu'nun ortadan kalkması, 1990 yılında soğuk savaşın sona ermesi, hemen sonrası 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünya tek kutuplu düzene geçmiştir. Böylelikle özellikle ulusal şirketler için yeni pazarlar ve üretim sahaları ortaya çıkmıştır. Bu durum söz konusu yıllarda ekonomik anlamda kültürel yapıları etkileyen ciddi değişimler yaşandığını gözler önüne serer.

“Uluslararası şirketler ekonomik küreselleşmenin kalbinde yer alırlar. Bu şirketler bütün dünyadaki ticaretin üçte ikisinden sorumludur; dünya üzerinde yeni teknolojilerin yayılmasında aracılık ederler ve uluslararası finansal piyasalardaki büyük oyuncular⁴.”

Söz konusu yıllarda yaşanan önemli noktalardan biri diğeri ise politik olarak oluşmuş değişimlerdir. Bu değişimlerin başını 1989 yılında Doğu Bloğu'nun ortadan kalkması ve hemen sonrasında 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çöken Sovyet tipi komünizm çeker.

“Komünizmin çöküşünden bu yana eski Sovyet bloğundaki ülkeler Rusya, Ukrayna, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Baltık Devletleri, Kafkasya ve Doğu Asya devletleri ve pek çok başka ülkede içlerinde Batı tipi siyasal ve ekonomik sistemlere doğru ilerlemiştir. Bu ülkeler artık küresel topluluktan yalıtılmış değil, onunla bütünleşmiş hale gelmişlerdir. Bu gelişme, Soğuk Savaş sırasında, Birinci Dünya ülkelerinin İkinci Dünya ülkeleriyle karşı karşıya geldiği düzenin sonu demektir. Komünizmin çöküşü küreselleşme süreçlerini hızlandırmıştır, ancak aynı zamanda onun bir

³ Çetin Taylan , 1990 Sonrası Küreselleşme Sürecinde Birey ve Resim Sanatı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, S: 4.

⁴Giddens, A., Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, S: 88.

sonucu diye de görülmelidir. Merkezi planlamaya dayalı ekonomiler ile siyasal yetkinin kültürel denetimi, küresel medya ile elektronik olarak bütünleşmiş bir dünya ekonomisi çağında artık varlığını sürdüremezdi⁵.”

Tüm bu gelişimin sonucunda bahsi geçen ülkelere küresel sistemin kapıları sonuna kadar açılmıştır. Uluslararası şirketler faaliyetlerini bu geniş çaplı coğrafyaya taşımıştır. Bunun sonucu yeni sistemin sembolü haline gelmiş markalar bu ülkelere yerleşmişlerdir. Bu markaların yarattığı, beslenme, moda veya yaşam standardı üzerindeki değişim geleneksel kültürde de değişime yol açmıştır.

Karl Marx’tan bu yana yakın ölümü müjdelenen kapitalizm, tam tersine tırmanmıştır. Özellikle 1970 ve 1980 arası tırmanışa geçen bir ivme izlediği görülür. Pasifik ülkeler bu yolla ekonomik gelişme yaşarken Nehru ve Nasır’ın liderliğinde Hindistan ve Mısır gibi kalabalık ülkeler de bu sisteme yönelmişlerdir.

Bu yıllarda yaşanmış olan değişimlerden bir diğeri de özellikle küreselleşmenin ortaya çıkmaya başladığı yıllarda politik gelişiminde bir başka itici güç konumunda bulunan uluslararası örgütlerin kurulması ve bu örgütlerin sayısının hızla artmasıdır. Bu örgütlerin faaliyet alanlarının hem yetki hem de coğrafi alanlarda hızla artmış olduğu bir döneme girilmiştir. 1990 – 2000 yılları arasını kapsayan yıllarda kurulmuş ve küreselleşmeye etki eden en önemli örgüt Avrupa Birliği’dir.

Avrupa Birliği (EU/AB), 1992 yılında *Avrupa Birliği Antlaşması* olarak da bilinen Maastricht Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi sonucu, var olan Avrupa Ekonomik Topluluğu’na yeni görev ve sorumluluk alanları yüklenmesiyle kurulmuştur. Avrupa Birliği, tüm üye ülkeleri bağlayan standart yasalar aracılığıyla, insan, eşya, hizmet ve sermaye dolaşımı özgürlüklerini kapsayan bir ortak pazar (tek pazar) geliştirmiştir. Birlik içinde tarım, balıkçılık ve bölgesel kalkınma politikalarından oluşan ortak bir ticaret politikası izlenir. Birliğe üye ülkelerin on sekizi, euro adıyla anılan ortak para birimini kullanmaya başlamıştır. Avrupa Birliği, üye ülkelerini Dünya Ticaret Örgütü’nde, G8 zirvelerinde ve Birleşmiş Milletler’de temsil ederek dış politikalarında da rol oynamaktadır. Birliğin yirmi sekiz üyesinden yirmi ikisi NATO’nun da üyesidir. Schengen Antlaşması uyarınca birlik üyesi ülkeler arasında pasaport kontrolünün kaldırılmasının da arasında

⁵ Giddens, a.g.e, s: 91.

bulunduğu pek çok adli konu ve işleri düzenlemelerinde Avrupa Birliği'nin payı bulunur.

Bu örgütlerin dışında birçok sivil toplum örgütü kurulmuş ve uluslararası alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Ayrıca Demir Perde'nin yıkılması ve çevre sorunlarının doruğuna tırmandığı yıl olarak hatırlanacağı söylenen 1989 sonrasına denk gelen bu dönem, çevre ve sosyal bilince yönelmenin görüldüğü yıllardır. ABD'nin girişi ile 22 Nisan 1990 gününün "1990 Dünya Günü" olarak kutlanması planlanmıştır⁶. Yine 1990'da Ürdün Üniversitesi su kaynaklarıyla ilgili yaptığı araştırmasında dünyadaki su rezervlerinin, 2010 yılında ihtiyacın yaklaşık iki katına çıkmasıyla birlikte, evrensel boyutta bir sıkıntıyla karşı karşıya kalacaklarını dile getirmiştir.

Dünya Çocuklarının Durumu 1992, 1993, 1995, 1996, 1997, 1999 yıllarına ilişkin UNİCEF raporlarında çocukların temel ve sosyal ihtiyaçları açısından hedeflenen kalkınmanın yeterince gerçekleştirilemediği gözlemlenir. Dünya genelinde durum böyle iken 26 – 27 Mayıs 1989 tarihleri arasında düzenlenen "1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi"nde UNİCEF Genel Direktörü James P. Grant, Türkiye'nin çocuk bakımında ve ölüm oranlarının düşürülmesinde dikkat çekici ilerlemeler kaydettiğini belirtmiştir. Bu durumda şüphesiz özellikle sağlık alanında yapılan çalışmaların, aşılama faaliyetlerinin önemi büyüktür. 1992 yılına ilişkin raporda dünya genelinde tahminen 10 milyon çocuğun yaşanan savaşların doğrudan ve dolaylı etkilerinden dolayı psikolojik travma içinde olduğu belirtilmiştir⁷.

Günümüzde de çocuğa verilen değer gerekli olan düzeyde olmadığı görülmektedir. Oysaki her yönden sağlıklı olan bireyler artık sadece toplumun sağlığını değil, evrensel boyutta sağlıklı bir dünyanın da mimarları olacaklardır. Yaşar Elden, Yeni Kayseri Gazetesi'nde çıkan 07. 07.1994 tarihli yazısında kırsal ve kentsel yaşam arasında sıkışan çocukların suça yöneldiğine ilişkin bir araştırmasını yayımlamıştır⁸. Bu araştırmadan yola çıkılarak o dönemden bu döneme çocukların suça eğiliminin devam ettiği söylenebilir.

⁶ Giritli, a.g.e , s: 29

⁷ Grant James P. , Dünya Çocuklarının Durumu 1992, UNİCEF, S.26.

⁸ Elden Yaşar, 1990'lı Yıllardan Günümüze Ne Değişti Neler Değişmedi, Laçın Yayınları, Kayseri, 2011, S: 73 - 78.

Tüm bu tabloya bakıldığında siyasal ve sosyal hayattaki hareketliliğin doğrudan insan yaşamına etki etmiş olması kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Değişen, her gün yeni yapıların ortaya çıktığı bu yeni dünya düzeninde küreselleşme etkisiyle her şey daha şeffaf bir hâl almıştır. İnsan, sadece kendi kültürü, kendi çevresi, kendi yaşamı ve yaşam kaynakları dışında dünyanın diğer bir ucundaki kültürlerle, yaşamlara, yaşam kaynaklarına vakıf bir tablo içine girmiştir. Bu nedenle de kültürler arası etkileşim hızlanmıştır. Başta da belirttiğimiz üzere bu hızlanmada en büyük pay ortak bir Pazar oluşmuş olmasıdır. Çünkü bu Pazar aracılığıyla hız kazanan kültür alışverişi insan hayatında iki durumu ortaya çıkarmıştır: Başka kültürlerden etkilenme ve kendi kültüründen uzaklaşma.

Burada, tezin konusu olan geleneğe yönelme ihtiyacı daha çok “kendi kültüründen uzaklaşma” durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü küresel kültürün etkisi altına giren insan bu kültürle kendi kültürünü kaçınılmaz bir biçimde harmanlayacaktır. Bu harmanlama sırasında diğer kültürlerin kendi kültürüne baskın çıkması durumunda, kültürle birlikte bu kültüre bağlı gelenekler de silinmeye başlayacaktır. İşte bu nedenle söz konusu yıllar arasında ortaya çıkan siyasî hareketlilik, geleneği güncel tutma ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Burada aktarımı yoğunlaştırmak veya gelenek üzerinde oynamalar yapmak yolu ile gelenek ile ona bağlı kültürü güncel tutma çabası ortaya çıkar.

2. 2. 1990 – 2000 YILLARI ARASINDA TOPLUMSAL HAYATTA İNSAN

Uluslararası şirketlerin ekonomi üzerindeki etkileri çalışma hayatının düzenini de şüphesiz etkilemiştir. Çalışma hayatındaki değişim de çalışan bireylerin kurduğu aileleri etkiler. Çalışan ebeveynler ve bu ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişimi geleneğin biçimlenmesinde etkili olur. Tüm bu sebeplerden dolayı söz konusu yıllardaki siyasal, sosyal ve ekonomik gelişme ve değişimler başta aile hayatı olmak üzere geniş açıdan bakıldığında toplumsal hayatı değişime uğratmıştır.

Tüm bu sosyal gelişimlerin yanı sıra teknolojik gelişimler de süreç içinde bireyi dış dünya ile kesintisiz şekilde bağlantılı hale getirmiştir. İnsanlar, küresel bir topluluğun üyesi olarak toplumsal sorumluluklarını sadece bağlı bulundukları ulusal sınırlar içinde değil sınırların ötesinde benimsemeye başlamışlardır. Başka

bir deyişle dünyanın bir diğer ucundaki afet, adaletsizlik gibi durumlar için seyirci kalmak yerine tepki gösterir hale gelmişlerdir. Söz konusu tepkiler, teknoloji çağının etkisiyle ve özellikle internetin yaygınlaşması ile adeta bir domino etkisi göstererek hızlı bir şekilde yayılma olanağı bulabilmektedir. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan sosyal medya kavramı bireyler arasındaki anlık iletişimi büyük ölçüde arttırdığı gibi toplumlar arası paylaşımların da daha hızlı ve daha etkili biçimde gerçekleşmesine yol açmıştır. Bunun dışında küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan ulusal şirketler ekonomik açıdan olduğu kadar kültürel anlamda da taşıyıcılık görevi görmüşlerdir. Dünyanın bir ucundaki ekonomik çöküntü tüm dünya ülkelerine ve borsalarına yansır hale gelmiştir.

İnsanlar çevreleriyle içinde bulundukları etkileşimler sonucu alışkanlık ve âdet alış verişinde, etkileşiminde bulunurlar. Küreselleşmeyi besleyen teknolojik gelişim bu etkileşimi milli sınırlar ötesine yaymıştır. Toplumlar birbirleriyle ilgili olayları, tepkileri, alışkanlıkları yaygın ve pratik bir platformda paylaşma olanağı bulmuşlardır. Örneğin yemek yapacak olan biri internet başında yaptığı küçük bir araştırma ile dünya mutfaklarının veya yöresel mutfakların birçok tarifine aynı anda ulaşabilme olanağı bulmaktadır. Beslenme, barınma, giyinme, eğlenme ve tüm bunların sonucunda yaşama alışkanlıklarında geleneksel kültürün ötesinde çeşitli geleneklerin harmanlanmasından oluşmuş bir ortak kültür ve bu ortak kültürün ürünü bireyler ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme ve küreselleşmeyi doğuran etkenler bu noktada gelenek için önemlidir. Geleneğin oluşması ve yerleşmesinde, başka geleneklerle etkileşim içine girip değişmesinde veya güncellenmesinde bu etkenlerin hazırlamış olduğu temelin payı büyüktür. Uluslararası şirketler gelişen teknolojik alt yapının da etkisiyle sınır kaygısı olmadan dünya üzerinde ki her noktaya ve hemen hemen her bireye ulaşabilmektedir. Böylelikle kültür bombardımanını istedikleri noktaya uygulayabilmektedir.

1990 sonrası bireyini incelediğimizde toprak üretimi yapan geleneksel toplumların sanayileşmenin etkisiyle kentlere göçtüğü görülür. Bu göç sonrası değişen ekonomik, sosyal ve sosyolojik olgular bireyde yeni bir bakış açısına ihtiyaç duymayı doğurmuştur. Kent hayatıyla birlikte doğadan kopan birey kendini karmaşık bir yapı içerisinde bulur. Doğadan kopmasının sonucunda alışık olmadığı daha karmaşık bir düzenle ve bu düzenin getirdiği farklı problemlerle karşı karşıya

kalmıştır. Birey kendisine yeni ve yabancı durum içerisinde, kendisinde farklılık yaratma çabası içerisinde girmiştir. Başka bir deyişle bireyin yaşamıyla ilgili birçok yeni kavram ortaya çıkarak var olan kavramların değişime uğratılmasına neden olmuştur. Yabancılaşma, stres, depresyon gibi çoğunluğu etkileyen psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklar bu dönem bireylerini sosyal hayatta etkileyen önemli faktörler arasında yer almıştır. Bu noktada birey açısından yabancılaşma kavramının da önemli bir yere sahip olduğunu görmek mümkündür. Bireyin bu farklılaşma çabasının altında şüphesiz bireyin kendisini arama çabası yatmaktadır. Çünkü birey artık yabancıdır. Yabancılaşma çağdaş psikolojide ve sosyolojide kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılik hissi olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda yabancılaşma, “en genel çerçevesiyle bireyin birbirinden ya da belirli ortam veya süreçten uzaklaşmalarını anlatır⁹.”

“Marx’a göre, Hegel nesnelleşme (ya da insanın doğada ve toplumda dışsallaşması) ile yabancılaşmayı karıştırmıştı. (...)Hegel’in nesnelleşmeyle, ya da insanın kendisini bir nesne haline getirdiği ve kendisini emek ve çalışma yoluyla doğada ifade ettiği veya dışsallaştırdığı süreçle yabancılaşmayı, ya da insanın kendisini dışsallaştırdığında kendisine yabancı hissettiği ve çalışmasında kendisini “kendisinden başka” olarak gördüğü, ya da daha ziyade kendisini bulmayı veya tanımayı beceremediği bir süreci birbirine karıştırmasıdır. Kendinin dışsallaşmasında kendi-kendine özdeşliğin bu yitik tanınması ya da yitirilmesi, hem nesneler düzeyinde hem de toplumsal veya öznelerarası düzeyde insanın en büyük talihsizliğidir. Birey kendisini ne çalışmasında ne de başka bir kişide tanıyabilmektedir. İnsan, kendi ürününün ağırlığı altındadır, bu nedenle kendisinin bir başkasının ruhunda yansıdığını görememektedir; kendisini kolektif girişim içindeki cinsil bir öge olarak değil, yalnızca kendi elleriyle inşa etmiş olduğu şey tarafından ezilmiş, yitik bir birey olarak kavrayabilir. Bu, Hegel’in ona sadece bir felsefe reçetesi – Marx’a göre zavallı bir çare- sunduğu mutsuz bilincin deneyimidir¹⁰.”

⁹ Marshall, 1999, s: 798

¹⁰ Hyppolite, 2010, s:: 124

“Hegel’de yabancılaşma, nesnellik ile özdeşleştirilmiştir. Hegel için her nesnelleşme yabancılaşmadır. Marks ise, nesnelleşme ve yabancılaşmayı açıkça ayırmıştır. Marks’da emek, gerçekten insan kişiliğinin bir yansıması olduğu zaman nesnelleşme kavramı olarak yorumlanmıştır. Hegel felsefesinin kökensel kaynağı olan, görüngübilimde iki büyük yanılgıya değinir Marks. Bu felsefede gördüğümüz farklı yabancılaşma biçimleri, aslında bilincin ve öz bilincin çeşitli biçimlerinden başka bir şey değildir ona göre. Hegel, modern ekonomi politiğin bakış açısında yer alır. O, emeği öz olarak, insanın doğruluğu gösterilmiş özü olarak kavrar. Emeğin yalnızca olumlu yönünü görür ve olumsuz yönünü görmez. Emek insanın yabancılaşma içinde ya da yabancılaşmış insan olarak, kendi için oluşudur. Hegel’in bildiği ve kabul ettiği tek emek, tinin soyut emeğidir. Kısacası, demek ki felsefenin özünü oluşturan şeyi, kendinin bilgisine sahip insanın yabancılaşmasını ya da kendi kendine düşünene yabancılaşmış bilimi, Hegel, emeğin özü olarak kavrar ve bu nedenle daha önceki felsefe karşısında, kendi felsefesinin çeşitli uğraklarını bir araya getirip, onu tek felsefe olarak sunabilir. Hegel, öteki filozofların yaptıkları şeyi, felsefenin eylemi olarak bilir. Bu nedenle, bilimi mutlaktır¹¹.”

Söz konusu dönemde küreselleşmenin etkisiyle edebiyatta da değişiklikler görülmeye başlanır. Edebiyat, tarihten ve toplumdan ayrı düşünülebilecek bir yapı değildir. Bu nedenle, toplumun geçirdiği değişimler edebiyata yansır. Çağımızda yaşanan hızlı iletişim ve bu iletişimden kaynaklanan etkilenme, kültürlerin birbirleriyle iç içe geçmesini ve bir bakıma melezleşmesini ortaya çıkarır. Moda gibi olgular aracılığıyla farklı kültür ve gelenekler biçim değiştirerek toplumların sosyal hayatına dâhil olur. Edebiyat, toplum hayatını anlatırken bu değişimi es geçemez. Bu nedenle güncel kültür, edebî metnin içeriğine yansır. Küreselleşmenin edebiyatla ilişkisini sadece konu bakımından kültürün yansıması olarak ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır. Küreselleşme aracılığıyla edebî türlerin ve sanattaki yeni akımların daha hızlı bir biçimde dünya geneline yayılım gösterdiği görülmektedir. Bu yayılım yolu ile edebiyat da küresel bir hâl almıştır.

Küreselleşmenin değiştirdiği, kabuğundan çıkan birey karşısına çıkan her türlü yeniliğe ilgi duyar ve onu denemek ya da gözlemlemek ister. Edebî

¹¹ Marx, 2000, s: 61

metinler bu güncel gelişmeleri takip ederek kitlelerin ilgisini canlı tutabilmeyi amaçlar. Böylece edebiyatla bağıni koparmayan ve edebiyatı küresel kültürle kuracağı etkileşimde bir köprü vazifesiyle kullanan birey güncele ulaşır. Geleneğin güncele taşınması ise bireyin söz konusu etkileşim içinde yitip gitmemesi ya da kendine yabancılaşmaması için önem arz etmektedir.

Sonuç olarak küreselleşmenin etkisiyle ,kendine yabancılaşan birey gelenekten beslenme ihtiyacı duyar ve geleneğe sarılır. Öte yandan gelenek de onun için fazla demode gelir. Bu noktada gelenekle bağlarını koparma riskini alamayan birey onu yeni bir ambalajla toplum içine çıkartır. Bu ambalajlama işi içerik bakımından bakıldığında geleneğin günün şartlarına uyarlanıp güncellenişidir. Biçim bakımından ise edebî türlerin ve akımların geleneksel metinlere yansıtılmasıdır.

2. 3. GELENEK

“Gelenek” kavramının birçok farklı tanımı yapılmış olmakla birlikte, söz konusu tanımlamaların birçoğu birbiriyle ortak yargılar içermektedir. Gelenek teriminin anlamı, dönemsel olarak değişik şekillerde algılanmıştır. On dokuzuncu yüzyılda veya yirminci yüzyılın başlarında gelenek, eski ve değişmez olanı temsil ederken yirminci yüzyılın ortalarından itibaren gelenek, geçmişle bağları olan, ancak günümüzle de ilişkisi olan ve güncellenebilen bir olgu hâline gelmiştir¹². Gelenek, sosyal bilimlerde sık kullanılan ama üzerinde yeterli sistemli inceleme yapılmamış bir kavramdır. Başta halkbilimi olmak üzere sosyolojinin ve antropolojinin alanına giren bir terim olduğu söylenebilir. Buna karşın gelenek üzerine ayrıntılı ve titiz bir biçimde düşünme ve tanımlama çabaları bile sınırlıdır. Gündelik hayattaysa gelenek, genellikle geçmişe ait pratik ve değerlere işaret eden bir sözcük olarak kullanılmaktadır.

Ziya Gökalp, geleneği “an’ane” ile ilişkilendirir. Çünkü an’aneler halkın duyup düşündüklerinin sentezidir. Bu nedenle de masallardan, efsanelerden, türkülerden, bilmecelelerden ve daha birçok unsurdan an’ane kapsamında söz edilmesi mümkündür. Çünkü bu unsurların hepsi halkın yaşamından çıkmıştır ve geleneği başlatıp süreç içinde kabullenen ve yaşatan unsur halktır. Ziya Gökalp,

¹² Allison, 1997, s: 800

anane kapsamında değerlendirdiği halk edebiyatını dinî veya edebî ananelerden ibaret bir şube olarak kabul etmiştir. Ona göre mitler ve menkıbeler, dinî ananeleri; masal, efsane, atasözü, bilmece, türkü ve destan ise edebî ananeleri temsil eder¹³. Gökalp'in gelenekle ilgili ele aldığı bir diğer önemli terimi "hars"tır. Bireyin yaşadığı çevreden aldığı her şeyi "hars" olarak nitelendiren Gökalp, harsın "halkın ananelerinden, teamüllerinden, irfanlarından, şifahi veya yazılmış edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlakından, bedii ve iktisadi mahsullerinden ibaret" olduğunu ileri sürerek hars ile gelenek arasında da bir ilişkinin olduğunu söylemiştir. Gökalp'in tüm bu tanımlamaları şüphesiz ki günümüzde yapılan ve yapılmakta olan gelenek tanımlamalarına da kaynak oluşturmıştır.

Gelenek söz konusu olduğunda Ziya Gökalp'ten ayrıca bahsetmek gerekir. Ali Duymaz'a göre Gökalp "Sosyolojinin kurucusudur, kültür ve medeniyet tarihi biliminin öncülerindendir, Fuat Köprülü'yle beraber halk biliminin bilim olmasını sağlayan ilk isimlerdendir. Günümüzde Gökalp'e ihtiyaç duyulmasının nedenlerinden biri de yeni yüzyılın başlarında toplumun aynı sancıları ve felaketleri yaşamama arzusu olmalıdır¹⁴."

Salim Çonoğlu'na göre Gökalp için sosyal inkılabı gerçekleştirmek dışarıdan görüldüğü kadar kolay değildir. Çünkü Gökalp, sosyal inkılabın duyguların ilerlemesine ve yükselmesine bağlı olduğuna değinir. Duygular, asırlardır süren toplumsal alışkanlıklara bağlı olduğu için izlerinin hemen silinmesi mümkün değildir. Gökalp'e göre sosyal inkılap eski hayatı beğenmeyerek yeni bir hayat yaratmaktır. Burada yeni hayat demek, yeni iktisat, yeni aile, yeni felsefe, yeni ahlak, yeni siyaset, yeni hukuk demektir. Eski hayatı değiştirmek, yeni bir yaşayış yaratmakla mümkündür. Gökalp, eski hayatın da kendine göre kıymetleri olduğunu ve eski hayatın kıymetleri yerine yukarıda bahsedilen yeni kıymetlerin geçmesi gerektiğini ileri sürer. Yeni hayatı yaratmak ve anlamak için hakiki kıymetleri aramak ve bulmak lazımdır. Ancak Gökalp bu kıymetlerin de "malum" olmadığını söylemektedir. Çünkü hakiki kıymetlerin "malum" olabilmesi için bu kıymetlerin şimdiki hayatımızda da hâkim olması gerekir. Eğer hâkim olsaydı sosyal inkılaba gerek kalmazdı. Gökalp'e göre bu yeni hayatı ve kıymetleri düşünmek "mefkûre"dir.¹⁵

¹³ Filizok, 1991, s: 277

¹⁴ Çonoğlu, 2017, s: 7

¹⁵ Çonoğlu, a.g.e. s: 14

“Yeni hayatçılar, “mevî^me – fiction”ler arkasında koşan bu nazariyeciler gibi bir “hayalî irem” tasavvur etmeyecek, muayyen bir programla sarîh bir gayeye doğru gitmeyecek! Yeni hayat bir harekettir, hem de müphem ve mütemevvî bir harekettir; bu hareketin bizi hangi hedefe isal edeceği, ne gibi neticeler tevhit eyleyeceği şimdiden bilinmez, kestirilemez. î irem” tasavvur etmeyecek, muayyen bir programla sarîh bir gayeye doğru gitmeyecek! Yeni hayat bir harekettir, hem de müphem ve mütemevvî bir harekettir; bu hareketin bizi hangi hedefe isal edeceği, ne gibi neticeler tevhit eyleyeceği şimdiden bilinmez, kestirilemez. Yeni hayatın gayesi malum değil, programı yok. Fakat muntazam bir usulü var. Program istikbalin bütün safhalarını irae eden peygamberce bir keşfi icap eder. Zaten istikbale ait bir fiili vukûndan evvel keşfettiği için “program – pişnüvişt” namını almıştır. Usul bunun gibi malum değildir. Yükseklerde uçmaz. İlimlerin usulleri var, programları yoktur. Çünkü ne gibi hakikatler keşfedeceğini evvelce kat’i bir surette tasarlamaz. O muntazam bir usule maliktir ki yalnız onu takip eder. Hakikatler de yavaş yavaş meydana çıkar.”¹⁶

Seymour Smith, geleneğin Antropolojide bir topluluk içinde toplumsallaşma yoluyla bir kuşaktan diğerine aktarılan inanç, âdet, değer, davranış, bilgi ya da uzmanlık örüntüleri yerine kullanıldığını ifade eder¹⁷.

Dr. Sibel Özbudun “Bir yanlış İkilem: Geleneksel Kültür/Küresel(leşen) Kültür” adlı bildirisinde, geleneğin toplumbilimler literatüründe aydınlanmacı rasyonalizmin karşıtı, “irrasyonele” gönderme yapan bir kavram olarak girdiğini dile getirir¹⁸.

“Gelenek” teriminin halk bilimi anlamında; “Eskiden beri devam edip gelen, yâri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de

¹⁶ Ziya Gökalp, “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler”, Genç Kalemler Dergisi, TDK Yayınları, Ankara 1999, s: 236 – 239.

¹⁷ Smith, 1996, s:279-280

¹⁸ ÖZBUDUN Sibel, “Bir yanlış ikilem: Geleneksel Kültür Küresel(leşen) Kültür” VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, sy: 265

gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı” şeklinde tanımlamak mümkündür¹⁹.

Gelenek tanımlaması yapılırken sıklıkla düşülen hata hangi geleneğin tanımlanması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Hikmetler ve değerler sistemi olarak kabul edilen gelenek mi tanımlanmalı yoksa sosyal norm olarak düşünülen gelenek mi tanımlanmalıdır? Yahut her ikisinin de ortak bir tanımı mümkün müdür?

“Sosyal bir olgu olarak kabul edilen gelenek ile değerler sistemi olarak kabul edilen gelenek arasında farklılık vardır. Geleneksel bir toplumu karakterize eden genellikle değerler sistemi olarak kabul edilen gelenektir²⁰.”

Sosyal norm olarak gelenek, en basit ifadeyle, bireyle toplumun karşılıklı ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünüdür. Değerler sistemi olarak ele alınabilecek olan gelenek, günümüzde toplumsal yaşamın insanda yarattığı değişim etkisiyle; eskiliği, çağ dışılığı, geriliği, durağanlığı ve katılığı barındırdığı şeklinde ithama tabi tutulmuş ve bu şekilde tanımlanan bir kavram haline getirilmiştir. Sosyal norm olarak kabul edilen gelenek de bu olumsuz taarruzdan etkilenmiştir. Hâlbuki geleneğin o büyük kalıbı içerisinde sosyal normlar, geleneğin ayrılmaz bir parçası niteliği taşımaktadır. Bu noktada bu iki olguyu birbirlerinden ayırmadan bir tanımlama yapılması daha uygun olacaktır.

Şöyle ki; gelenekler bir kuşaktan diğerine nakledilebilen, elden ele geçme hadisesinin kuşaklar boyunca devam etmesi sonucunda da kalıp davranışlar halini alan köklü alışkanlıklardır. Bu tanımdan da anlayabileceğimiz gibi gelenek, alışkanlık haline gelen bir eylemi ifade eden kapsamlı bir isimdir. İngilizce “tradition” olan kelime Latince “tradere” kelimesinden gelmektedir.

“Gelenek teriminin Arapça karşılığı olan an'ane aslında bir hadis terimi olup, hadislerin bir kişiden diğerine aktarılma (rivayet) sırasında söylenen "an fulanın an fulanın" lafzına verilen isimdir²¹.”

Geleneğin doğasını oluşturan tüm bu sebeplerden dolayı gelenek, kimi zaman toplumu yenileşmeye kapatan, engelleyici nitelikli bir unsur olarak kimi

¹⁹ Ekici; 2004, s:18

²⁰ VURAL, Mehmet (2003), “Gelenek ve Dinlerin Aşkın Birliği”, Doğu Batı Yayınları, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi* (Modernliğin Gölgesinde Gelenek), Yıl 7, Sayı 25, Kasım, Aralık, Ocak, sy.162

²¹ Vural a.g.e sy. 161

çevrelerce tepki çekmiştir. Özellikle 18. yy sonrasında modern olmayan toplumların sahip olduğu özellikleri gelenekle açıklama eğilimi görülmektedir.

Şüphesiz ki geleneği gelenek yapan en önemli unsur “süreç” unsurudur. Süreç, geleneğin kabul edilebilmesi için gerekli olan zaman dilimidir. Toplum, kendine sunulanı belli bir süreç içinde kabul ederek gelenek olarak benimser veya benimsemez. Toplum geleneği benimsediği noktada gelenek, süreklilik kazanmış olur.

Fakat geleneğin diğer tanımlarına bakıldığında yenileşmenin önünde engel teşkil etme gibi bir işlevinin olması gerekliliği gibi bir durum olmadığı görülmektedir. Özellikle Ziya Gökalp geleneğin yenileşmeye kapalı olmaması gerektiğine ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Ziya Gökalp, “gelenek” ve “kural” arasında mukayese yaparken gelenekle ilgili düşüncelerini de büyük oranda belli eder: “Kural, ister alışkanlık, isterse taklit biçiminde olsun, yaratıcılık ve gelişmeden yoksundur. Çünkü aralıklı taklitler, hem hepsi birden bir arada olamazlar hem de geçmişleri yoktur. Her biri bağımsız ve mutlak bir âlem olan kurallar, oturdukları yerlerde oldukları gibi kalırlar; bir gelecek de oluşturmazlar. Gelenek ise yaratma ve ilerleme demektir. Çünkü gelenek, çeşitli zamanları birbirine kaynaştırmış bir geçmişe, arkadan hareket ettirici bir güç gibi ileriye doğru iten tarihî bir akıma sahiptir ki, sürekli yeni gelişmeler, yeni yönelmeler meydana getirebilir. Gelenek, kendi başına eser verici ve yaratıcı olmakla beraber, ona aşılana yabancı yenilikler de damarlarındaki hayat suyundan güç alarak canlanır ve basit taklitte olduğu gibi çürüyüp gitmez²².”

Glassie, gelenek sözcüğünün kafa karıştırıcı ve zengin bir kavram olduğunu belirterek onun sade geçmişle değil, bugün ve gelecekle ilgili bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir²³.

Sözlük ve ansiklopedi maddelerine bakıldığında Meydan Larousse’un 7. cildinin “Gelenek” maddesinde “i. (gelmek’ten gel-enek) Uzun bir zaman süresi boyunca, efsane, olay, doktrin, görüş, töre vb. lerin sözlü aktarımı. Nesilden nesle aktarımla bilinen veya yapılan her şey. Bk AN’ANE – Din. Katolik kilisesinde, doktrinin kaynaklarından biri²⁴.” şeklinde tanımlandığı görülür. Aynı kaynaktan “Gelenekçi” tanımı “Gelenekten yana olan - Katolik ilâhiy. La Mennais, Bautin

²² Gökalp, 2001, s: 27-28

²³ Glassie, 2002, s: 8-9

²⁴ Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Sabah Gazetesi Yay. , Cilt: 7, s: 457

gibi bütün gerçeklerin bir ilk vahiy yoluyla geldiğini ve ancak gelenek yoluyla bilinebileceğini ileri süren filozoflara verilen ad(LM)²⁵.” şeklinde karşımıza çıkar. “Gelenekçilik” ise “Geleneğe dayanan inanç sistemi. - Geleneklere, gelenek yoluyla aktarılan âdetlere bağlılık. – Katolik ilâhiy. İnsanın maddeten vahiy dışında Tanrı’nın varlığını tanımasına ve onu ispatlamasına imkân olmadığını bildiren öğreti. Fiedizme varan bu öğreti Birinci Vatikan konsili tarafından reddedildi (LM)²⁶.” maddeleriyle tanımlanmıştır.

Burada geleneği savunmak veya gelenekçi olmak kültürel aktarımla ilgili olmakla beraber dini kökenli tanımıyla da karşımıza çıkmaktadır. İki bakış açısı ve iki anlamı da göz önünde bulundurulduğunda bir “en eskiye” veya “mümkün olabildikçe en eskiye” bağlılık göze çarpar. Bu bağlılık bir noktada her iki tanımın da kesişim noktasını oluşturmaktadır.

Aynı kaynakta söz konusu maddelerin devamında yer alan “Geleneksel” tanımında ise dini temellerden söz edilmemekle beraber sadece kültürel temellerin üzerinde durulmuştur. “ (gelenek’ten geleneksel) Uzun süredir yürürlükte olan, geleneğe dayanan, gelenekle ilgili²⁷.” şeklinde tanımlanan “Geleneksel”, “gelenek” sözcüğünden türemesi nedeniyle “gelenek” tanımına paralel bir tanımlamayla açıklanmıştır. Bu sebeple “gelenek” tanımının içerdiği dini ve kültürel açıklamaları, tanımında böyle bir açıklamaya değinilmeksizin kapsamaktadır. Başka bir deyişle geleneksel olan; kültürel, tarihi veya dini anlamda geleneksel olan olarak adlandırılmaktadır.

Başka bir ansiklopedik kaynak olan Dictionnaire Larousse’ta ise “gelenek”, “is. Bir toplumda, bir toplulukta uzun süre yaşayan, kuşaktan kuşağa aktarılan efsane, olay, öğreti, alışkanlık gibi şeylerin tümü. Anane²⁸.” tanımıyla karşımıza çıkar. Aynı kaynakta “gelenekçi” tanımı ise sadece “Geleneğe bağlı olan (kimse)²⁹.” şeklinde ele alınmıştır. Burada geleneğin çağrıştırdığı dini kökenlere değinilmemiş olduğu göze çarpar. Buna karşın “gelenekçilik” terimi sosyolojik bir terim olarak “Geleneğe dayalı inançlar sistemi³⁰.” tanımıyla açıklanır. Aynı tanımın

²⁵ Meydan Larouse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Sabah Gazetesi Yay. , Cilt: 7, s: 457

²⁶ Meydan Larouse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Sabah Gazetesi Yay. , Cilt: 7, s: 457

²⁷ Meydan Larouse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, VII,İstanbul, s. 457.

²⁸ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

²⁹ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³⁰ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

ikinci maddesinde ise gelenekçilik, “Geleneksel âdet ve inançlara bağlılık, muhafazakârlık, tutuculuk³¹.” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu tanımla birlikte geleneksel olana yönelmenin, kişiyi gelişmeyi engelleyici bir çağrışıma yönlendiren “tutuculuk” sözcüğüyle açıklanması sebebiyle gelenekselin ilerlemeyi engelleyip engellemediği ikilemi gündeme gelir. Her bağlılığın aşırısı gibi şüphesiz gelenek gibi kökleri geçmişe dayanan bir kavrama aşırı bağlılık da ilerlemenin önünü kesebilecek veya yavaşlatabilecek nitelik gösterebilir. Bu noktada geleneğin ne oranda ve hangi alanda benimsendiğiyle birlikte geleneğin karşında yer alan yenilikle neyin ifade edildiği irdelenmelidir. Ayrıca Ziya Gökalp’in de belirttiği gibi geleneğin her zaman ve her anlamda yenileşme karşıtı olmayacağı da göz ardı edilmemelidir.

Dictionnaire Larousse’un geleneğe ilişkin diğer maddelerinden biri olan “gelenekleşme”, “is. Gelenekleşmek eyleminin ismi³².”; “gelenekleşmek” ise “f. Gelenek durumuna gelmek³³.” şeklinde açıklanmıştır. “Gelenekleşmek” eylemi ayrıca ettirgen anlamıyla “gelenekleştirme” maddesinde yer alarak “is. Gelenekleştirmek eylemi³⁴” tanımıyla açıklanmıştır. “Gelenekleştirmek” ise “f. Bir şeyi gelenek durumuna getirmek³⁵.” olarak fiil anlamıyla maddelenmiştir. “Geleneği olan, geleneğe dayanan³⁶.” anlamında kullanılan “gelenekli” ve “1. Geleneğe dayanan 2. Gelenek niteliği kazanmış belli aralıklarla tekrarlanan. *Geleneksel âşıklar bayramı*³⁷.” şeklinde tanımlanıp örneklenmiş olan “geleneksel” sözcüğü de söz konusu kaynağın “gelenek” tanımından türeterek yer verdiği diğer kavramlardır.

Türkçe sözlüklerde gelenek ve gelenekle ilgili tanımlara göz attığımızda ise daha çok sosyolojik açıdan ele alınarak oluşturulmuş gelenek tanımları karşımıza çıkmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük’te gelenek, “ (isim, toplum bilimi) Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon.” biçiminde tanımlanmıştır. “Geleneksel” kavramı ise “*sıfat* Geleneğe dayanan, gelenekle ilgili olan, ananevi, tradisyonel.”

³¹ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³² Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³³ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³⁴ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³⁵ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³⁶ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

³⁷ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 910.

tanımıyla sadece gelenekle ilişki düzleminde ele alınarak tanımlanmıştır. “Gelenekçi” sözcüğü ise tutuculuktan uzaklaşan bir anlamla “*sıfat* Geleneklere bağlı kimse, ananeci.” tanımıyla Güncel Türkçe Sözlük’te yer almaktadır. “Gelenekleşmek”, aynı sözlükte “*nsz* Gelenek durumuna gelmek, gelenek değeri kazanmak.” tanımıyla karşımıza çıkmaktadır³⁸.

Tanımları birbiriyle karşılaştırıp sentezlediğimizde görüldüğü üzere gelenek alışkanlık haline gelen bir eylemin adıdır. Aynı zamanda unutulmamalıdır ki birçok gelenek de insanoğlunun üretimi sonucu oluşmuştur. Yani modern dönem diye ifade edilen dönemin kendisi de bu anlamda, insanoğlunun üretmiş olduğu onlarca gelenekten sadece birisidir. Bugün modern olarak ele alınan her şey yarının geleneği olma yoluna girmiş sayılır. Bu nedenle gelenek ile modernliğin birlikteliği fikri, modern hareketin de bir gelenek olduğunu göstermektedir. Bu sebepten dolayı da gelenek kaçınılması gereken olma imajından sıyrılmalıdır.

Tüm tanımlamaları tek bir tanımda toplamak gerekirse gelenek: Uzun zamandır yürürlükte olan; efsane, olay, doktrin, görüş, töre, alışkanlık ve benzerlerinin eskiden kalmış oldukları için saygın tutulup kuşaktan kuşağa sözlü aktarım yoluyla iletilmesiyle günümüze taşınan değerler ve uygulamalar bütünüdür.

2. 4. GÜNCELLEME

Tezimizin konusuna ilişkin netleştirilmesi gereken bir diğer kavram ise “güncelleme”dir. Güncellemenin tanımından önce “güncel” sözcüğünü açıklamak gerekir.

Dictionnary Larousse’ta “Güncel” maddesinin karşılığında, “s. Günün konusu olan, bugünkü, şimdiki. Aktüel³⁹.” tanımlaması yer almaktadır. “Güncel” sözcüğünden ve sözcüğün tanımından yola çıkılarak yapılan “güncelleşme” tanımı aynı kaynakta “is. Güncelleşmek durumu⁴⁰.” , “güncelleşmek” ise “f. Güncel duruma gelmek⁴¹.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu eylemin ettirgeni olan

³⁸ TDK Güncel Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

³⁹ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 984.

⁴⁰ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 984.

⁴¹ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 984.

“güncelleştirme”, “is. Güncelleştirmek eylemi⁴².”; “Güncelleştirmek” ise “f. Güncel duruma getirmek⁴³.” tanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu tanımların konusu olan “güncellik” ise aynı kaynakta “is. Güncel olma durumu; güncel olanın niteliği. Aktüalite⁴⁴.” tanımıyla yer almaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük ise “güncel” sözcüğüne “*sıfat* Günün konusu olan, şimdiki, bugünkü (haber, olay vb.), aktüel” tanımıyla yer verirken “güncelleme” tanımını “güncellemek durumu”, “güncellemek” eylemini ise “güncel duruma getirmek.” şeklinde açıklamıştır. Bu çerçevede de “güncelleştirmek” sözcüğü “1. Güncel duruma getirmek, aktüelleştirmek 2. Programların veya yazılımların yeni sürümlerini bilgisayara yüklemek.” tanımlarıyla yer almıştır⁴⁵.

Burada dikkat çeken nokta, sözcüğün teknolojik gelişmelerle birlikte kazandığı anlamında “yeni” olanla yer değiştirme durumunun söz konusu olmasıdır. Buradaki “yeni”, eskinin biçim değiştirmiş halidir. Başka bir deyişle temelde eski veya temel olana bağlı kalarak onu güne ve ihtiyaçlara, taleplere daha uygun hale getirme durumu söz konusudur.

Tezimizde de geleneksel öğelerin güncellenme durumları incelendiğinde bu yönde bir yenileme gözlemlenmiştir. Özellikle roman ve masallarda, geleneğe ait karakterlerin, olayların veya davranış kalıplarının, hareketlerin üzerlerinde değişiklikler yapılarak bir tür “eskinin taklidi”, “eskinin güne uyarlanmış biçimi” olarak tekrar malzeme olarak işleniş söz konusudur. Bu durum, özellikle çocuk edebiyatı çerçevesinde zamane çocuğunu geçmişle ilişkilendirme aracı olarak kullanılmıştır.

2. 5. GELENEK GÜNCELLEMESİ

Kültür tarihinde geleneksel olarak kabul edilen kültürel yaratmaların toplumsal yaşamda yeterince değerli bulunmadığı, geçerliliğini kaybettiği oldukça sık tekrarlanan düşüncelerdendir. Bu türden düşünceler hem halk kültürü içindeki sözel, işitsel, görsel ve materyal olguları yaratıp uygulayanlar hem de bu yaratmaları araştırma alanı olarak seçenler tarafından ifade edilmektedir. Bu

⁴² Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 984.

⁴³ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 984.

⁴⁴ Dictionnaire Larousse, Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1993, s. 984.

⁴⁵ TDK Güncel Türkçe Sözlük

noktada Halk Bilimi’ni ve Halk Kültürü’nü bilimsel alan olarak benimsemiş Halk Bilimi, Antropoloji, Geleneksel El Sanatları, Halk Müziği ve Halk Oyunları gibi bilim dalları kendilerini dar bir alanda hissetmekte, bu alanlarda çalışanlar araştırma konularını sosyal yaşamda etkisiz görmekte ve bu nedenle kendilerinin de toplum yaşamında yeterince etkin olamadıklarını düşünmektedirler. Böyle zamanlarda çeşitli önerilerle geleneksel olanı geçerli kılma yolları aranmaktadır. Konuyla ilgili olarak ortaya atılan düşüncelerden biri de, günümüzün “moda” deyimiyle “güncelleme”dir. Aslında bu terim ve ifade ettiği kavram yeni değildir. Çünkü kültür tarihine baktığımızda, farklı düşünce akımlarının etkin olduğu hemen her dönemde, kendilerini “arkada” veya “geride” kalmış veya kendi kültürlerini başka kültürlerin yoğun bir şekilde etkisi altına girmiş gören her toplum benzeri bir duyguya kapılmış, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında; örneğin ekonomide, askeri yapıda, kurumsal yapılarda, eğitimde ve kısacası hemen her alanda değişikliklere gitme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Türk kültür tarihinde ise bu eğilimler bazen “Batılılaşma”, bazen “modernleşme”, bazen “çağdaşlaşma” olarak adlandırılmıştır. Bütün bu terimlerin kesişme noktası tamamen veya kısmen “değiştirme” veya “yenileme” düşüncesidir. Günümüzde ise bu yenileme düşüncesi, biraz daha teknolojik gelişme ve bilgisayarın günlük yaşamın çeşitli alanlarında çok etkin olmasından dolayı, “güncelleme” şeklinde ifade edilmektedir⁴⁶.

Doğanın vazgeçilmez bir kuralı durumundaki değişim doğal olarak kültür ve kültür çatısı altında üretilen tüm ürünler için de kaçınılmaz bir süreçtir. Bu sürecin ortaya çıkması çoğu zaman tek bir nedenle açıklanamayacak şekilde çoklu ve karmaşık bir yapıda gerçekleşir. Bu bakımdan herhangi bir alandaki değişimin genellikle birbirlerini de etkileyen çok çeşitli nedenleri olabilir. Ancak kültür ve gelenekteki değişim büyük oranda “işlev” ile ilgilidir. Zira herhangi bir kültür ögesi ya da gelenek varlığını ancak işlevselliğini koruduğu sürece devam ettirebilir. Özellikle işlevleri artık başka kaynaklar tarafından karşılanan bir gelenek zamanla değişime uğrar ve yok olur. Böyle bir durumda söz konusu gelenek ya dönüşerek başka gelenek/ler meydana getirir ya kültürel bir hatıra olarak tarihte kalır ya da tamamen unutulur. Bu anlamda Türk halk edebiyatındaki hikâyecilik geleneği de tarihsel süreçteki birtakım değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Böyle olmakla

⁴⁶ Ekici Metin, “Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://www.academia.edu> adresinden 12.12.2015 tarihinde alınmıştır.

birlikte özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren yazılı ve elektronik kültür ortamlarının yaygınlaşmasıyla yaşanan kültürel değişimler bu geleneğin işlevini yitirmesine yol açmıştır. Enformasyon çağına geçişle birlikte güçlenen popüler medya, televizyon ve internet gibi enstrümanları aracılığıyla işlev açısından hikâyecilik geleneğinin alternatifi olma noktasına gelmiştir.

İnsanın içinde yer aldığı çok yönlü değişim çeşitli nedenlerle ben ve biz bilinçlerini geliştirerek kendini “diğer”lerinden ayırmanın önünü açmış ve böylece farkında olmasa da modern anlamdaki kültür kavramının temellerini de atmasını sağlamıştır. İnsanoğlunun yeryüzü serüveniyle doğan ve tabiatla yüzleşmesiyle ilk ürününü veren bireyin kendi dışındaki dünyayı algılamasıyla yeni şekiller kazanmaya başlayan kültür yerküre üzerinde insanların dağılım ve bölgelerine göre farklılaşmaya başlamış ve her topluluğa göre o topluluğun yaşadığı coğrafyanın ve inançların da katkıları ile çeşitlenmiştir⁴⁷.

Çocuklar her toplumda, toplumun özüyle harmanlanıp yeni bir zaman dilimi yaratma gücüne sahip araçlar olarak görülmüştür. Daha net bir söylemle açıklamak gerekirse her çocuk; toplum ve dolayısıyla aile tarafından önceden görülen ve gözlemlenen, hatta yaşananlardan esinlenerek ve bunlara bağlı kalınarak yetiştirilirken bir yandan da çağın gereklerine hazırlanmaktadır. Çünkü çocuk gelecek mimarıdır. Çağa ayak uydurması, önünde onu beklemekte olan çağa da geçişini sağlayacak köprü bir davranış olacaktır. Bu nedenlerden dolayı da gelenek, çocuk gelişiminde ve yetiştirilmesinde yadsınamayacak bir yer edinmiştir.

Geçen zaman doğrultusunda ise gelecek ile geleneğin arası zaman zaman fazlasıyla açılmış hatta birbirini reddeder veya birbirlerine uyum sağlayamaz noktalara gelmişlerdir. Bu durum, sosyal hayat içindeki ilişkilere yansıdığı gibi günlük yaşamla ilgili uygulamalara kadar yayılan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu yelpazenin bu denli geniş olması, temelde, geleneğin ilişkili olduğu alanın geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Çocukların bakılması ve yetiştirilmesi sürecinde uygulanmakta olan çeşitli geleneksel uygulamalar veya kalıp davranışlar da bu çatışma veya başka bir deyişle çelişmeden nasibini almıştır. Örneğin; geleneksel kültürümüzde çocukların düzgün bir fiziksel görünüme sahip olmaları amacıyla kundaklanmaları, gelecek zaman dilimi içerisinde yapılan araştırmalar sonucunda sağlıksız bulunmuştur. Kalça çıkığı ve benzeri sağlık problemlerinin oluşmasında

⁴⁷ Ersoy, 2009, s: 20

veya teşhisinin önlenmesinde etken olarak görülmüştür. Özellikle psikoloji alanındaki ilerlemeler çocuk eğitimindeki bazı geleneksel alışkanlıkların reddedilmesi durumunu doğurmuştur. Günümüzde çocukların korkutulması için kullanılan “öcü, umacı” gibi karakterlere başvurulması yerine çocuklara açıklama yapmak veya daha basit ödül-ceza sistemlerine başvurarak davranış değişikliği yaratılmaya çalışılmaktadır.

Gelenek terimi olumlu kabul edilen değişmelere her zaman izin veren bir özelliğe sahip olmuştur. Sözü edilen bu tür değişmelerin gelişme kavramı ile örtüşen değişimler olduğu kabul edilmelidir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse zaman, mekân ve sosyal yapıyla uyumlu hale getirmek için yapılan her değiştirme olumlu karşılanmakta ve gelişme olarak kabul edilmektedir. Aksi takdirde herhangi bir alanda var olan geleneğin bozulmasından, yozlaşmasından ve yok olmasından söz etmek durumundayız. Güncelleme düşüncesi de tam burada, bu noktada ortaya çıkmakta ve kısaca “kaybolmaya karşı durmak için yapılan müdahale” şeklinde tanımlanabilir.

Güncelleme herhangi bir yaratmanın içinde bulunulan zamana dar veya geniş mekâna ve mevcut sosyo ekonomik yapılara uygun hale getirilmesidir. Bunu, yeni bir yaratmayı hiç yoktan oluşturmak düşüncesinden ayırmak gerekir. Ancak daha önceden var olan bir yaratma güncellenebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi güncelleme düşüncesi yeni bir düşünce değildir. Bu terim daha yakın bir zaman diliminde kullanılmaya başlamış olmasına rağmen düşünce olarak oldukça eskidir. Düşünce tarihine şöyle genel bir bakış güncelleme teriminin kullanımından önce de bunu ifade etmek için kullanılan terimler olduğunu göstermektedir. Bu terimlerin çeşitli alanlarda, farklı şekillerde algılanıp yorumlandığını ve yorumlanabileceğini belirtelim, ama hepsinin içinde mutlaka var olan ve vazgeçilmeyen bir değişme ve değiştirme düşüncesinin varlığı çok açık bir gerçektir. Değişim, sadece Türk toplumu için değil, her insan ve toplum için gerekli ve geçerli olabilir. Her insan ve toplum belli oranda değişir veya değiştirme arzusu içinde olabilir. Genç bir toplum yapısını biçimlendirmede gelenekler mutlaka önemli bir etkidir. Geçen yüzyıllarda, geleneklere çok fazla dayanılması işte bu nedenden kaynaklanmış olmalıdır. Güncellenemeyen geleneklerin yok olduğundan, kayboldüğundan şikâyet edilmekte, yabancı kültürlerin veya küresel tüketim gruplarının oluşturduğu ve adı “gelenek” terimi ile ifade edilmesi uygun olmayan yapılar, süratle benimsenme

noktasına getirilmektedir⁴⁸.

Çocuğun yetişmesinde önemli bir etken de çocuğa yönelik edebi ürünlerdir. Geleneğin gelecekle olan etkileşiminden etkilenen edebiyat zaman içinde çocuğa yönelik tavrıyla ve ifade biçimiyle olduğu kadar biçimsel anlamda da değişime uğramıştır. Başka ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de uzun süre çocuklar sözlü edebiyatın örnekleri olan tekerlemeler, bilmeceler, masallar ve efsanelerle beslenmişlerdir. Kış geceleri, tandır ve ocak başlarında anlatılan masallar, on dördüncü yüzyıldan sonra başlayan Karagöz oyunları, çocukların zihinlerini, hayal kurabilme yeteneğini imgelemine geliştiren kaynaklar olmuştur. Aynı çevrelerde bulunan çocuklar ortak bir ezbere dayanan bir öğretim metoduyla yetişmişlerdir. El yazması kitaplardan, dini eserlerden veya divan şiirlerinden istifade etmişlerdir.

Türkiye'de çocuk edebiyatının gelişimi, dünyadaki edebiyatın gelişimiyle yakından ilgilidir. Tanzimat dönemi, 1839 yılı, Türk çocuk edebiyatının da başlangıcı sayılabilir. Bilindiği gibi Tanzimat'tan önce çocuğa ilişkin edebi metinlerde ağırlıklı olarak sözlü edebiyat türü hâkimdir. Bunlardan masal, bilmece, tekerleme, atasözleri, Nasreddin Hoca fıkraları daha çok evlerde; Karagöz ve Meddah biçimleri de topluma açık alanlarda çocukların eğitim ve eğlencesine sunulurdu⁴⁹.

Ancak 19. Yüzyıldan önce çocuklar için yazılmış olmasa da, çocuklara seslenmek üzere yazılmış iki yapıtı burada anmak gerekir. Bu yapıtlardan ilki Şair Nabi'nin (1642-?) oğluna öğüt vermek amacıyla yazmış olduğu "Hayriye" adındaki nazım biçimindeki kitabıdır. İkincisi de Sümbülzade Vehbi'nin, (1809-?) oğluna verdiği ahlak ve görgü derslerini içeren Lütfiye adlı yapıtıdır. Bu noktada söz konusu iki yapıtın da şairlerin kendi çocuklarına öğüt verici biçimde gelenek aktarımı yapma amaçlı olarak kaleme aldığı yapıtlar olması dikkat çekicidir.

Bir de Kayserili Doktor Rüştü tarafından 1858'de yazılan "Nuhbet-ül Etfal (Çocuklarının Seçkini) adlı yapıtın metinler kısmındaki hikâyeleri bu alandaki ilk örnekler arasında sayılabilir.

1869 yılında Mümeyyiz adlı derginin her sayısı ayrı renk kâğıt üzerine basılmıştır. Bu dergide çocuklar için bilmeceler ve dizi romanlar mevcuttur (Koz,1993).

⁴⁸ Ekici Metin, "Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme", <http://www.academia.edu> adresinden 12.12.2015 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹ Oğuzkan,2001.

Ahmet Mithat'ın "Hace-i Evvel" ve "Kıssadan Hisse" isimli kitaplarını kimi edebiyat çevreleri ilk çocuk kitapları sayarlar (1871). Bu kitaplar çocukları eğlendirmek amacıyla yazılmış olan eserlerdir. 1883'de ise Nasreddin Hoca fıkraları Çaylak Tefvîk tarafından toplanmıştır. Ne var ki o dönemde yazılı çocuk edebiyatı olarak fazla bir şey yoktur.

Mehmed Şemseddin çocuklara dil kılavuzları çıkardığı gibi, "Çocukların Cuma Günü Mektebi" adıyla İslamiyet, terbiye, ilim ve fen konularında çocuklar için yazdığı ve daha önce gazetelerde çıkan kısa hikâyeleri de "Çocukların Gece Eğlencesi"nde toplanmıştır. Bu eser de yine geleneğin çocuğa iletimini amaçlama amacıyla yazılmış didaktik alt yapısı nedeniyle önemlidir⁵⁰.

Bu dönemde çıkmış fakat kısa ömürlü olmuş olan birtakım çocuk dergileri ve gazeteleri içinde şunlar sayılabilir:

- Bahçe (1880)
- Çocuklara Kıraat (1881)
- Vasıta-ı Terakki (1882)
- Çocuklara Mahsuz Gazete (1896 - 1903)
- İbnülhak Mehmet Tahir, Çocuk Bahçesi, Selanik (1904).
- Arkadaş, Midhat Sadullah, Osman Fahri (1907)

Türkiye'nin ilk çocuk kitapları Tanzimat dönemi yazarlarından Şinasi, Recaizade Ekrem ve Ahmet Mithat tarafından Fransızcadan çevrilen kısa şiirler ve hayvan hikâyeleridir. Ziya Paşa J.J.Rousseau'nun "Emile" isimli eserini çocuklar için tercüme etmiştir. Bu arada Recaizade Ekrem ve Muallim Naci sırasıyla "Tefekkür" ve "Ömer'in Çocukluğu" isimli özgün eserleri çocuklar için yayımlamışlardır. Yusuf Kamil Paşa Fenelon'dan yaptığı çevirileri "Tercüme-i Telemak" (1862) isimli eserinde yayımlarken, Lütfü Daniel Defoe'nun "Robinson Crusoe" isimli eserini, Mahmut Nedim Jonathan Swift'in "Gulliver'in Gezileri" adlı kitapları ve Mehmet Emin de Jules Verne'in "Merkezi Arza Seyahat" ve "Balonda Beş Hafta Seyahat" adlı romanlarını çevirmiştir⁵¹.

Bu yapıtların gelenek ve gelenek güncellemesi açısından değerlendirilmesi yapılacak olursa özgün eserlerin daha çok didaktik yönden ağır bastıkları görülür.

⁵⁰ Abacı, 2011, s: 12.

⁵¹ Şahin ve Yılar, 2007.

Bu didaktik tavır, geleneksel anlamda doğrunun ve yanlıştın çocuğa aktarılmasıdır. Çocuk, geleneğin ve buna bağlı olarak doğru kabul edilen normların iletilmesiyle şekillenecektir. Geleneksel doğrularla yönlendirilip şekillenen çocuk, toplumun da ilerleyen zamanda aynı doğru kabul edilen geleneksel çizgide inşa edilmesi için tuğla olacaktır.

Çeviri eserlerde ise bir bakıma toplumlar arası köprü kurulmuştur. Bu eserlerde gelenek daha geri planda kalırken hayal gücünü geliştirici unsurlar dikkat çeker. Hayal gücü gelişen çocuk, yenileşmelere ve değişen dünyaya uyum sağlamakta daha az zorlanacaktır. Söz konusu eserler başka bir toplumun geleneğini taşıırken bizim edebiyatımızın hedefinde olan çocuğun ise bugünü olmuştur. Gelenek ile güncel olan arasında bu nedenden dolayı dolaylı yoldan köprü niteliği taşımışlardır.

Bütün bu yapıtlar 9 yaş ve üzeri çocuklar için yazılmıştır. Daha sonra pek çok yazar ve şair de çocuklar için kitap yazmaya başlamışlardır. Bunlar arasında Ahmet Rasim, Ahmet Mithat, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Tevfik Fikret, Ali Ekrem Bolayır, İbrahim Alaattin Gövsa, Ali Ulvi Elöve ve Aka Gündüz sayılabilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra harf devrimi ile yeni bir dönem başlamış ve kitaplar yeni harfler ile tekrar basılmıştır. Bunun nedeni yeni bir ülke ve sosyal hayatın kurulduğu dönemde çocuğa yönelik basılan eserlerde tekrar geçmişe ve geleneğe yönelme ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Çocuğa yönelik eserlerde bu yenileşme sürecinde de yine eğitici nitelik ön plandadır.

Çocuk kitaplarında söz konusu dönemde önde gelen isimler olarak Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Mahmut Yesevi, Aka Gündüz sayılabilir. Fakat bu yazarların eserleri kişileri, konusu çocuklar olmasına karşın çocuklar için yazılmamış eserlerdir.

Tanzimat'tan 1940 yılına kadar çocuk kitapları sayısında fazla bir artış görülmez. Çocuk Esirgeme Kurumu 1936-1948 yılları arasında çoğu çeviri olmak üzere yüzden fazla değişik kitap bastırmıştır. Fakat ne yazık ki bu yıllarda hâlâ özgün eserler yeterli miktarda değildir.

1952'den sonra yazılan eserlerde toplumsal içerikli hikâye ve romanların yer aldığı görülür. 1950 yılından itibaren bazı okul ve kütüphanelerde çocuk kitabı haftaları ve sergiler düzenlenmeye başlanmıştır. Eflatun Cem Güney "Açıl Sofram Açıl" ve "Dede Korkut Masalları" ile çeşitli ödüller almıştır. 1964 yılında Vala

Nurettin ve Nihal Karamanagralı'nın yazdığı "Korkusuz Murat" Doğan Kardeş Ödülü almıştır. Aynı dönemde Orhan Veli Kanık La Fontaine çevirileri ve Nasreddin Hoca fıkralarını akıcı bir dille kaleme alır.

Bu noktada çocuklar için en çok eser vermiş olan ve edebi yaşamı boyunca şiirden başka herhangi bir türde eser vermemiş olan Fazıl Hüsni Dağlarca'dan bahsetmek de gerekir. Dağlarca'nın şiir kitabı "Çocuk ve Allah" çocuklar için yazılmamış olsa da büyük ağırlıkta çocuk dünyasını ele alır. Bunun yanında "Açıl Sofram Açıl", "Balina ile Mandalina", "Yazıları Seven Ayı" ve "Yaramaz Sözcükler"i çocuklar için yazmış olduğu eserler arasındadır.

Aziz Nesin'in "Şimdiki Çocuklar Harika", "Üç Karagöz Oyunu", "Pıtlatan Bal" adlı eserleri çocuklara hitap eden ve bu dönemde yazılmış eserlerdir. Cahit Uçuk "Kırmızı Mantarlar "(1943), "Üç Masal" (1944), "Türk Çocuğuna Masallar" (1946), "Ateş Gözlü Dev" (1946) ve "Kurnaz Tilki "(1946), adlı eserleri yazmış ve "Türk İkizleri "(1958) adlı eseri ile Hans Christian Andersen ödülü almıştır. Mümtaz Zeki Taşkın tiyatro eserlerinin yanı sıra "Çocuklarımıza Resimli Şiirler" (1959), "Çitlenbik Kız" (1975) ve "Çocuklara Kahramanlık Hikâyeleri" (1978) adlı eserleri yayınlanmıştır.

1960 yılında TDK ve Kültür Bakanlığı tarafından çeşitli yarışmalar düzenlenir. Rıfat Ilgaz "Hababam Sınıfı", "Küçük Çekmece Okyanusu" ve "Cankurtaran Yılmaz"ı yazmıştır. Mehmet Seyda roman ve hikâye türünde "Bir Gün Büyüyeceksin", "Şeytan Çekiçleri", "Çikolata" ve "Düşleme Oyunu"nu yazmıştır.

Yazarlarımız bu yıllarda çocuk kitapları alanına önem verip, hikâye, roman, şiir yazmaya başlamışlarsa da pek azı başarılı olmuştur. Çocuk kitaplarındaki gelişme 1966'dan itibaren görülür. Talip Apaydın "Toprağa Basınca", "Dağdaki Kaynak", "Elif Kızın Elleri", Gültен Dayıoğlu "Fadiş", "Dört Kardeştiler", "Suna'nın Serçeleri" ve "Yurdumu Özledim" i yazmıştır. 1970 sonrasında ise çocuk edebiyatında hareketlenme eser sayısında artış dikkat çekicidir. Örneğin 1966-67 yıllarında Gültен Dayıoğlu'nun katkılarıyla çeviri – uyarlama şeklinde "Ayşegül ve Ayşecik" dizisi Türkiye'ye gelene kadar resimli kitap hiç yoktur. Sadece Amerikan Board Neşriyat Dairesi (Red House) 1961 yayınları ile bu türde eserler vermiştir. İçerik açısından başarılı olanlar fiziksel ve resimleme yönünden başarılı olamamışlardır.

Bu tercümelerin çoğu toplumumuza uymamıştır. Bu noktada da geleneğin aktarımı konusunda eksiklik yaşanmıştır. Geleneğe yönelme ihtiyacı artmıştır. Bu durum da resimli çocuk kitaplarının gelenek aktarımı sırasında çocukların dikkatini çekeceğini düşündürmüştür. Can Göknil'in "Kirpi Masalı" özgün ilk resimli çocuk kitabımızdır.

Çocuk yazınında asıl gelişmeler 1979 yılının Unesco tarafından “Dünya Çocuk Yılı” ilan edilmesiyle başlamıştır. Bu dönemde çocuğa yönelik eserlerde didaktik nitelikleri ağır basan özgün eserler, çocuk için yeterli özelliklere sahip olamamış niteliği yetersiz eserler ve çeviri eserler arasına sıkışmışlık dikkat çeker. Çocuk edebiyatı güncel bir konu halini alır. Çocuğa yönelik eser verme ihtiyacı gündeme tekrar gelir ve gelenekle geleceğin harmanlandığı daha nitelikli eserler ortaya çıkar. Kuru kuruya sunulup çocuk açısından tat vericiliği olmayan gelenek güncellenerek yeniyle harmanlanır ve çocuğa daha cazip biçimde sunulmaya başlanır.

1980 sonrası dönemde masal türünde de özellikle baskı ve resimleme tekniği açısından da daha nitelikli eserler verildiği görülür. Birçok yayınevi eski baskılarını yenilemiş, kitaplarının, içerik yönünden değilse bile, estetik ve biçim yönünden kusursuz olmalarına çalışmışlardır. Kitaplar çok değişik boylarda, müzikli ve kabartmalı üretilinceye dek türlü biçimlerle çocukların kullanımına sunulmuştur.

Yayınevleri de çocuğa yönelik yayın üretmeye yönelmişlerdir. Çocuk yayınları basmak küçümsenir olmaktan kurtulmuştur. Yapa Yayınlarının çocuk kitapları, Serhat Yayınları'nın üç boyutlu 2. 3. sınıf düzeyindeki masal kitapları, son yıllarında da Kök ve Bu Yayınlarının biçim denemeleri bu konuda verilebilecek örneklerdir. Söz konusu örneklerin her geçen gün artıp çeşitlendiği de göze çarpmaktadır.

Ayrıca değişik yayınevlerince Grimm Kardeşler ve Andersen gibi ünlü masalcıların kitapları da yalınlaştırılarak ilköğretimin ilk sınıflarına göre yeniden uyarlanmıştır. Ki bu durum da güncellemedir. Bu kitapların güncellenmesi aynı zamanda hedef kitlenin yaşına göre de değişiklik gösterebilmektedir. Yaş düzeyi düştükçe olumsuz mesaj verebilmesi muhtemel görülen detaylar güncellenmiştir.

Çocuk yazınındaki hareketlik arttıkça önceki dönemlerde olduğu gibi derleme çalışmalarına değil, daha çok ve yaygın olarak yazarların kendilerinin

ürettikleri özgün masal örneklerine tanık olunmaktadır. Bu özgün masal örneklerinde gerek konu gerekse masal türüne has nitelikler güncellemeye uğratılmıştır. Masal tekerlemelerine ilişkin özgün örnekler ve masallara sindirilmiş güncel sosyal mesajlar (ozon tabakasının zarara uğraması, hormonlu gıdalar vb) dikkat çekicidir. Eğitim bilimlerindeki ve çocuk edebiyatındaki gelişmelerin de göz ardı edilmediği bu dönemde çocuklar için edebiyatın ve resimleme çalışmalarının başlı başına bir uzmanlık alanı olduğu görüşü yavaş yavaş benimsenmiştir.

Görüldüğü gibi geleneksel öğelerin güncellenmesi ihtiyacı çok yeni bir hareket değildir. Anonim sözlü edebiyat dönemine ilişkin eserlerin zaman içinde yazıya geçirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç ile başlayan hareket de çocuk edebiyatında yazılı gelenek aktarımı olmuştur. Başka bir deyişle kalıcılık sağlama amacıyla başlayan bu hareket zamanla sözlü ürünlerin yazıya geçerken üzerlerinde kimi değişikliklerin yapılmasını da ortaya çıkarmıştır. Özellikle sözlü ürünlerin farklı varyasyonlarının farklı kişilerce yazıya geçirilmesi sırasında gerek hedef kitlenin yaşı, gerek hedef kitlenin içinde bulunduğu kültürel alt yapı doğrultusunda bu varyasyonlar tekrar tekrar yeni formlara sokulmuştur. Tanzimat Dönemi ile başlayan çocuk edebiyatında geleneğin aktarılması örnekleri güncel edebiyatta farklılaşarak didaktik çizgisinden sıyrılmıştır. Ortak olan dikkat çekici nokta, çocuk edebiyatında didaktik sınırlar silikleşse bile modern ile eski arasındaki mukayeseyi ele alma yoluna gidilmiş olmasının değişmemesidir.

Gelenek kavramında değişmeyi vurgularken burada üzerinde durulması gereken önemli unsurlardan biri de “Bireysel Yaratıcılık”tır. Gelenek içinde mutlaka bireysel yaratıcılık ve bireysel yaratıcılığın getirdiği bir değişme ve değişimin getirdiği bir gelişme az veya çok var olacaktır. Eğer hiç değişmeden aynı şekilde nakledilmiş hiçbir kuşağın bireysel yaratımına izin vermemiş olsalardı bugün sahip olduğumuz gelenekler birkaç yüzyıl öncesindekilerle tamamen aynı olmak zorunda kalırdı. Hâlbuki böyle bir durum çok az halk bilgisi yaratması için geçerlidir. Bireysel yaratıcılık kendini sözlü anlatımlarda, müziğin icra ve yorumunda, oyunun oynanmasında ve maddi kültür unsurlarının üretiminde ve kullanımında her zaman göstermiştir ve göstermeye de devam edecektir. Belki de geleneğin izin verdiği değişimin temeli bu bireysel yaratıcılık düşüncesinde aranmalıdır. Daha sonra ele alınacağı üzere güncelleme fikri de bireysel yaratıcılığın getirdiği veya getireceği değişim fikrini izlemek durumundadır. Bu

şekilde güncellenen masalarda mesaj değişmektedir. Çağın eğitim anlayışına göre “sakıncalı” görülen geleneksel öğeler törpülenmekte ve kimi zaman ortaya bambaşka eserler çıkmaktadır.

Burada bazı araştırmacılar tarafından ortaya atılan “icat edilmiş gelenek” kavramı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Konuyla ilgili olarak “Geleneğin İcadı” adlı bir kitap yazan Richard Hobsbawm ve Terrence Ranger tarihini tespit edemediğimiz zamandan beri süregelen uygulamaları gelenek, ilk defa nerede ve ne zaman başladığını bildiklerimizi ve de eskilere benzeterek yaptıklarımızı icat edilmiş olarak adlandırmak doğru değildir. Burada aklımıza icat edilmemiş gelenek var mıdır sorusu takılmaktadır.

Herhangi bir halk bilgisi yaratmasını bu tanımlar çerçevesinde ele aldığımızda sözü edilen bir yaratmanın çeşitli seviyelerde değiştiğini görürüz. Gelenek olarak adlandırılan herhangi bir yaratma değişme kavramını içinde barındırmakta mıdır? Bu soruya verilecek cevap tektir ve bu cevap “Evet, barındırmaktadır.” şeklinde olmalıdır⁵².

Psikoloji bilimi çerçevesinde özellikle çocuk psikolojisi alanında son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu birçok masalın çocukların zihnine “sübliminal” mesaj verdiği iddiası ortaya atılmıştır. Bu anlayışa göre masallar standart ve olumsuz mesajları küçüklükten itibaren zihne işler. Örneğin “Tüm üvey ebeveynler kötüdür.” Bu nedenle de masalların verdiği bu mesajları maskeleyen yeni basımlar ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle çocuğun ruhsal gelişimini olumsuz etkileyebileceği düşünülen bazı davranışlar tüm bu sebeplerden dolayı zamanla sözlü ürünlerin farklı yayınlarca ve farklı yazarlarca düzenlemesiyle değiştirilmiş veya ana hikâyeden tamamen atılmıştır. Örneğin “ölüm” veya “öldürme” olgusu hedef kitlenin üzerinde olumsuz etki gösterebileceği düşünülen olgular arasında yer alır. “Kırmızı Başlıklı Kız”da kimi zaman kurt Kırmızı Başlıklı Kız’ı ve büyük annesini yer ve bunun için ölümle cezalandırılır, kimi zaman ise Kırmızı Başlıklı Kız’a ve büyük annesine bir şey yapamadan Kırmızı Başlıklı Kız’ın babası tarafından korkutulur ve kaçırılır. Bazen de yazarlar farklı ve dikkat çekici bir ifade kurabilmek adına geleneksel öğelerin üzerinde düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir. Bu tür düzenlemelerin ne yazık ki nadiren geleneğe zarar vermediği

⁵² Ekici Metin, “Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://www.academia.edu> adresinden 12.12.2015 tarihinde alınmıştır.

görülür. Başka bir deyişle yapılan düzenlemeler orijinal olanı deforme eden niteliksiz kopyalar olmaktan öteye gidememişlerdir. Derlenen ürünler veya derlenmiş olanların örneksenmesiyle ortaya konan yeni ürünler zaman zaman ürünü oldukları türün belirgin özelliklerini bile kaybetme noktasına gelecek kadar deforme olmuşlardır.

Dursun Yıldırım, “Sözlü gelenekte yaşayan ve şekil bulan kültür unsurları geleneğin kendi dinamizminden kaynaklanan sürekli değişim ve gelişim sebebiyle yapı, biçim, muhteva ve fonksiyon bakımından çeşitli derecelerde değişikliklere uğrar⁵³.” belirlemesini yapar. Yıldırım ayrıca yazılı ortam gelenekleri gibi sözlü ortam geleneklerinin de yeni bir durumlar karşısında milletlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değişebildiklerini ya da ortaya çıkan ihtiyaçlara uygun yeni gelenekler yarattıklarını da belirtir ve bu dinamik yapıdan dolayı “Geleneklerimiz yok oluyor.” şeklinde bir endişeye kapılmanın doğru olmadığını ifade eder⁵⁴.

Geleneğin değişim dönüşerek varlığını koruması ya da zayıflayarak yok olmasına dair mevcut görüşler büyük oranda işleve vurgu yapma noktasında birleşmektedir. Nitekim bir gelenek veya herhangi bir kültür ögesi işlevini tamamlamışsa genellikle buna yol açıp ivme kazandıran daha güçlü bir alternatif ya da alternatiflerle karşılaşmışsa yok olma sürecine girmiş demektir. Bu noktada kültürel öge evirilmek, hatıraya dönüşmek ya da yok olmak yollarından birini izlemektedir.

Bir değişme veya değiştirme mevcut yapıda eksikleri giderme; şekil, içerik, işlev ve sunumda daha olumlu ve düzelme şeklinde ise, bu bir katkı, bir yenilik olarak kabul edilir. Bunun adı değişmedir ancak bu değişiklik mevcut yapıyı özellikleri bakımından daha olumlu bir hale getirdiği için bunu gelişme olarak adlandırırız. Örneğin alışılmış bir yemeği görüntü, tat veya sunum olarak daha lezzetli hale getiriyor, sunumunu daha alıcı bir şekilde yapıyorsak yemeğin tadı ve sunumunda yapılan bu değişiklik olumludur ve gelişmedir.

Buna karşılık bir değişme mevcut yapıyı tamamen bozan, mevcut yapının şekil ve içeriğini ve de işlevini ortadan kaldıran bir değişme ise böylesi bir değişme olumsuz yöndedir. Bu tür bir değişme “bozulma”, “yozlaşma”, “dejenarasyon” gibi terimlerle ifade edilmek durumundadır. Örneğin alışılmış bir yemeği, görüntü, tat

⁵³ Yıldırım Dursun, 1998, s: 37-38

⁵⁴ Yıldırım, a.g e. s: 82-83

ve sunum olarak değiştirdiğimizde alışılmıştan çok uzak bir lezzet ortaya çıkıyor veya sunumu çok kötü bir şekilde yapılıyor ve artık o yemek yenemez hale geliyorsa yemek bozulmuştur. Bu durumda “Bizim restoranın yemekleri bozuldu.” Diyerek buradaki değişimi “Bozulma” kavramı ile ifade ederiz. Bir türkü daha iyi söylendiğinde olumlu, kötü alan müzisyenlerle icra edildiğinde olumsuz karşılanır. Bu rnekleri çoğaltmak mmkndr⁵⁵.

Eğer geleneksel yaratmaların içinde değişme kavramı varsa geleneği “Eskiden beri devam edip gelen ancak birey ve toplum tarafından belli seviyede ve aslını kaybettirmeyecek şekilde çeşitli özelliklerinin değiştirilmesine izin veren eski ve yeni unsurları birleştirerek her dönemde yeniden düzenlenerek yaratılan ve varlığını bu şekilde sürekli kılan yapılardır.” şeklinde ifade etmek uygundur. Bu ifade, geleneğin güncellenmesinin geleneği yeniden üretmek biçiminde yapılması gerektiğini vurgular. Başka bir deyişle güncellemenin uyarlama işlevine dikkat çeker.

Geleneksel yaratmalar, sözlü, görsel, işitsel veya materyal olsun kendi şekil, yapı, içerik, işlev ve de yaratma aktarma özelliklerine sahiptir. Güncelleme veya bunu sağlayacak değiştirme veya yenileme olarak adlandırılan olgu da biri veya birkaçı üzerinde yapılmaktadır. Birçok rnek verecek olursak Karagöz’de perde kurulmasında kullanılan malzeme ahşaptan alüminyuma, aydınlatma mumdan halojen lamba kullanımına geçiş yapılabilmektedir. Masalarda eski mekân isimleri yeni çevreye uygun hale getirilebilmektedir. Türküler, türkü barlarda okunulabilmektedir. Hikye metinleri farklı meknlerde ve hatta televizyon programlarında anlatılabilmektedir. Kıyafetlerde pek çok yenilik yapılabilmektedir. Bütün bunlar farklı dönemlerde oluşmuş geleneklerin yeni dönemlerde kendilerine yer bulmak, kendilerini devam ettirmek için bizim tarafımızdan değiştirilmesi yani güncellenmesidir. Her güncelleme bir yenileme bir değiştirme olup kısaca geleneğin devam etmesi için yapılan bir mdahaledir⁵⁶.

Özellikle ulaşım ve iletişim ağındaki gelişmeler sonucu küçük bir köye dönüşen dünyada bugün değişimin en önemli niteliği küresel bir karakter kazanmış

⁵⁵ Ekici Metin, “Geleneksel Kültürü Güncellemek zerine Bir Değerlendirme”, <http://www.academia.edu> adresinden 12.12.2015 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶ Ekici Metin, “Geleneksel Kültürü Güncellemek zerine Bir Değerlendirme”, <http://www.academia.edu> adresinden 12.12.2015 tarihinde alınmıştır.

olmasıdır⁵⁷. Kùltürler için değişimin farklı mekanizmalarla işlediğini ifade eden William Haviland bunları yenilik ve icatlar, yayılma ve kültürel kayıp, kültür benzeşmesi şeklinde dört madde olarak belirler⁵⁸. Bu çerçevede Türk Halk kültüründeki sözlü ortam yaratmalarından olan halk hikâyeleri ve hikâyeciliği Haviland'ın belirlediği mekanizmaların dördünün de farklı dozlardaki karışımından ortaya çıkan güçlü bir etkiyle değişime uğramıştır. Bu bağlamda aslında kendisi de tarihsel süreçteki birtakım değişmeler neticesinde ortaya çıkmış olan halk hikâyeleri ve hikâyeciliğinin zamanla uğradığı değişim, geleneğin varlığını sürdürebilecek sınırları fazlasıyla zorlamış ve başkalaşım boyutuna varmış durumdadır. Bu gelenek, özellikle karşıladığı ihtiyaçlar daha yaygın başka kaynaklarca karşılanır hale geldiği için geleneksel anlamdaki işlevselliğini büyük oranda yitirmiştir. Söz konusu işlev yitimi ise zamana yayılan geniş çaplı bir kültür değişiminin sözel ortam yaratmalarında somutlaşmasının ifadesidir.

3.YÖNTEM

3. 1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma genel itibariyle örnekler üzerinden geleneksel öğelerin güncelleme yoluyla aldığı biçimleri değerlendiren bir incelemedir. İnceleme boyunca çalışmada ele alınan dönemde basılmış ve geleneksel öğelerin bolca bulunduğu eserler seçilip incelenmiştir.

3. 2. BİLGİ TOPLAMA KAYNAKLARI

Tezimizin bilgi toplama kaynaklarının başında sözlükler ve ansiklopediler olmak üzere gelenek tanımı yapılan kaynaklar gelmektedir. Gelenek temasından yararlanılmak yoluyla yazılmış tezler araştırmamıza kaynaklık etmiştir. Bu tezler ve ansiklopediler birer liste halinde aşağıda verilmiştir.

Bunun yanında çocuk edebiyatının yaşamış olduğu değişimi edebiyatın içinden birinin gözlemleriyle incelemek açısından Gülden Dayıoğlu'nun eserlerinin büyük kısmını ne şekilde yazdığını ve yazım aşamasında yaşadıklarını anlattığı

⁵⁷ Yazıcı, 2013, s: 1492

⁵⁸ Haviland, 2002, s: 469

eseri “Yaşadıklarım ve Düşlediklerim” çocuk yazınında eserlerin ne şekilde verildiğini irdeleyebilmek için yardımcı bir kaynak olmuştur. Ayrıca Tarık Dursun K’nın “Bir Küçük Aslancık Varmış” adlı masal kitabının başında yazmış olduğu makale niteliğindeki öz sözü tezin sonunda ek olarak verilmiştir.

Tüm bunların yanı sıra çeşitli dergilerde gelenek hakkında yazan önemli isimlerin çeşitli yazılarından faydalandık.

Tezler:

ÇETİN, Taylan (2012) 1990 Sonrası Küreselleşme Sürecinde Birey ve Resim Sanatı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

UĞURLU, Serdar; (2010) Gelenek ve Kimlik İlişkisi, Doktora Tezi, Sakarya

BİLGİN, Handegül; (2011) 5- 6 Yaş Çocuklarına Yönelik 1990 – 2010 Yılları Arasında Basılan Resimli Kitapların Çocuğa Görelik Kavramına Göre İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Sözlükler:

BAŞKAYA, Fikret; (2005) Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü, Söylem ve Gerçek, Maki Baskı Yayın, Ankara

MARSHALL, Gordon; (1999) Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınbay- Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara

Ayrıca örnek toplayabilmek için söz konusu dönemde yazılmış ve basılmış olan çocuk romanları ve masallardan yararlanılmıştır. İncelenmiş olan eserler bir liste olarak aşağıda verilmiştir:

İncelenen Eserler:

ILGAZ, Rıfat; (1990) Bacaksız Okulda, Çınar Yayınları, İstanbul

K, Tarık Dursun; (1990) Deve Tellal Pire Berber İken, Bilgi Yayınevi, Ankara

KİLİMCİ, Ayşe; (1990) Çöp Kraliçe, Bilgi Yayınevi, Ankara

YURTTAŞ, Hüseyin; (1991) Eşekler Cenneti, Bilgi Yayınevi, Ankara

K, Tarık Dursun; (1992) Bir Küçük Aslancık Varmış, Bilgi Yayınevi, Ankara

İZGÜ, Muzaffer; (1993) Ökkeş Kapıcı, Özyürek Çocuk Kitapları, İstanbul

K, Tarık Dursun; (1994) İyilikçi Tilki, Bilgi Yayınevi, Ankara

İZGÜ, Muzaffer; (1994) Güldüren Uçurtma, Bilgi Yayınevi, Ankara

HÜSEYİN, Hasan; (1994) Ormanın Öcü, Bilgi Yayınevi, Ankara

İZGÜ, Muzaffer; (1994) Çizmeli Osman, Bilgi Yayınevi, Ankara
DAYIOĞLU, Gülten; (1995) Dünya Çocukların Olsa, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul
KUTLU, Ayla; (1995) Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı, Bilgi Yayınevi, Ankara
İZGÜ, Muzaffer; (1995) Küçük Arı Büyük Arı, Bilgi Yayınevi, Ankara
İZGÜ, Muzaffer; (1995) Kara Pamuk, Bilgi Yayınevi, Ankara
DAYIOĞLU, Gülten; (1996) Akıllı Pireler, Petek Yayıncılık A.Ş. Matbaası, İstanbul
İZGÜ, Muzaffer; (1996) Yusuf'un Treni, Bilgi Yayınevi, Ankara
UYSA, Ahmet; (1996) Alaca Baykuş, Bilgi Yayınevi, Ankara
YURTTAŞ, Hüseyin; (1996) Kör Kaptanın Serüvenleri, Bilgi Yayınevi, Ankara
K, Tarık Dursun; (1998) Hoşça Kal Küçük, Bilgi Yayınevi, Ankara
ŞENER, Halis; (1999) Anadolu Masalları, MEB Yayınları, İstanbul

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4. 1. GELENEKTEN YARARLANMA İHTİYACI

Toplumlar tarihsel süreç içerisinde birçok değişime uğrarlar. Bu değişim, ilerlemenin kaçınılmaz sonucudur. İlerleme süreci çağın şartları çerçevesinde doğal bir döngü olarak hızla gerçekleşirken birey bu değişime ayak uydurma konusunda tedirginlik yaşamaktadır. Hızlı olan değişim, bireyi alışılmış olan eskiden kopma ya da uzaklaşma noktasına getirdiğinde birey bir doğru – yanlış ikilemine sürüklenir. Burada alışılmış olan eski, geleneğin ta kendisidir. Alışkanlıklar ve dolayısıyla da gelenek, insana kendini huzurda hissettirmektedir. Yenileşme sürecine geçen toplumlar ve toplumun temel taşı olan birey, gelecek sürecinde sağlam temellere bastığını hissetmek adına geleneğe sarılacaktır. Her yeni neslin yetiştirilmesinde gelenek en temel başvuru kaynağı olmaya devam etmiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi yazın dünyasında da bu temel döngü gözlemlenmiştir. Edebiyat, karşısına çıkan her yenileşme sürecinde bir o kadar da geleneğe sarılmıştır. Sözlü edebiyat döneminden yazıya geçiş sürecinde sözlü kaynaklara sarınılmış, aynı şekilde şiirdeki yenileşme döneminde de gelenek olan

heceye sığınılmıştır.

Gelenek, doğası gereği kimi zaman demode karşılanıp bir o kadar da kişinin içten içe sarıldığı temel kaynak olmaya devam edecektir. Bu doğrultuda gelenek, modern edebiyatın da ana kaynağı olmaya devam edecektir demek yanlış olmaz.

Gelenek, modern edebiyatta en bariz örneklerini roman ve masallarda göstermiştir. Bu nedenle de çalışmamızda romanlarda ve masallarda karşımıza çıkan geleneksel öğelerle birlikte bu öğelerin nerede ve nasıl karşımıza çıktığının sınıflandırılması yapılmıştır.

4. 2. MASALLARDA VE ROMANLARDA GÖRÜLEN GELENEKSEL ÖGELER

4. 2. 1. GELENEKSEL DEĞERLER

4. 2. 1. 1. İNANÇ

Türkler tarih boyunca çeşitli inançlara yönelmişlerdir. Şamanizm'den İslamiyet'e kadar farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler çeşitli inançlara sahip olmuşlardır. İnanma, insanın doğasında vardır. İnanç, insanı güçlü kılar.

“*Kaşıkçı Baba*” masalında, gencin devle savaştığı sırada devin elinde bulunan gülle kendine değmeyince dua ettiği görülür⁵⁹.

Dua kadar beddua da inancın bir yönüdür. Kişiye edilen kötü duanın ilahi adalet kapsamında yerini bulacağına inanılır. “*Ağrı Dağlarının Masalında*” kardeş ablaya “*Senin gibi ablam olacağına, bir yüce dağ olmalıymış. Başı karlı, doruğu dumanlı. Karı, buzu erimeyen bir dağ olmalıymışsın da bana bunca derdi, acıyı çektirmemeliymişsin...Beni yaktın Tanrı da seni yaksın.*” diyerek beddua ederken abla da kardeşine bedduayla cevap verir: “*Senin gibi bacım olacağına keşke bir küçük dağ olsaymış; yamaçları çayırılı, çimenli...Davarlar çiğnedikçe, gezip oynadıkça, meleşip koştukça belindeki ağrı gibi bir ağrı duyup ‘Ağrı, ağrı!’ diye inleseymiş*⁶⁰!”

⁵⁹ İzgü Muzaffer “Yusuf’un Treni”. sy. 16

⁶⁰ İzgü, a.g.e sy. 30-31

“Hay Akıl Vay Akıl” masalında babanın canını almaya gelen “Ezrail” pek çok dinde ölüm meleğidir. Bizim geleneksel kültürümüz söz konusu olduğunda ise İslami inanın yansıması olduğu söylenebilir⁶¹.

“Al Elmanın Hakkı” masalında delikanlı elmayı bulduğunda “Aman, aman! Bu elma kim bilir kimindir? Sahibi bakalım razı gelir mi, ‘benden sana izin, afiyetle ye’ der mi? İyisi mi, ben bu elmayı yemeyeyim, haramdan ötürü suçlu olmayayım.”, elmanın sahibi ağayı ararken ise “Ben suda bir elma buldum. Yemeğe kalktım, utandım. Neden dersen, haramdan korkarım. Buralarda bir yerde bu elmaların yetiştiği bir bahçe, o bahçenin de bir sahibi vardır. Onu arıyorum. Arayıp bulayım ki, elmayı yemek için iznini alayım, haramdan ötürü suçlu olmayayım.” diyerek harama el uzatmama, helallik alma geleneğini çocuklara aktaran bir aracı olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde ağayı bulunca da ona “Ben bir garip yolcuyum. Geçerken bir ırmak gördüm. Gittim, suyuna durdum. O sırada yüzünde bir al elma gördüm. Düşünmeden aldım elmayı, bastım dişimi. Sonradan aklıma geldi ki, bu elma benim değil, senin. Ne para verdim ne pul. Ne satın aldım, ne bir şey. Haram işlemek benim harcam değil. Onun için sana geldim, helal etmeni istiyorum.” diyerek ondan “helallik” alır. Ayrıca aynı masalda ağa, kızını tarif ederken “Eli yok dedimse, haramda eli yoktur. Ağzı yok dedimse, haram yememiştir. Gözü yok dedimse, haramda gözü yoktur.” der⁶².

“Ördeklerle Kaplumbağa” adlı fabloda ördekler “Bu göl kuruduysa Tanrı babanın öbür gölleri de vardır elbet⁶³.” derler. Burada tek tanrılı bir dine inanın izleri görülmektedir.

Hasan Hüseyin’in “Ormanın Öcü” adlı çocuk romanında mutsuz ve kocasıyla geçinemeyen anne yemek yedikten sonra “Yarabbi şükür” diyerek somurtur. Annesinin şükretmesi ve devamında somurtması kentin mutsuz ettiği güncellenmiş ailenin göstergesidir⁶⁴. Ayrıca aynı romanda çocuk şehir hayatıyla birlikte inanç sorgulamasına girişir: “Parayla tanrıyı yan yana koyamamaya başladı Hasan. Tanrı bir kimse, nasıl olur da, bu derece paraya ve çıkara düşkün olurdu⁶⁵?”

⁶¹ İzgü, a.g.e sy. 36

⁶² K.Tarık Dursun “Deve Tellal Pire Berber İken” sy. 46,48,52

⁶³ K.Tarık Dursun “Bir Küçük Aslancık Varmış” sy.82

⁶⁴ Hüseyin, Hasan “Ormanın Öcü” sy.18

⁶⁵ Hüseyin, a.g.e sy.19

Kimi hayvanlar geleneksel kültürümüzde uğursuz kabul edilirler. Kimi hayvanlara ise zarar verilmesi uğursuzluktur. Bunlar İslamiyet öncesi ve sonrası inançlarımızın senteziyle oluşmuştur. Kamizm’de Angır diye bilinen kuş vardır. Öterken ağlar gibi bir ses çıkarır. Avlanılmaz ve eti yenilmez. Öldürülmesi halinde felaket getireceğine inanılır. Kars’ta angut diye bilinen ördek türünden bir kuş vardı. Eti yenilmeyen bu hayvanın avlanması inanç itibariyle yasaklanmıştı. Baykuş; alevi inançlı Müslüman Türklerde baykuşun çıkardığı ses bağırması ve gülmesi şeklinde iki farklı olgu olarak algılanır Bağırması fena, gülmesi ise iyiye yorumlanır. Türk kültür coğrafyası halklarından Kafkasya Avar larında baykuş Huthut/Hüthüt kuşu olarak bilinir ve ötüşü ölüm habercisi olarak algılanır. Gagauz Türklerinde Baykuş, Kukumelko olarak bilinir. Onun gece ötmesi ölüm haberi olarak yorumlanır. Ötüşü zarar vermesin diye ona bir parça et atılır. Kukumelko’nu ötüşü, onun ağlayışı olarak bilinir. Türk sözlü edebiyatında bu arada halk edebiyatında baykuş viraneliğin, harabelerin ıssız bölgelerin simgesi olarak bilinir. Bülbülün terk etmiş olduğu yerin baykuşa kalmış olması yası kederi anlatır. Zazalarda baykuşun konmuş olduğu evin bacacı acı haber ifade eder. Alevi inançlı Müslüman Türk kültürlü halkın bir kesiminde kınalı keklik eşinmek suretiyle Kerbela şehitlerinin kanını örtmeye çalışırken diğer tür keklik çıkardığı sesle ihbarda bulunmuş şeklinde bir anlatı vardır. Bingöl yöresinin Alevi İnançlı Müslüman Zaza halk da kekliği pek muteber tutmamaktadır. Anadolu’da kara kedi uğursuzdur, tekin kabul edilmez. Ayrıca ona dokunulmaz çünkü onun cin olduğuna ve ona dokunana dokunacağına inanılır. Köpek beslenen eve ise meleklerin girmeyeceğine dair bir inanç vardır. Köpek ulumasının ölüm getireceği inancı da yaygın inançlar arasındadır. Kuzgunun ötüş şekline göre kimi zaman uğur getirdiğine kimi zaman ise uğursuzluk getirdiğine inanılır. Leylek yuvası, güvercin yuvası, kumru yuvası bozmak felaket getirir. Genellikle ise kuş yuvası bozmanın felaket getireceğine inanılır.

Görüldüğü gibi hayvanlarla ilgili birçok inanç vardır. Kimi durumlarda ise hayvanların uğursuzluk getirdiklerine inanıldığı gibi bazı hayvanlar herhangi bir duruma bakılmaksızın uğursuz kabul edilirler. Baykuşun da bu uğursuz hayvanlar arasında yer aldığı görülür. Ahmet Uysal’ın “Alaca Baykuş” adlı romanında ise baykuş dost olarak karşımıza çıkar ve felaket getirme, uğursuz olma gibi yönlerine hiç girilmez.

Kuşlara dair inançlar da geleneksel kültürümüzde yer almıştır. Leyleği havada görünce bütün yıl gezeceğine inanmak, turna kuşunun barış ve uğur getirdiğine inanmak, beyaz güvercinin barışı simgelediğine inanmak, baykuşun çatıda ötmesinin ölüm getirdiğine inanmak gibi Anadolu'nun geleneksel kültüründe dile getirilen inançların yanı sıra ayrıca Zümrüdüanka gibi efsanevi kuşlara da inanıldığı görülür. Anadolu kültüründe leyleğin ayrı bir önemi vardır. Leyleklere saygı duyulur. İnsanlar leyleklere zarar vermekten çekinirler. Bu nedenle leyleğin Anadolu'daki dolaylaması "Hacı Baba" olmuştur: *"Hey Hacı Baba, dedim, öyle düşünüp durma! Nasıl olsa sizin o taraflara gidiyoruz. o zamana kadar iyileşirsin. Sonra yine yoluna devam edersin."*, *"Bu sözlerim Cem'in pek hoşuna gitti: 'Kaptan Amca.' dedi. 'Onun adını da koydun işte: Hacı Baba diyelim.' 'Zaten leyleklere çok yerde öyle seslenmezler mi Cem? dedim⁶⁶."*

4. 2. 1. 2. AİLE DÜZENİ/ ATALARA SAYGI

Türk kültüründe aile önemli bir yer tutar. Aile kutsaldır. Ailede her zaman büyüklere saygı duyulur, tecrübelerinden yararlanılır. Kardeşler arasında büyük kardeş ile küçük kardeş arasında yaşa bağlı fark bulunur. Nasıl ki aile büyüklerine yani ninelere, dedelere, anne ve babalara saygı duyuluyorsa küçük kardeş, büyük kardeşe saygı duymak zorundadır.

"Kaşıkçı Baba" masalında iki büyük kardeş kendilerinden küçük olan üçüncü kardeşlerinin babalarının gözünü iyileştirecek ilacı bulmasından dolayı utanç duyarlar. Büyük kardeşler dururken küçük kardeşin daha kahramanca davranmasının toplumda iyi karşılanmayacağını ima ederler. Bu durum masalda *"İlacı küçük kardeşimiz buldu, bizi de kurtardı. Duyulursa rezil oluruz. Herkes bizi ayıplar."* sözleriyle yer alır⁶⁷.

*"Ağrı Dağlarının Masalı"*nda baba kızlarına: *"Şimdiye kadar siz benim elime baktınız, bundan sonra ben sizin elinize bakarım. Beni alın, bir köşeye oturtun, rahat ettirin."* der. Kızları da ona karşılık olarak : *"Sen hiçbir şeye karışma, köşene geç, atalığını bil, bizi gözet, yeter!"* derler⁶⁸. Aynı masalda ablası kardeşinin beline odunları yükleyince canı yanan kardeş *"Abladır ne yapsa"*

⁶⁶ Yurttaş, Hüseyin "Kör Kaptan'ın Serüvenleri" sy.60

⁶⁷ K. Tarık Dursun "İyilikçi Tilki" sy. 20

⁶⁸ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 26

haklıdır.” , “Ablamsın, kabamsın baksan halimden anlarsın.” diyerek aile düzenine olan saygı ve önemi belirtmiştir.

“Hay Akıl Vay Akıl” masalında babanın *“Sana baba öğüdüm olsun: Ben öldükten sonra, adı Musa, boyu kısa, sakalı köse kişiyle sakın alışveriş etme. Hatta değirmeninde bile buğdayını öğütme.”* demesi ve oğlu Keloğlan’ın babasının öğüdünü *“Ben senin oğlunsam, dediğini yaparım, bu adamdan kaçırım.”* diyerek tutması da yine atanın sözüne, öğüdüne verilen değeri ve önemi göstermektedir⁶⁹.

Aynı masalda geleneksel usta-çırak ilişkisinin yansıması da görülmektedir. Keloğlan’a yarışmayı kazanması sonunda değirmenlerini bırakan Köse Musa ona *“Üç değirmenimin üçünü de sana bırakıyorum. Var bir güzel yönet, ölene kadar beni de gözet.”* der. Keloğlan da onun bu dileğini kabul eder.

“Sikkenin Basılmadığı Akçenin Kesilmediği Zamanlardan Kalma Masal” adlı masalda köylü, tarlasında bulduğu cismi padişaha götürüp *“Siz ki, koca bir padişahsınız, çevrenizde bunca akıl aldıklarınız, fikir danıştıklarınız vardır. Ben bir köylü parçasıyım. Eğriyi doğrudan, doğruyu eğriden pek ayıramam.”* der⁷⁰. Aynı masalda üç ihtiyar profili çıkar karşımıza. Birinci ihtiyar *“beli iki kat olmuş, dizlerinin bağı çözülmüş, gözünün şavkı kaçmış, dişleri seyrelmiş; iki elinde iki sopa, dayana dinlene, dura soluya padişahın huzuruna çıkan bir dede”* olarak anlatılan bir ihtiyardır. Bu ihtiyar cismin ne olduğunu anlamayınca *“Bunu bir de babama gösterip soralım. Belki o daha iyisini bilir.”* der⁷¹. İkinci ihtiyar dedenin babasıdır , *“tek bir sopaya dayanıp yürür, yarı iyi duyar, yarı iyi bakar”* bir adamdır. Cevabı bulamayınca o da babasına sormak ister⁷². Üçüncü ihtiyar dedenin dedesidir. *“ne elinde sopa ne bel iki kat, ne gözünün şavkı kaçmış, dinç mi dinç, sağlam mı sağlam, dağ yapılı demir bakışlı, dişleri bir inci sıradan, göğsü demircinin körüğünden, kulağı üç günlük yoldaki ağustosböceğinin vızvızını duyar cinsten”* bir ihtiyarmış. Sorunun cevabını da bu ihtiyar bilir⁷³.

*“Düşçü Oğlan”*⁷⁴ masalında düş gören gencin düşünü soran padişaha anlatmayı reddetmesi üzerine padişah onu zindana atmıştır. Çünkü padişahın dileğinin yerine getirilmemesi alışılmış bir gelenek değildir.

⁶⁹ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 36,37

⁷⁰ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 64

⁷¹ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 66,67

⁷² K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 68

⁷³ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 69

⁷⁴ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 102

“Zümrütüanka Kuşu⁷⁵” adlı masalda tüm hayvanların yüce başbuğu olarak nitelendirilen Hz.Süleyman masal karakteri olarak karşımıza çıkar ve tüm canlılar onun yüceliği önünde adeta eğilir.

“Kurt ile Tilki” adlı masalda aslan kendini kral seçenlere karşı kendini sorumluluk sahibi hisseder ve bunu “*Mademki beni kral seçtiniz, halkımı dinlemek, hakkını haksızdan alıp ona vermek benim baş ödevimdir*”⁷⁶.

“Sarı Çil Pullu Gök Deniz Gözlü Balıkçık ile Padişah Oğlu” masalında balığa kıyamayan ve öldürmeyen padişah oğlu bu nedenle babasının gözlerini iyi edemez ve atasına yeterince saygı duymadığı için ülkeden kovulur. Bu durum “*İnsan gençliğinde özdendir, yaşlılığında bencil. Gençler sever, yaşlılar kıskanır*”⁷⁷.” diye masal içinde dile getirilir. Böylece atalara körü körüne saygı duyulması amacıyla kişinin özgür iradesini kullanmaktan kaçınması da eleştirilmiş olur. Buna karşın aynı masalda kendi iç fikriyle çelişkiye düşüldüğünü görürüz. Çünkü padişah oğlu uşağını sofrasına davet eder ama daveti kabul edip yemek yemiş olmasını da hoş görmez. Bu da masalda “*Padişah oğlu, padişah oğlu ya, gönlü zengin, yüce ya, ‘Hadi sen de buyur.’ demiş uşağına. Aç uşak, yorgun uşak hemen buyurmuş sofraya, başlamış atıştırmaya. Padişah oğlu kötü kızmış bu duruma ‘Eh uşak!’ demiş içinden. ‘Senden ne görgü var ne terbiye’*”⁷⁸...” sözleriyle dile getirilmiştir.

Hasan Hüseyin’in “Ormanın Öcü” adlı romanında kırsal kesimde yaşayan insanların babalarının veya dedelerinin adlarıyla anıldığını görürüz. Roman kahramanı kendini tanıtırken “*Cello’nun Halil derler bana*”⁷⁹.” diye tanıtır. Ayrıca aynı romanda kadının toplumsal yeri geleneksel düzlemle örtüşür. Misafiri gören anne ve kızları misafire hizmet ederler: “*Ben size hemen bir şeyler yapayım, dedi anne ve çıktı odadan. Kızları da çıktılar*”⁸⁰.

Muzaffer İzgü’nün “Büyük Arı Küçük Arı” adlı çocuk romanında kent ve kırsal hayat arasındaki kültürel değişim bir bal arısı ile bir eşek arısının yaşam alanları üzerinden anlatılır. Bu romanda bal arısının kovanından çıkıp kaybolması sonucunda hissettiği pişmanlık “*Ah ah, büyüklerimin sözlerini dinlemeliydim,*

⁷⁵ K. Tarık Dursun “Bir Küçük Aslancık Varmış” sy.57

⁷⁶ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.78

⁷⁷ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.81

⁷⁸ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 82

⁷⁹ Hüseyin Hasan “Ormanın Öcü” sy.35

⁸⁰ Hüseyin, a.g.e sy.38

çıkamamalıydım ormanın dışına.”, “Çok yaşlılar bil ormanın dışına çıkmazlar, korkarlardı. Ama kendisi ne yapmıştı, büyüklerini dinlememiş hiç bilmediği yerlere gelmişti⁸¹.” Sözleriyle okuyucuya yansır. Burada büyük sözü dinleme geleneğinin bal arısının yaşam alışkanlığı şekline sokulup güncellenerek çocuk okuyucuya aktarıldığı görülür.

Hüseyin Yurttaş’ın “Eşekler Cenneti” adlı fabl özelliği taşıyan romanında atalarına ya da ailelerine saygı duymayıp onlara karşı gelen, annelerinin sözünden çıkan yavru eşekler yani “sıpalar” kurtlara verilerek cezalandırılırlar. Bunun nedeni çayırın tek hâkimi olmak isteyen eşeklerin kurtlarla yaptıkları anlaşmadır. Bu anlaşma gereği kurtlara ölülerini yemek olarak verecekler ve ayrıca da belli aralıklarla taze et ihtiyaçlarını karşılamak üzere “yaramaz” sıpaları kurtlara vermek adına gözden çıkaracaklardır. Burada kurallara uymayan ve atalarına, büyüklerine gerekli saygıyı göstermeyen, büyüklerin deyişiyle “söz dinlemeyen” sıpaların gözden çıkarılabilir olduğu olgusu karşımıza çıkar: *“Büyüyen bazı yaramaz sıpalarımız var. Onlar annelerinin, babalarının sözlerine aldırış etmiyorlar. Onlara karşı geliyorlar. Görevlerini yerine getirmiyorlar. İşte böylesi sıpalarımızı da verebiliriz kurtlara. Bu da öteki sıpalara ders olur⁸².”*

Gelenek güncellemesi ve aktarması söz konusu olduğunda masallar başlı başına önemli bir araç rolü üstlenirler. Tarık Dursun K’nın “Hoşça Kal Küçük” adlı biyografik romanında da nine ile torun arasındaki en önemli eğitim materyali masallar olmuştur.

“...Nineden şimdi arta kalan bir tek Sıçan Süleyman masalı. Torunun ilk dinlediği masal bu sıçan Süleyman masalıdır. Yerinden yurdundan hoşnut olmayan bir Sıçan Süleyman yollara düşer. Az gider uz gider, dere tepe düz gider önüne bakmadığından olacak bir çukura düşer. Başka niceleri gelirler, yardım etmek, onu çukurdan çıkarmak isterler. Ver elini çekerek. derler. Sıçan Süleyman cevaplar: ‘Ben sana küserek.’...”, “...masalı ezbere biliyordu. Anne keçi evinden çıkacağı sırada yavru keçilere sıkı bir tembih geçiyor, onlara kendisinden başka kimseye kapıyı açmamayı öğütüyordu. Zamanlar kötüydü, kurt dişlerini biletip keskinleştirmiş, çevrede dolaşıyordu. Bir kolayını buldu ve eve girdi mi, keçi

⁸¹ İzgü Muzaffer “Büyük Arı Küçük Arı” s.12, 15

⁸² Yurttaş Hüseyin “Eşekler Cenneti” sy.12

yavrularına kıran girerdi. Küçük, anne ile baba işlerine gitmişken evde bir başıyordu. Kapıyı üstüne kilitliyor, kim çalarsa açmıyordu⁸³...”

Rıfat Ilgaz’ın “Bacaksız Okulda” adlı romanında geleneksel ilenin 1990’lardaki kent yaşantısı içinde yer edinmeye çalışan aileye geçiş sürecindeki biçimi gözler önüne serilmiştir. Bu romanda anneler, günlük işlere kendilerini kaptırır ve çocuklarını başlarından savmak için okula gönderir. Annenin sorumluluğu kent yaşamıyla birlikte artmıştır. Ayrıca kentin getirdiği eğitim olanakları aileler arasında rekabeti de ortaya çıkarmıştır. İyi bir okul bulmak ya da sadece çocukları evden uzak tutmak adına okul bulmak gibi sorunlar, çocukları okul çağına gelmiş olan ailelerin gündemi haline gelmiştir: “Yedi yaşındakiler anneleriyle, ablalarıyla, seyrek de olsa babalarıyla gelip yazılmışlardı Hacıbaba Okuluna. Babalar iş güç sahibiydiler, öyle her istenilen zamanda okulda bulunamazlardı⁸⁴.” Aynı örnekte görüldüğü üzere gelenekselden moderne geçiş döneminde bulunan bu ailelerde hâlâ daha eve çalışıp para getirme görevinin babanın görevi olduğu görülmektedir. İş güç sahibi olan ve okula her zaman gelemeyecek olan babadır, anneler veya ablalar bunun için daha müsaittirler çünkü onlar iş güç sahibi değildirler. Babanın varlığı maddi bir garantiyken babanın yokluğu da maddi garantinin sekteye uğraması demektir: “Gelgelelim baba cezaevinden çıkmadan yeni masraf kapısı açmak her bakımdan sakıncalıydı⁸⁵.” Babanın uzakta ya da yakında olması aileyi yönlendirici etkisi bakımından pek bir şey fark etmemektedir çünkü romandaki mahalle ve bu mahalledeki aileler henüz birbirinden kopmaya başlamış modern aileye dönüşmemiş, tam tersine geleneksel aile yapıları daha ağır basmakta olan ailelerdir. Baba, cezaevinde bile olsa çocuğun arkadaşlık ilişkilerini bile anne aracılığıyla yönlendirir: “Çocuğunun yollarda şununla bununla yüz göz olmaması için katlanıyordu bütün bu yorgunluklara. Babasının sıkı önerileri vardı taa cezaevinden. Kötü çocuklarla düşüp kalkmasını, oynayıp şakalaşmasını hiç doğru bulmuyordu⁸⁶.”

Muzaffer İzgü’nin “Ökkeş Kapıcı” adlı romanında, köyünden kalıp bir süreliğine dayısıyla birlikte çok merak ettiği İstanbul’a giden Ökkeş karakteri geleneksel aile hayatıyla şehir ailelerinin yaşamları arasındaki farkı sürekli ortaya

⁸³ K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy.35,121

⁸⁴ Ilgaz Rıfat “Bacaksız Okulda” sy: 39

⁸⁵ Ilgaz Rıfat “Bacaksız Okulda” sy: 39

⁸⁶ Ilgaz, a.g.e. sy 40

koyar. Ökkeş için karşılaştığı her şey çok farklıdır ve kavranması karmaşıktır. Dayısının Kendisi ile İstanbul'a isterse gelebileceğini söylemesi Ökkeş'te büyük bir coşku yaratır ama Ökkeş'in babası son sözü söyleyecek kişidir. Ökkeş'in annesi de olmadığından ailede kararları belirleyici olacak kişiye danışılır. Bu kişi Ökkeş'in ninesidir: *"Oğlum in, bir düşünelim taşınalım, ninenle konuşalım"*⁸⁷.

Aynı romanda geleneksel Anadolu insanını en saf haliyle temsil eden Ökkeş karakteri, kendinden büyüklere, komşularına ve hatta çocuklu kadınlara gösterdiği yardımseverlikle karşımıza çıkar: *"Bir kadın, bir kucağına çocuğunu almış, öteki elinde ağır bavulu onu taşımaya çalışıyordu. Ökkeş birden kadının yanına koşarak: 'Ver bavulu ben taşıyayım teyze.' dedi. Kadın Ökkeş'in boyuna baktıktan sonra 'Teşekkür ederim. Sen taşıyamazsın.' dedi. 'Çocuğu taşıyayım?' Kadın 'Sağol!' dedi ve aynı şekilde bir yanına eğilmiş olarak bavuluyla garaj kapısından dışarı çıktı"*⁸⁸.

Atalardan bahsedilen bir roman veya masalda bazen örnek alınması veya övünülmesi gereken kimi ataların isimlerinin de geçtiği görülmektedir. *"Barbaros gibi, hani senin adını taşıyan Turgut Reis gibi, ne bileyim Kılıç Ali Reis gibi bu denizlerin egemenisin"*⁸⁹!.. derken yazar, büyük Türk denizcilerinin adını anarak kendi zamanlarında bu atalarımızın denizlerde kurduğu hâkimiyeti güncel zamana taşıyarak çocukların atalarını örnek almalarına yol açma çabasına girmiştir. Bu noktada yazar, kahraman ataları sadece anarak güncel zamana çekmekle kalmamış, aynı zamanda çocuklar için örnek olacak rol modelleri e atalar yoluyla ortaya koymuştur.

Geleneksel ailede baba otoritedir, anne ise çocuklarla baba arasında denge kurucu görevi görür. Çoğu zaman alttan yaptığı uyarılar veya baskılarla babanın otoritesini yumuşatır. Anne çocukla daha yakın, daha içli dışlıdır. Geleneksel aile yapımızda çocuğun temel ihtiyaçlarıyla anne ilgilenirken baba, eve kazanç getirme görevi üstlenir. Ekonomik gücü elince tutan baba da kararlar söz konusu olduğunda son sözü söyleyendir. Bu durum geleneksel ataerkil toplum yapımızın da bir yansıması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Evden kaçan, sorumsuzluk yapan, oyuna dalan, notları düşen çocuklara kızmak babanın görevidir. Anne, kimi zaman babaya söylemekle çocuk üzerinde baskı kurmaya çalışır. Kör Kaptan'ın Serüvenleri

⁸⁷ İzgü Muzaffer "Ökkeş Kapıcı"

⁸⁸ İzgü, a.g.e sy. 47

⁸⁹ Yurttaş, Hüseyin Kör Kaptan'ın Serüvenleri sy.17

romanında balık tutmak için tekne kaçırıp bütün gün ortadan yok olan çocukları, babaları bulur. Her iki çocuk da babalarının tepkisinden korkmaktadırlar çünkü bu durumda “dayak” kaçınılmazdır. Oysaki sonuç hiç de bekledikleri gibi olmaz: *“Meğer annelerimiz onlara ta baştan bunu sıkı sıkı tembih etmişler. Bu hoşgörüyü biraz da onlara borçluymuşuz⁹⁰.”*

Babanın geleneksel ailede tek çalışan olması, eve para getirenin baba olması, dolayısıyla da evin ekonomik döngüsünün babanın iş gücüyle orantılı olması, bunun yanında annenin ev işleriyle ilgilenmesi Çizmeli Osman’da da karşımıza çıkmaktadır: *“Ana ‘Ye Halil.’ dedi. ‘Sen güçlü olmalısın, çalışyorsun.”, “Babam iş bulsun, bana da alacak⁹¹.”*

Ailede babanın erken ölmesi durumunda dengelerin değiştiği görülür. Ailedeki erkek çocuk, birkaç erkek çocuk olması durumunda en büyük erkek çocuk babanın yerini alıp “evin erkeği” olur. Erkek çocuk yoksa veya küçükse aile büyüğü olan amca, dede, dayı, enişte aileyi çekip çevirme görevini üstlenir. Böyle durumlarda son söz aile büyüğünün olur. Herkesi organize etmek, yapılacaklara izin vermek, koruyup kollamak artık o erkeğin görevi halini alır: *“Miyeser ‘İşeycem abem.’ dedi. Anama dedim, anam Refo Emmime dedi. Refo Emmim yanına kattı bizi. Çıktık oradan, uzaklara gittik.”, “Amma hiç şikâyet yok, ben bu evin eriyim. Anam sorsa da şikâyet yok. ‘Belin ağrıdı mı gurban Rayifo?’, ‘Yok ana...’ Oysaki babam sağ olacaktı, anam böyle dediğinde ‘Koptu.’ derdim⁹².”*

Ailenin yapısı ve dengeleri 1990’larda değişmiştir. Geleneksel aile, çalışan anne ve babanın yaşadığı aileye dönüşürken en büyük değişim ailede annenin rolü üzerinde olmuştur. Anne, baba gibi çalışır ve evdeki ekonomik dengeyi tutan kişi olur. Bu güçle birlikte de baba gibi söz sahibi olma noktasına gelir. Çocuklar ise artık daha meşgul olan annelerinin gözetiminde büyüyemezler. Çocuklar ya bakıcılar ya da geleneksel aile modeline daha yakın bir seçenek olan nineler tarafından büyütülürler: *“Annesi babası çalıştığı için ona ninesi bakıyordu⁹³.”*

Benzer bir durum Muzaffer İzgü’nün “Güldüren Uçurtma” adlı çocuk romanında da görünür. Burada roman kahramanı olan çocuğa her sabah annesi

⁹⁰ Yurttaş Hüseyin Kör Kaptan’ın Serüvenleri sy.19

⁹¹ İzgü Muzaffer Çizmeli Osman sy. 45,51

⁹² İzgü Muzaffer Kara Pamuk sy.29,44

⁹³ Dayıoğlu Gülten, Akıllı Pireler sy. 19

evden çıkıp işe giderken harçlık verir. Bu durum annenin çalışan bir anne olduğunu ve ekonomik güç taşıdığını, çocuğa harçlık akışını sağladığını göstermektedir.

Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı masalında geleneksel bir aile yapısı içinde yaşayan kertenkelenin ailesinden kopup başka yerleri keşfetme kararı karşımıza çıkar. Burada anne, yavrusuna bağlı ve onu hep yanında tutmak isteyen geleneksel bir ailenin geleneksel annesi olarak karşımıza çıkarır: *“Kertenkele doğar doğmaz ‘Buralarda yaşayamayacağım. Ben tepemde kum dağları değil, buz dağları istiyorum.’ dedi. Anne kertenkele yavrusunu kucklamaya hazırlanırken onun bu sözleri canını sıktı ‘Sen buz dağını nereden biliyorsun, yavrum.’ dedi. ‘Buzdağlarını en ünlü gezginimiz olan Kerten Kolomb bile görmemiştir. (...) Zavallı anne oğlunu nasıl terbiye edeceğini bilmiyordu. Yaşı kertenkelelerle ve çölün bilgisi olan yılanla danışmıştı. Onlar uzaktan kontrol etmesini, belki de yavrunun büyük işler başarabilecek yetkinlikte olduğunu söylediler. Bu sözler annenin içini bir yandan rahatlattı, bir yandan tedirginliğini artırdı. Büyük işler yapan bir yavrusu olması yerine, sözünü dinleyen bir yavrusu olmasını yeğleyen sıradan bir anne kertenkeleydi çünkü⁹⁴.”*

4. 2. 1. 3. VEFA DUYGUSU

Türk kültüründe iyilik yapmak ve yapılmış olan iyi veya kötü her davranışa iyilikle karşılık vermek bir gelenektir. Bu tema üzerine kurulmuş birçok atasözümüz bulunmaktadır. Özellikle bize karşı yapılmış en ufak bir iyilik bile unutulmamalı ve bu iyiliğin karşılığı er ya da geç ödenmelidir.

“Kaşıkçı Baba” masalında aslan, kaplan, cin ve peri kahraman genci bir kuyu dibinde bulurlar. Aslan, daha önce kendine ekmek vermiş olan oğlana ekmek vererek onu kuyunun dibinde açlığa terk etmez⁹⁵. Aynı masalda kahraman gencimiz, kendini kuyudan kurtaran bezirgâncıyı gencin babası olan krala bir katır yükü altına bir katır yükü halı sattırarak zengin eder⁹⁶.

“Deve ile Aslan” masalında arkadaşlar arasındaki karşılıklı güven ve vefa duygusunun altı *“Arkadaşlık, her şeyden önce karşılıklı bir güven işidir. Birini*

⁹⁴ Kutlu Ayla Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı sy. 38,39

⁹⁵ Şener Halis “Anadolu Masalları”. 22

⁹⁶ Şener, a.g.e sy.26

*arkadaş bildiniz mi ayağının altına karpuz kabuğu koymak ayıp düşer*⁹⁷.” denilerek çizilmiştir.

“*İyilikçi Tilki*⁹⁸” masalında tilki, canını bağışlayan nalbanta can borcunu ödemek için oyun ederek onu Kocabeyoğlu’nun kızıyla evlendirir ve saray sahibi eder.

Hasan Hüseyin’in “Ormanın Öcü” adlı romanında babasına mektup yazan roman karakterinin mektubunu “Ellerinizden öperim.” diye bitirmesi aile büyüklerine saygı duyulan bir kültürü çocuklara sindirmeye çalıştıklarının göstergesidir. Yine aynı romanda roman kahramanları doksan yaşındaki Veli Dayı’ya ziyarete giderlerken evin annesi “*Ellerinden öptüğümü söylersin.*” diyerek selam verir. Dayı ise kendisini ziyarete gelenlerden mutluluk duyar: “*Sağ olsunlar sağ olsunlar. Bizi sevenler görmeye gelenler sağ olsunlar*⁹⁹.”

Muzaffer İzgü’nün “Büyük Arı Küçük Ar” adlı romanında eşekarısı balarısını kovana bırakmak için gittiğinde balarısının kardeşlerinin ona zarar vereceğini düşünmesi sonucu balarısı onun bu düşüncesine vefalı bir arkadaş olarak karşı çıkar. “*Söylerim onlara, işte size anlattığım dost, kentli eşekarısı, derim. Beni kurtaran, bana yol gösteren... O zaman sana hiçbir şey yapmazlar. Seni konuk ederiz, en güzel ballardan sunarız sana*¹⁰⁰.”

4. 2. 1. 4. DEĞİŞEN YERLEŞİK/ TOPLUMSAL DÜZEN

“*Hay Akıl Vay Akıl*” masalında “*Kentte değirmen yok, köyde değirmen çok.*” diyerek geleneksel kırsal yaşam ile yenileşen toplumla birlikte gelişen kent yaşamı arasındaki farka değinilmiştir. Kentte doğup büyüyen yeni neslin değirmen ve işlevinden, kırsal yaşam için bulunduğu önemden haberi olmaması sebebiyle güncel yazılmış bir masalda yazar, bu detaya girmeye gerek görmüştür¹⁰¹.

“Sikkenin Basılmadığı Akçenin kesilmediği Zamanlardan Kalma Masal” adlı masalda imece usulü yardımlaşmanın, değiş tokuş/takas uygulamasının uygulandığı eski bir döneme değinilir: “ Benim zamanımda sikke basılmamış, akçe kesilmemişti. Herkes kendi ekmeğini yer, kimin ekmeği yoksa elindekini pay

⁹⁷ K. Tarık Dursun “Bir Küçük Aslancık Varmış” sy. 12

⁹⁸ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.46

⁹⁹ Hüseyin Hasan “Ormanın Öcü” sy.50

¹⁰⁰ İzgü Muzaffer “Küçük Arı Büyük Arı” sy.43

¹⁰¹ Dayıoğlu, a.g.e sy.37

ederdi. Benim tarlam diye bir yer yoktu çünkü her yer herkesindi.¹⁰²” Öyle ki bu örnek, Anadolu toplumunun ve geleneksel kültürdeki insan ilişkilerinin günümüz küresel toplumuyla birlikte nasıl değiştiğini açıkça orta ya koyar. Aynı masalın devamında ise eskisi gibi dev buğdayların yetişmemesi ve her neslin bir diğerinden daha çürük olması da toplumun değişip yozlaşmasına bağlanır: *“İnsanoğlu nicedir kendi işleriyle güçleriyle yaşamadan, kendi yağlarıyla kavrulmadan geçti. Gözleri başkalarının yaptıklarını, ettiklerini görmekten öte başka hiçbir şeyi görmez oldu. Kendilerini bıraktılar, başkalarıyla uğraşır oldular. Benim zamanımda böyle yaşanmazdı. İnsanın kendi, kendine yeterdi. İşte, öyle olursa böyle, böyle olursa öyle olur padişahım¹⁰³!”*

“Deve ile Aslan” masalında masal *“Bir deve ile bir aslan arkadaş olmuşlar. Hemen sabırsızlanıp ‘Hiç deve aslanla arkadaş olur mu, aslan deveyi yemez mi?’ demeyin. Bu masalın geçtiği çağlarda insanlar da birbirleriyle kardeşmiş, hayvanlar da.”* diye başlar. Bu noktada söz konusu masal, bilinenin aksine ve daha barışçıl bir düzenin olduğu çok eski bir çağa dikkat çekmektedir¹⁰⁴.

“Deve ile Aslan” masalında *“Bu masalın geçtiği çağlarda insanlar da birbirleriyle kardeşmiş, hayvanlar da¹⁰⁵.”* denilerek masalın geçtiği dönem ile günümüz arasındaki farka dikkat çekilmiştir. Ayrıca aynı masalda gurbetçi olarak dolaşan deveye aslan *“Hayvan dediğin yerleşik yaşamalı, gezginciliği, gurbetçiliği bir yana koymalı.”* diyerek gelenekten geleceğe doğru daha da önem kazanan yerleşik yaşama dikkat çekmiştir.

“Güzel Köstebek ile Babası” masalında yaşlı köstebek *“Ah ah benim zamanımda kimse böylesine acele karara varmazdı, külahını önüne kor, günlerce düşünürdü¹⁰⁶.”* diyerek yeni nesli eleştirmektedir.

“Zümrütüanka Kuşu” adlı masalda Hz.Süleyman insanlığın gittiği noktayı eleştirmek için hayvanlara yönelik bir eleştiri yapar. Zaten fabl türünün en önemli özelliği insanların ders alması için hayvanların kahraman olduğu masalları aracı olarak kullanmaktır. Bu söz konusu fablda ise Hz. Süleyman *“Ey hayvan ulusu! Siz siz olun, sakın birbirinize kötülük etmeyin, iyilikle geçinin. Kötülükten kimseye bir*

¹⁰² Dayıoğlu, a.g.e sy. 68

¹⁰³ Dayıoğlu, a.g.e sy. 71

¹⁰⁴ K, Tarık Dursun “Bir Küçük Aslan Varmış” sy.9

¹⁰⁵ K, Tarık Dursun, a.g.e sy.9

¹⁰⁶ K, Tarık Dursun, a.g.e sy. 18

yarar gelmez. Gelse bile, geçicidir, ardından zarar sökün eder. Şunu da hiç unutmayın: yazılan, bir kez yazıldı mı, kim n'apsa onu bozamaz¹⁰⁷.”

“Kedi ile Fare” adlı fabl tarzı masalda “Devir değişti, dünya senin bildiğin dünya değil. Eski çamlar bardak oldu...Artık devran değişti, dünyamızın çivisi çoktan çıktı. Herkes herkesle kardeş şimdi¹⁰⁸.” denilerek değişen toplumsal düzen anlatılmıştır.

“Güvercin Yusuf” masalında yazar yerleşmiş ve gelenekselleşmiş padişah kızı algısını yıkmaya çalışır. Fakat bunu yaparken “padişah kızı” algısını deforme etmez. Bunun yerine kentli kızlar, köylü kızlar ve padişah kızları arasında bir kıyaslamaya gider ve bunu “Her zaman söylerim, dediğimi yinelerim: Köylü kızı da birdir, kentli kızı da. Yoksul kızı da birdir, padişah kızı da. Biri köyünde yaşar, biri kentinde; biri ottan kamıştan kulübesinde oturur, öbürü camdan sırçadan sarayında. Yeter ki insan, insan gibi yaşasın, dert ile acı çevresini sarmasın¹⁰⁹.” Şeklinde dile getirir. Burada padişah kızını alaşağı etmek yerine diğer kızları da onun seviyesine çıkarmak suretiyle karşılaştırma yapar ve aralarında fark gözetmediğine değinir.

“Çöp Kraliçe” masalında kralın oğlunun evlenme çağına gelmesi “Eh kral oğlu bu, çağı gelmiş evlenecek... İş derdi yok, kira derdi yok. Kimi gözüne kestirse alır¹¹⁰.” denilerek günümüzdeki geçinme ve barınma derdi zamansız bir evrende yazılıp anlatılan bir tür olan masalda kullanılmıştır. Bu nedenle burada geleneksel ögenin güncel hayata işaret edecek biçimde ele alınmış olduğu görülür.

“Perçinli Darçınlı Masal” masalında yoldan geçen “emmi” Keloğlan’ı görünce “Bir hak kapısı, bir gönlü genişin kapısı da mı yoktur bu diyarlarda behey Keloğlan?” der. Keloğlan ise ona “Yok emmi, yok nerde? Eskidenmiş o. Eli vergili, kendi görgülü adamlar masallarda kaldı.” der¹¹¹. Burada masal, kendi doğal yapısı içinde geçen bir diyalogda bir anda günümüz dünyasına atlayış gösterir ve anlatılanın bir “masal” olduğu gerçeği hatırlatılarak vurgulanır.

“Padişah Çatlata Horoz” masalında özellikle ülkemizde 1980 sonrası yaşanan travmatik dönemin 1990’lı yıllara olan yansıması masaldaki padişah ve horoz arasındaki çekişmede görülür. Dönemin siyasi yaşantısının toplum üzerinde

¹⁰⁷ K. Tarık Dursun “Bir Küçük Aslancık Varmış” sy.57

¹⁰⁸ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.73

¹⁰⁹ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.62

¹¹⁰ Kilimci Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.29

¹¹¹ Kilimci, a.g.e sy.44

yarattığı çalkantı padişahın diktatör tavrında görüldüğü gibi aynı zamanda horozun diktatörün düzeninin bozmaya çalışan anarşist tavrında da göze çarpar. Nitekim masalda horoza kızan padişah onunla baş edemeyeceğini anlar ve ona ölümüne saldırır. Bu durum masalda “*Padişah bakmış ki bu horozla başgelemeyecek. Anarşist bu edepsiz*¹¹²...” cümlesiyle dile getirilir.

“Kolay Gelin Yok gelin Zor Gelin Var Gelin” masalında gelin alma âdetinin eski hali hatırlatılır ve “*Bu iki gelini develere bindirmişler. Eski zamanlar, gelin deveyle gidermiş koca evine*¹¹³...”denilerek günümüzde bu âdetin biçim değiştirmiş olduğuna vurgu yapılır.

1990-2000 yılları arasında incelenmiş olan romanlarda kırsal yaşamın yerini baskın biçimde alan kentsel yaşam irdelenir. Bu romanlarda kent yaşamının olumsuz yönleri öne çıkarılarak çocuklara geleneksel kırsal yaşam özendirilir. Kırsal yaşamın unutulmuş değerlerinin yanı sıra kent yaşamının yaygınlaşmasıyla doğaya ihanet eden insan ve bu insanın başına gelen, farkında olduğu veya olmadığı olumsuzluklar çocukların gözleri önüne serilir. 1994 yılında basılmış olan Hasan Hüseyin’in “Ormanın Öcü” adlı çocuk romanı değişen toplumsal düzeni işte bu açıdan ele alır. Bilinçsizce kesilen ağaçların ve katledilen ormanların insanlar için asıl önemi vurgulanır. Bunun yanında kent yaşamıyla birlikte yükselen eğitim olanakları ve buna paralel olarak yükselen eğitim seviyesi sonucu çocukların meraklarında da değişiklikler göze çarpar. Söz konusu romanda doğayı merak eden çocuk bitkilerin özelliklerini araştırırken “*Mendel kimdir, ne yapmıştır, alacalı çiçek, alacalı tavşan, alacalı kedi nasıl elde edilir, hepsini bir bir öğrendi*¹¹⁴.” şeklinde araştırma süreci karşımıza çıkar.

Aynı romanda Malatya’dan Kayseri’ye taşınan roman karakteri iki şehrin toplumsal düzeninin karşılaştırır ve yazar burada dönemin bakış açısını not tutan bir tutum sergilemiş olur: “*Kayseri, Malatya’ya göre çok değişik bir ortamdı. İnsanları hem paracı, hem Tanrıciydi*¹¹⁵.”

Yine aynı romanda roman karakterinin babası kaybedilen ormanların ne şekilde kaybedildiklerinin sorgulanması gerektiğini ve bu durumlardan ders çıkartmanın şart olduğunu çocuğuna iletir. “*Bugün için el değememiş ormanlar*

¹¹² Kilimci, a.g.e sy.77

¹¹³ Kilimci, a.g.e sy 101

¹¹⁴ Hüseyin Hasan “Ormanın Öcü” sy.16

¹¹⁵ Hüseyin, a.g.e sy19

önemli değil, eldeğmiş ormanlar önemlidir¹¹⁶.” der. Aynı şekilde köylü, köyü gezmeye gelen gence ormanların yok edilmesinden duyulan pişmanlığı ifade eder: “Kimi yakmış, tarla açmış; kimi kesmiş. Sahipsiz orman yaşar mı kardeşim¹¹⁷?”

Aynı romanda kırsal yaşamın çağın şartları gereği insana ağır geldiği ve kişilerin kent yaşamına özendikleri dile getirilir: “Bu zamanda çiftçilik yapmak zor! Büyük para, büyük, büyük toprak, araç gereç istiyor beyim, destek istiyor, kredi istiyor¹¹⁸.” Ayrıca yine aynı cümleden anlaşıldığı üzere kırsal kesimde yaşayan insanların ekonomik sorunları güncellenerek kredi ihtiyacı dile getirilmiştir. Dönemin ekonomik buhranı romana yansımıştır.

Muzaffer İzgü’nün “Büyük Arı Küçük Arı” adlı çocuk romanında kırsal kesimde yaşayan bal arısıyla kentte yaşayan eşek arısının yaşamları arasındaki fark biçiminde göz önüne serilen olaylar örgüsü, aslında kırsal yaşamın kentleşme sürecinde değerleriyle beraber ortadan kaybolmasının önüne geçmeye çalışır. Bu nedenle kırsal kesime özgü yaşam öğeleri ve değerler, gelenekler yüceltilir ve kentin tatsızlığı sürekli öne çıkarılır. Bu iletiyi vermek amacıyla da bal arısının macerası içinde güncellenerek çocuk okuyucunun karşısına çıkar. “Demek menekşe, sümbül, nergis ha! Söyledim ya sana, burası kent. Bunlar da kentin artığı.”, “Kent ve su...Kentte su bulmak o denli zordur ki.”, “Şayet sen kentte sümbül, nergis bulacağım, karnımı doyuracağım dersin avucunu yalarsın, çünkü kentte çiçek de olmaz.”, “ ‘Eşekarısı kardeş niçin kentin bulutu böyle koyu, bir de fena kokuyor ki?’ Eşekarısı ‘Bulut değil duman, duman’ dedi. ‘Duman mı? Aşağıda oduncu kömür mü yakıyor?’, ‘Oduncu ha, oduncu ha!’ Eşekarısı iri iri kahkahalarla gülüyordu.” , “ ‘Bu kaplumbağa kardeşler niçin çok ses çıkarıyorlar?’, Eşekarısı arıcığın gösterdiği yere baktıktan sonra ‘Araba onlar, araba.’ dedi. ‘Araba?’, ‘Evet araba. Burada her şey duman çıkarır.’ ”, “Alçaldılar, denizin üzerindeydiler. Eşekarısı denizin üzerinde bir o yana bir bu yana uçup duruyordu. Bir yandan da arıcığa ‘Bak bak.’ Diyordu, ‘Senin nilüfer dediğin şeye bak’, ‘Ne o öyle?’, ‘Ühüüü ne değil ki, kağıt parçaları, teneke kutular, çuval parçaları, kabuklar, pislik, ne ararsan var.’ Arıcığın burnuna yine o kötü koku gelmişti. ‘Galiba yakında bir çöplük var.’ dedi. Eşekarısı ‘Yoo, çöplük değil, deniz kokuyor.’ dedi.”, “Eşekarısı tamamladı: ‘Kentte gül, güle benzer ama gül değildir;

¹¹⁶ Hüseyin Hasan “Ormanın Öcü” sy.28

¹¹⁷ Hüseyin, a.g.e sy.34

¹¹⁸ Hüseyin, a.g.e sy.35

karanfil, karanfile benzer ama karanfil değildir.’ ”, “Arıcık ‘Kentin güneşi de parlak değil.’ dedi.”, “Evet kentlilerin toprakları olmadığı için çiçeklerini saksılarda yetiştirirler.”, “ Sar kafalı çocuk gülü iyi yetişsin diye acaba üzerine bir ilaç mı dökmüştü, hem de zehirli bir ilaç?...Ne bilsin arıcık zehirli ilacı, onların ormanındaki nergisleri, sümbülleri, menekşeleri, Mordoğanları, mayısgülünü, gelin çiçeklerini hiç ilaçlamazlar ki...” , “O tepe değil, gökdelen; kentte çok katlı yapılara gökdelen denir¹¹⁹. ”

Söz konusu yıllarda kent yaşamının sanayileşme nedeniyle kırsal yaşamın önüne geçmesi ciddi bir sorunken ayrıca sanayileşmenin doğal hayata verdiği zararlar da bahsettiğimiz örneklerde işlenmiştir. Fakat insanın doğaya verdiği zararlar sadece sanayileşme ile başlayıp bu süreç içerisinde devam eden durumlar değildir. İnsan çoğu zaman kendi yaşamının kalitesini yükseltmek, hayatını sürdürmek veya sosyalleşme ihtiyacını karşılamak amacıyla doğal hayatı tahrip etmiştir. Bu süreç belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Birçok doğal güzelliğin tahrip olmasının yanı sıra ayrıca birçok hayvan türünün de nesli tükenme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Beslenme ve barınma gibi zorunlu ihtiyaçlar temele alınarak lüks standartları arzulayan insan daha geniş bir alanda yaşamak uğruna doğayı tahrip etmiş, eylemlerini ucuza getirmek amacıyla sanayinin doğaya zarar vermesine göz yummuş, hayvanları bilinçsizce “spor” olarak beslenme amacı dışında avlamış, daha lüks giysiler uğruna kürkleri için çoğu hayvanı katletmiştir. Bu durum Hüseyin Yurttaş’ın “Eşekler Cenneti” adlı fabl türündeki romanında atlar tarafından hatırlatılıp belirsiz bir zamanda geçen ve doğal olarak çok eskiye dayanan bir sorun olarak dile getirilir. Atlar, insanlardan yardım istemek gündeme geldiğinde insanları “Ben, bir zamanlar insanların yanında yaşadım. Siz, hayvanların onlardan neler çektiğini bilmiyorsunuz. İnsanlarla yapılacak bir anlaşmadan çok zararlı çıkarız. Siz, çift sürmek nedir bilir misiniz? Sütünüzü, etinizi, derinizi, gübrenizi, kemiğinizi insanların nasıl aldığını bir bilseniz!.. Onların eline düşersek ömür boyu boğaz tokluğuna çalışmak zorunda kalırız. Elllerinden çekmediğimiz kalmaz¹²⁰. ” şeklinde tanıtır.

Aynı şekilde Ahmet Uysal’ın “Alaca Baykuş” adlı romanında “Bir zamanlar Kuş Gölü yakınlarında güzel bir kent varmış. İlkenin padişahı bu güzel

¹¹⁹ İzgü Muzaffer “Büyük Arı Küçük Arı” sy. 20,21,22,23, 25, 27, 34, 36, 37, 41, 42, 46

¹²⁰ Yurttaş Hüseyin “Eşekler Cenneti” sy. 68

kentte oturmaya karar vermiş Ormanın en dayanıklı ağaçlarını kestirerek yazlık bir saray yaptırmış göz kıyısına. Kuşlar Ormanı'nda yaşayan hayvanlar, o güzelim ağaçların yok edilmesine çok ama çok üzölmüşler. Birer birer göç edip gitmişler başka ormanlara başka öülkelere¹²¹...” denilerek insanların doğaya yaptığı kasıtlı tahribata yer verilmiştir. Çocuklar ise her şeye karşın doğanın koruyucusu olurlar. Böylece verilmek istenen güncel mesaj örneklerle canlı roman kahramanları üzerinden verilmiş olur.

1980’li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan çocuk edebiyatımızda 1990’lı yıllarda dergi yayımlanmasında hareketlenme görülür. Çocuklar toplumda daha çok kabul görürler ve “küçük yetişkinler” olarak değil “çocuk” olarak toplumsal hayatın birer parçası haline gelirler. Birçok çocuk dergisi bilgi verici ve eğlendirici yönleriyle çocukların hayatında yer alırken çocukların yazılarına, resimlerine ve çeşitli paylaşımlarına yer vererek çocuklara da bünyelerinde yer verir. “Alaca Baykuş” adlı romanda başkarakter Gözde çizdiği resimleri bir dergiye gönderir ve çizimleri yayımlanmaya başlar. Hatta derginin yayın müdürü ona yüreklendirici bir mektup yazar (Uysal, 1996:19).

Geleneksel aile yapımız geniş ailedir. Nineler,gelinler, torunlar bir arada yaşarlar. Komşuluk ilişkileri sağlamdır. Bu nedenle geleneksel evler bahçeli ve iki katlıdır. Apartman hayatının ailelerin çekirdekleşmesini hızlandırdığı da düşünölürse bahçeli, geleneksel bir ev aileyi ve toplumu ayakta tutan bir unsurdur. İnsanların daha sıcak ilişkiler kurması için aracıdır.

“...Ev bahçeli bir ev. Çok pencerele. İki katlı da denebilir. Çocuklar, tek katlı evleri sevmeyler, bilirim. Ben de sevemedim bir türlü. Benim çocukluğum, iki katlı, bahçeli bir evde geçti.”, *“...Doğduğı ev iki katlı değildi; hele bahçeli, hiç değildi. Minareden de uzun, karınca kadar çok insanın içinde yaşadığı; bir çocuğun birbirini görüp tanımadığı, birbirine yakınlık ve komşuluk duymadığı bir evdi. Merdiveni döne dolana çıkardı, bütün kapıları kapalıydı...”*, *“...Annem çiçeklere vurgundu bahçe çiçekten geçilmezdi¹²²...”*

Geleneksel giyim bir bakıma yöresel ya da etnik faktörlerden etkilenen giyim olsa da zaman içinde güncellemelere uğramıştır. Kent yaşamının etkilediğı anne ve babalar, abartılı giyimlerden uzak ve klasik bir görünümde karşımıza

¹²¹ Uysal Ahmet “Alaca Baykuş” sy. 22

¹²² K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy 117,6

çıkarlar. Geleneksel kültürümüzde evde ayakkabıyla dolaşılmaz. Temizlik ve düzen önemlidir: “...Annenin yanındaki erkek babadır. Babalar evde genellikle boyunbağı takmazlar. Rahat olma isteğindedirler. Kendilerini evin rahatlığına uydururlar. Babalar evde ayakkabı giymezler, terlik giyerler. Evin içinde pijamayla dolaşan babalar da vardır, çok eski bir pantolonla dolaşanlar da...babalar işlerine giderken hep temiz paktır. Tıraş olurlar, yeni gömlek giyerler, boyunbağı takarlar. Haftada bir kez pantolonları ütülenir. Ayakkabı da boyalıdır¹²³...”

Giyim köyden kente doğru değişiklik gösterdiği gibi kırsal hayatta da kendi içinde farklılıklar gösterir. mevsimlik işçiler bu durumda en çok zorlananlardır: “Çok şapka alır gider mekinenin yeli. Onun için şapkaların içine pekmez sürülür, kafaya geçirilir, pekmez yapıştırır şapkayı kafaya, bir daha hiç uçmaz şapka¹²⁴.”

Geleneksel kültürümüzde çocuğun yeri annesinin yanındadır. Yolculuk sırasında da babanın yokluğunda da durum değişmez: “...annesiyile sürücü yerinde oturup yolculuk ettiği...”, “...Sizin nineniz var mı? Peki ya dedeniz? Olmaması çok kötü. Her çocuğun bir ninesi olmalı. Dedesi de olmalı.Ninelerle dedeler torunlarına karşı sevecendir. Hele dedeler arkadaştan da ileri¹²⁵...”

Geniş ailelerin eğer şanslılarsa bahçeli evleri vardır. Aslında bu aileler kırsal yaşamla kentsel yaşam arasındaki geçiş döneminin insanların hayatlarını bize aktarır. Bu ailelerin bahçeli evlerinde mutlaka bir evcil hayvanları vardır: “...Sonra isparoz öldü. Küçük kedimiz Mestan gibi öldü.”, “...Kapının önünde duranı tanıyacaksınız. Bir kedi o. Adı Tekir. Sırtının çizgilerinden belli zaten...sandalyeye bir kadın oturmuş görüyor musunuz¹²⁶?”

Gelenek güncel hale gelip değiştikçe anne ve babanın toplumsal hayattaki resmi yani örüntüsü de değişmeye başlar. “O, anne. Uzun saçlı, yeşil giysili. Elleri kucagında kavuşturmuş, gözleri dalgın. Onun yanında ayakta duran erkek. Kısa saçlı, gözlüklü.Ceketi, içinde gömleği, ayağında pantolonu var. Boyunbağı takmamış olması bir sakınca sayılmaz...Annenin yanındaki erkek babadır...”, “...Anneler babaları yatıştırırlar. Güler yüzleri kendi yorgunluklarını, tükenirliklerini, günlük kırgınlıklarını saklar. Benim babam ‘ekmek kavgası’ derdi buna...”, “...Resme dikkatle bakıyor musunuz? Baba elini annenin omzuna

¹²³ K Tarık Dursun a.g.e sy.10,11

¹²⁴ İzgü Muzaffer Kara Pamuk sy.16

¹²⁵ K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy.6,7

¹²⁶ K Tarık Dursun a.g.e sy 7,10

koymuş.Sanki bir fotoğrafçı önündeler. Aile albümlerinde böyle resimlerden çok var¹²⁷ ...”

Ev düzeni ve evlilikle ilgili gelenekler de çocukların romanlarına gizlenerek güncellenirler. *“...Geleneğe göre evden ilk evlenip giden büyük abla oldu...”*. *“...Babası buna izin vermedi. Erkek çocuk olsaydı neyse;ama kız başına İstanbullarda yaşayıp okumasına gönlü razı gelmemişt¹²⁸...”*

Kent yaşamının kırsal kesime göre daha cazip gelmesiyle birlikte kente göç başlar ve bunun sonucu olarak kente göçün iki temel ihtiyacı gündeme gelir: İş bulma ve eğitim görme. İş bulma kısmını öncelikle baba, daha sonra ilerleyen dönemlerde ise anne bir şekilde hallederken eğitim, gelecekleri yerine koydukları çocuklar için iyi bir yatırım olmalıdır. Kent yaşamıyla birlikte okul seçenekleri artar ve böylece her aile kendi maddi güçleri doğrultusunda çocuklarına en iyi eğitim verecek okul arayışına girer. Rıfat Ilgaz’ın “Bacaksız Okula” romanında, bu eğitim seçeneklerine değinildiğini görürüz. Bir mahallede oturan insanlar için bile iki okul seçeneği vardır: Eğitime para ayırabilecek güçte olan ailelerin çocuklarını gönderdiği daha “seçkin” olan Hacıkalfa Okulu ve eğitim için bütçesi kısıtlı olanların haylaz çocuklarının gittiği Hacıibaba Okulu. *“Ama Derler ailesi soylu çocuklarının Hacıibaba Okulu gibi gösterişsiz, göreneksiz, kenar mahalle okulunda harcanmasını hiç doğru bulmamıştı. Paraya kıyarak yavrularını iki sokak yukarıdaki Hacıkalfa Okuluna yazdırmıştı. Böyle üstün yetenekli çocukların düşkün aile çocuklarıyla bağdaşamayacağına inanan bu aile gözü özel okullara dikecekti kuşkusuz. (...) Söylenen, konuşulan, denilen sözlerden çekinmeseler soyadlarını Derler olarak yazdırırlar mıydı hiç¹²⁹?”* Bu okul seçme konusu statü gösterecek bir unsur olarak ailelerin birbirlerine karşı olan üstünlük yarışında rol oynadıkça okullar, bu durumu lehlerine kullanacak şekilde ele almaya başlamışlardır. Eğitim olanaklarının artmaya başladığı Cumhuriyet sonrasında ortaya çıkmaya başlayan “seçkin” okul arayışı 1990-2000 yılları arasında çılgınca büyümüştür. En çok bütçe ayırabilen, en seçkin eğitimi alabilen olacaktır. Değişen sınav ve okullara giriş sistemleriyle birlikte iyi okul da yetmemekte, iyi okula eşlik edecek en iyi dersane, kurs ve özel öğretmenler arayışı başlamıştır. Okullar bu durumda kendilerini seçilebilir kılmak için eğitimlerinde velinin dikkatini çekecek farklılıklar yaratmak

¹²⁷ K Tarık Dursun a.g.e sy 10,11

¹²⁸ K Tarık Dursun a.g.e. sy.13,14

¹²⁹ Ilgaz Rıfat “Bacaksız Okulda” sy.40

zorunda kalmışlardır. İyi bir yabancı dil eğitimi, güzel ve dikkat çekici geziler, temiz ve yeni fiziksel koşullar, velilerin çocuklarıyla gurur duymasını ve verdikleri para sonucu yeteneklerinin keşfedilmesini sağladıklarını görebilecekleri yıl sonu gösterileri, kaliteli formalar bunlardan sadece başlıcalarıdır. Bu nedenle “Bacaksız Okulda” romanındaki Hacıkalfa Okulu yönetimi, okulu özel kılabilmek için daha pahalı göstermeli ve bunun için de velilerden daha çok para talep etmelidir. Okulun yarım gün değil de tam gün olması, çeşitli gösteriler yapılıyor olması velilerin para vermeye hazır oldukları hizmetlerdir: “ *Annelerin başlarının bütün gün dinç kalabilmesi için böyle bir okula istek artacaktı kuşkusuz. Bu yüzden müdür Hazım Harcalan giriş parasını artıracak, okulu koruma bağışlarını vergi haline getirecek, aylık yardım paralarını okul taksidi biçimine sokacaktı*¹³⁰. ”

“Bacaksız Okulda” romanında ne kadar modern yaşama ayak uydurilmaya çalışılsa da gerek sosyal, gerek kültürel gerekse ekonomik alt yapılarından dolayı romana konu olan mahallede yaşayan insanlar modernden çok geleneksele yakındırlar. Geleneklerimize göre “Çocuğun yediği helal, giydiği haramdır.” Çünkü çocuklar çabuk büyür ve giymeleri için alınan her şey daha eskimeden kullanılmaz hale gelir. Yemek ise çocuğu besleyip büyütmek için, gelişimini sağlamak için vazgeçilmez olandır. Bu nedenle genelde çocukların kendinden büyük olan abla, abi, akraba, komşu, aile dostu ve benzerlerinin küçülen kıyafetlerini giydikleri görülür. Bu, geleneksel aile yapısında yaygın iken modern ailede daha az görülür. Yine de kimi modern ailede bile bu geleneksel alış verişin hâlâ sürdürüldüğünü görmek mümkündür: “*Recep, Paytak Yılmaz’ın eskileriyle büyümekteydi. Şu sırtındaki hırka bile ondan alınmaydı. Bunu kimse anlamıyorsa, nedeni, hırkayı Recep’in annesinin ceviz yaprağıyla kaynattığı için, hırkanın soluk yeşil bir renk almasındandı*¹³¹. ”

Muzaffer İzgü’nün “Ökkeş Kapıcı” adlı romanında Anadolu kültürünü en saf ve çocuk haliyle taşıyan Ökkeş’in şehir yaşamıyla karşılaşması aslında değişen yerleşik veya toplumsal düzeni en güzel örnekleriyle karşımıza serer. Öncelikle köyden kente doğru gittikçe ulaşım lüksü artar. Köyden kasabaya cip, kasabadan şehre dolmuş, şehirden İstanbul’a yani büyük şehre otobüs, İstanbul’da ise iki yaka arasını vapur ile giden Ökkeş her seferinde ulaşım olanaklarının biraz daha rahat ve

¹³⁰ Ilgaz, a.g.e sy 41

¹³¹ Ilgaz, a.g.e sy. 50

hızlı olması karşısında şaşırırken konfor unsurlarını da –örneğin otobüsün yatan koltuklarını- köydeki en pratik ulaşım aracı olan eşiğiyle (kürüğüyle) karşılaştırır.

Köy hayatındaki geleneksel evler yerine çok daireli ve çok katlı apartmanları gören Ökkeş, kapıcılık yapan dayısının oturduğu dairenin apartmanın en altında ve penceresiz olmasını mezara benzetir. Bu duruma çabuk alışsa da görmeden önce hayal edilmesi bile güçtür. Peruk kullanan kadının, asansörün onu şaşırtması değişen toplumsal ve kültürel yaşamın getirisiidir çünkü Anadolu köyleri bu değişimde uzun süre büyük şehirlerin gerisinde kalmıştır. Şehirlerdeki kültürel değişimin gerekliliği ise bu noktada tartışma konusu olmuştur. 2000 sonrasında bu nedenle Anadolu doğallığına dönüş görülmeye başlanır. Gıdanın organik olanı, kozmetiğin doğal olanı daha makbul hale tekrar gelir. Ökkeş bu geri dönüşün çok öncesinde, hatta değişimin tırmandığı dönemde İstanbul gibi kozmopolit ve büyük bir şehre ayak basmış bir meraklı Anadolu çocuğudur. Bu şehir değişiminin temeli İstanbul özelinde de farkı şekilde ele alınabilir. Özellikle Osmanlı döneminde uzun yıllar başkent olmuş ve günümüzde Avrupa Kültür Başkenti seçilmiş olan İstanbul tarihi dokusu ve kendine has kültürüyle özel bir yer taşır. Öyle ki dilimizde bile Türkçe'nin kusursuz kullanımı İstanbul ağızıdır. Ne yazık ki Anadolu'dan İstanbul'a olan ve yıllar boyunca süren yoğun göç İstanbul'un kendine has kültürünü olumsuz yönde etkilemiş ve çok kültürlü, karmaşık bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Göçle başlayan çarpık kentleşme tarihi surların parçalanıp gecekondu yapılmasına kadar dayanmış ve tarihi, kültürel doku harap edilmiştir. Artan nüfusun ihtiyacını karşılayacak olan daha çok daireli apartmanlar ve daha çok alternatif olan iş yerleri hatta 2000'li yıllara doğru artan AVM kültürü 1990-2000 arası çılgınca büyüyen tüm büyük kentlerin kendilerine has kültürel dokularının yıpranmasıyla sonuçlanmıştır. Şair, ressam ve mozaik sanatçısı olan Bedri rahmi eyüboğlu'nun tamamen Anadolu kültüründen etkilenerek oluşturduğu birbirinden harika mozaiklerle süslediği apartmanlar, mozaiklerin üstünü reklam panolarıyla kapatmış ya da iş yeri yapmak için desenin bir kısmıyla birlikte yapının bir bölümünü yıkmıştır. Tabii ki de tüm kültürel alt yapı korunmamış sayılmaz. Özellikle kültürel, tarihi ve turistik açıdan büyük önem taşıyan saraylar, sarnıçlar ve ibadethaneler gibi turizm açısından değer taşıyan yapılar daha büyük bir özenle korunmuştur. Ökkeş de İstanbul'a ilk defa gelen çoğu yerli ve yabancı turist gibi belli başlı tarihi yerleri gezmiştir. Burada yazar, Ökkeş özelinden yola çıkarak

çocuk okuyucuya tarihi yerler hakkında kısa bir bilgi verme amacı da gütmüştür: *“Dayısı ona Topkapı Müzesini gezdiriyordu. Ökkeş orada kocaman kocaman toplara bakakalmıştı. (...) Sonra Ayasofya Müzesini gezdiler. Ökkeş müzenin tavanına bakıp ‘Amma da yüksek dayı.’ diyordu. (...) hemen karşısındaki Yerebatan Sarayı’na girdiler, Sultanahmet Camisini gezdiler¹³².”*

Kent yaşamı, kültürel karmaşayla birlikte değişik meslekleri de ortaya çıkardığı gibi kimi mesleklere ilişkin devletin düzenleme ya da yasaklama yapması gerekmiştir: *“Biri ayı oynatıyordu. Ökkeş o güne dek hiç ayı oynatılırken görmemişti. Meğer ayların ne marifetleri varmış da onun haberi yokmuş. Kocaman ayı, kıllı vücudunu titrete titrete oynuyor, sonra nişanlı kızlar gibi utanıyor, ardından sahibiyle güreşiyordu. Tefli ayıcı, tefiyle bir türküyü söylüyor, ayı da tefin temposuna uyarak gerdan kırıyor, göbek atıyordu. Ayının çevresine birikmiş insanlar, oyundan sonra ayıcının tefinin içine bozuk para atıyorlardı. (...) ‘Ayı dayı ayı. Ayının yüzünden kayboldum. Amma köye gidince ufak bir ayı bulursam, ben de oynatacağım.’ Dayısı ‘Yazık.’ dedi ‘Hiç olur mu Ökkeş, hayvanı tutsak etmek olur mu?’, ‘O adamlar oynatıyorlar ya dayı?’, ‘Devlet yasaklamıştır bunu, ama gizli oynatıyorlar.’¹³³”*

Gülten Dayıoğlu’nun “Dünya Çocukların Olsa” adlı bilimkurgu türündeki çocuk romanında ise karşımıza değişen düzenin uzanabileceği çok daha ilerideki bir dünya düzeninin nasıl riskler taşıdığı gündeme taşınmıştır. Burada geleneksel değerlerin ileride nasıl güncellenerek sarılabilir kurtuluş yolları olduğunu görürüz. Sovyetlerin dağılması ve dünya üzerindeki dengelerin değişmesi ile 1990-2000 arasındaki siyasi düzenin içinde bulunduğu durumu zaten tezin başında ele almıştık. Burada, bunun da ötesinde oluşabilecek bir dünya düzeni ortaya serilir: *“Sıcak yağmur şenliğinden önceki yaşamda insanlar yerküreyi kendilerince oluşturdıkları sınırlarla kuzeyden güneye, boydan boya ikiye ayırmışlardı. Her iki yarıkürede yaşayan insanlar birbirlerine insan değil de yok edilmesi gereken yaratıklar gözüyle bakıyorlardı. Yarıkürelerden birinin adı Avampaka, ötekininse Çirupon’du (...) Gerçekten iki yarıkürede de ‘Baba’ durumunda olan birer büyük ülke vardı. Ötekiler onların çocukları sayılıyorlardı. Küreler arası çekişmede*

¹³² İzgü Muzaffer “Ökkeş Kapıcı” sy.103

¹³³ İzgü, a.g.e sy 104-109

dizginleri elinde tutan asıl söz sahibi bu 'baba' ülkelerdi. Küreler arası düşmanlık alevini körüklemek de bu 'dizginci baba'ların göreviydi¹³⁴.”

Romanda iki ülkenin birbirlerine duydukları nefret öyle bir boyuta gelir ki kıtlığın başlamasıyla çözüm olarak diğer yarımkürenin insanlarını yok etme fikri bulunur. Bunun için sadece insanları yok eden bir silah düşünülür. Bu silah aslında ilk defa 1958 yılında fizikçi Samuel Cohen tarafından üretilmiş olan,1963'te ilk denemesi yapılan,1978 yılında geliştirilen ama protestolar yüzünden ertelenerek üretimine 1981 yılında başlanmış olan Nötron Bombası'nın bir türü olarak düşünülebilir. 1992 yılında Soğuk Savaş'ın bitimiyle demonte edilip 2003 yılında ise üretimi durdurulan bu bomba binalara, bitkilere değil sadece insanlara zarar veren bir çeşit nükleer silahtır. Bu nedenle söz konusu “Sıcak Yağmur” silahının güncellenmiş bir nötron bombası olduğu söylenebilir. İşte bu silahla yok edecekleri diğer yarıküre insanlarının yerlerine geçmeyi planlarlar. Bu noktada da yeni topraklara kimin yerleşeceği sorunu ortaya atılır: *“Hiç olmazsa her zaman yavrunuz olarak gördüğünüz ve bu görüşle kollayıp gözettiğiniz küçük ve yoksul ülkelerden de gidenler de olsa. Onlar da rahat yaşamının yadını alsalar diyorum.”*, *“Bu bizi nereye götürür? Onlar bolluğu ve rahatı tadarlarsa bir daha kolay kolay dizgine gelmezler. İyisi mi dünyayı yaşadıkları yer kadar sansınlar¹³⁵.”* Burada bir ana ülkeye bağlı küçük sömürü ülkelerinin içinde bulunduğu düzen ve alt yapı da bu şekilde gündeme getirilmiş olur. Dünyanın şu anda ve 1990-2000 arasında ve hatta daha öncesinde içinde aşama aşama bulunduğu koşulların insana olan etkisi, bireyi daha pragmatist yapmak olmuştur: *“Kimse kimseye yardım etmeyi düşünmüyordu, zaten yardımlaşma kavramı toplumlarda unutulmuştu. İnsanlar uzun süredir birbirlerini sevme duygularını yitirmişlerdi. Herkes sadece kendini seviyordu¹³⁶.”* Kurgusal olarak romanda karşımıza çıkan sıcak yağmur silahının uygulanması sonrası tüm yetişkinler her iki yarıkürede de ölünce ve sadece 12 yaşına kadar olan çocuklar sağ kalınca ise bu düzen değişir: *“Birbirini ırk, cins, renk, kafatası biçimi, inanç, ulus ayrımı yapmadan, sadece insan oldukları için seviyorlardı. 'Dünya hepimizin.' diye düşünüyorlar, herkesin dirlik içinde yaşaması gerektiğine inanıyorlardı. (...) Sıcak yağmur öncesinin insanlarını kısıvrak bağlayan tutucu, hor görücü, insanı insana karşı kışkırtıcı, insanlar arasında ayırım yaratıcı örf ve*

¹³⁴ Dayıoğlu Gülten “Dünya Çocukların Olsa” sy. 10

¹³⁵ Dayıoğlu Gülten “Dünya Çocukların Olsa” sy.14

¹³⁶ Dayıoğlu a.g.e sy.20

adetlerle çarpık değer yargıları yeni toplumda silinip atılmıştı. İyi, güzel, doğru ve insana mutluluk verecek türde inançlar kalmıştı sadece. Tüm çocuklar özellikle tek yaratıcı olan Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Yeri geldikçe küçüklere de anlatıyorlardı bu inançlarını¹³⁷.” Bu örnekte ayrıca yeni dünya düzeninde seçilmiş olan ya da ayakta kalmayı başarmış olan inanç biçiminin tek tanrılı “Allah” inancı olması da dikkat çekicidir. Müslümanların yaratıcıyı adlandırma biçimlerinden biri olan Allah, sözcük olarak seçilmesi bakımından da yeni düzenin inancının Müslümanlık olduğu algısını doğurmaktadır.

Çocukların ortaya koydukları düzen tüm coğrafyalarında hatta her iki yarıkürede de hâkim olan “eşitlik” ilkesine dayanmaktadır: *“Çocuklar eşitlik ilkesini içtenlikle benimsemişlerdi. Herkesin yaşamı birbirinin benzeriydi. Önderlik iddia eden, birbirinin benzeriydi. Önderlik iddia eden, bilgiçlik ya da üstünlük taslayan, güçlülük gösterisine karışan çıkmıyordu aralarından¹³⁸.*” Çocuklar kendilerini bulan bilginin sorgulamalarına karşılık bile yeni kurulan düzenle ilgili hiçbir farklılık göstermeden her iki yarıkürede de aynı yaşam biçiminin benimsendiğini dile getirirler. Artık yeni düzende yarıküre kavramı bile kalmamıştır: *“Elbette, Hiç kuşkunuz olmasın. Yeryüzünde artık Çiruponya ya da Avampaka diye ölüm saçan sınırlarla ayrılmış yarıküreler yok. Derilerinin rengi, dilleri, inançları ne olursa olsun, yeryüzü tüm insanların. Hepimiz yeni kuşakların düşmanlıktan, savaştan, insan öldürme eyleminden ve tutkusundan arınmış olarak yetişmelerini maç edindik. Hepimiz barış ve özgürlük içinde, savaşız, kansız bir dünyada yaşamak istiyoruz¹³⁹.*” Bu öyle yerleşik bir düzen halini almıştı ki, savaş nedeniyle üretimin durması ve yıllar boyu çocukların keşfettikleriyle tekrar üretici yaşamı başlatması sürecinde şehirler çürümeye terk edilmiş ve yine toprağa bağlı kırsal yaşam başlatılarak dünyanın o zamana kadar elde etmiş olduğu her şey sıfırlanıp baştan üretilmeye başlanmıştır. Bu yeni düzenin köyleri de amaçları ve yeni düzeni destekleyici şekilde adlandırılmıştır: *“Ertesi gün bilginle karısı ilk gittikleri köy olan SEVGİ köyüne vardı. (...)Birkaç saat sonra BARIŞ köyüne ulaştılar. (...) Barış köylüler bilginle karısını BİRLİK köyüne götürdüler. (...) Gezi sırasında araştırma merkezine en yakın köyü saptamışlardı. HOŞGÖRÜ köyüydü*

¹³⁷ Dayıoğlu a.g.e sy.40,41

¹³⁸ Dayıoğlu a.g.e sy.41

¹³⁹ Dayıoğlu a.g.e sy.55

*burası*¹⁴⁰.” Bu yeni düzen, bilginle karısını da önceki düzen üzerine düşünmeye itmiş, özellikle bilginin karısının vicdani hesaplaşmalarıyla önceki dünya düzenini içten içe yargılamasına neden olmuştur: “Eğer bilim adamları milliyet, ırk, cins, renk, inanç ayrımı gözetmeksizin birlikte çalışma olanağı bulabilselerdi, dünyanın bugünkü görünümü kim bilir nice görkemli olurdu¹⁴¹.”

Söz konusu romanda sadece günümüzün değişen değerlerinin geleceğe nasıl yansımış olabileceğine dayanan kurgusal bir dünyaya yer verilmemiştir, ayrıca günümüz toplumunun değişip güncellenerek ortaya çıkmış insana ait bakış açısı da görülmektedir. Bunun başlıca örneği kadın-erkek ilişkileri ve cinslerin birbirine bakış açısıdır. Yaşadığımız kültür ataerkil bir yapıya dayanmaktadır ve küreselleşmeyle birlikte gelişen dünyada kadın topluma daha çok katılmaya ve söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu noktadan itibaren kadının kendini kabullendirme çabası başlamış ve toplumsal roller açısından erkekle eşit şartlarda kabul görmek istemiştir. Romanda da bilginle karısı arasında geçen diyalogda kadının bilgin tarafından zayıf karakterde görüldüğü karşımıza çıkar: “ ‘Eve girelim diyorum, umarım gözyaşı dökmeye kalkışmazsın.’ Kadın alındı. ‘Bir de kadın erkek ayrımı yapmam der durursun. Bitki bilimi dalındaki onca önemli buluşlarıma, aldığım ödüllere, çevremden gördüğüm saygıya karşın yine de bana kadın gözüyle bakmaktan kendini kurtaramadın.’ diyerek araçtan inip kocasının önüne düştü¹⁴².”

Günümüz toplumunun yaşam ve çalışma temposu içinde insanların fiziksel özellikleri daha çok dikkat çeker hale gelmiştir. Yaşamın içinde rutin hale gelmiş olan bu düzenleme aslında insanın kendi kendisini içe attığı birçok zorunluluk silsilesini de doğurmuştur. “Dünya Çocukların Olsa” romanında toplumsal düzen sıfırlanıp dünya ilkel düzene dönünce birçok zorunluluğa gerek kalmamıştır: “Üç yıldır tıraş olmuyorum. Yakındığımı sanma sakın. Ne zordu o zamanlar. Her sabah yataktan kalkar kalkmaz bu araca sarılırdım. Biz insanlar ne garip yaratıklarız! Her konuda ipekböceği gibi bin bir emekle birbirinden güzel, birbirinden ilginç, birbirinden görkemli kozalar ördük. Başka bir deyişle, tuzaklar hazırladık kendimize. Sonra bunların içine girip tutsak olduk, uygarlık gereği diye diye. Her

¹⁴⁰ Dayıoğlu a.g.e sy 63,64

¹⁴¹ Dayıoğlu a.g.e sy.71

¹⁴² Dayıoğlu a.g.e sy.49

gün biraz daha özgürlüğümüzden olduğumuz aklımızın köşesinden bile geçiremedik¹⁴³. ”

Şehirleşmenin artması ve doğal hayatın buna bağlı olarak tahrip edilmesiyle birlikte 1990- 2000 arası dönemde çocuk romanları ve masallarda doğayı korumanın önemine ve yapılmış olan tahribatın boyutuna satır aralarında da olsa sık sık değinilmiştir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir coğrafyada yaşamamız sebebiyle geleneksel geçim kaynaklarımız arasında yer alan mesleklerden biri de balıkçılıktır. Özellikle kasabalarda çocuklar sık sık balıkçılık yapmaya özenirler ve küçük yaşta balığa çıkmaya başlarlar. Değişen toplumla birlikte artık çocuklar eskisi kadar doğayla iç içe değildir. Bu nedenle de balıkçılık yapmaya kalksalar bile tahrip edilmiş bir doğa içinde bu pek eskisi kadar keyifli ve mümkün de görünmemektedir. Hüseyin Yurttaş'ın *Kör Kaptan*'ın Serüvenleri adlı romanı değişen bu doğa düzenini satır aralarında dile getirmiştir. *Kör Kaptan Dragut* (Turgut), kendi çağıyla şu anda yaşanmakta olan çağı sürekli karşılaştırma içindedir: *“Demek balık avlıyorsunuz? dedi. Balık da kalmadı artık. Denizleri küstürdük. Küstürmek ne bir çoğunu öldürdük¹⁴⁴. ”*

1990'lı yıllara geldiğimizde geçmişte yaşanmış savaşların da çocuklara satır aralarında aktarıldığını görürüz. Bunlardan biri de Normandiya Çıkarması'dır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan bu çıkarmada General Dwight D. Eisenhower kumandasındaki Müttefik kuvvetlerinin 1944 Haziran - Eylül ayları arasında giriştiği hücum harekâtı olduğu bilinmektedir. Müttefiklerin çıkarmasından sonra Alman cephesinin yarılmasına ve hemen hemen Fransa'nın ortasına kadar geriletilmesine yol açmıştır. Roman kahramanı olan *Kör Kaptan* da romanın başında bir gözünü Normandiya çıkarmasında kaybettiğini söyler: *“Bu gözümü de öyle savaşlarda kaybettim ben. Normandiya Çıkarması'nda¹⁴⁵. ”*

İkinci Dünya Savaşı 1990-2000 arası yazılmış olan romanlarda başka açılardan da sıklıkla dile getirilmiştir. Bu dönemin ülkemize yansıması, karartma geceleri uygulamasında veya yiyecek maddelerinin karneye bağlanmasında karşımıza çıkar: *“O yıllar kötüydü. İkinci Dünya Savaşı büyük hızıyla devam ediyordu. Bütün dünya savaşın acılarıyla ve yoklukla baş başaydı. İnsanlar, sanki çıldırmışlardı. Ordular, ordularla çarpışıyor, her yaştan birçok insanın başına*

¹⁴³ Dayıoğlu a.g.e sy.50

¹⁴⁴ Yurttaş Hüseyin “*Kör Kaptan*’ın Serüvenleri” sy.6

¹⁴⁵ Yurttaş a.g.e sy.8

türlü olaylar geliyordu. Ne kötü yıllardı! Savaş kapımızdaydı, her an bir saldırıyla karşı karşıya kalabilirdik. O yüzden çok tedbirli davranılıyor, her lokmanın hesabı yapılıyordu. Ekmek bunun için karneye bağlanmıştı. Karnını doyurmak gerçekten sorundu. Büyük bir yoksulluk içindeydik¹⁴⁶. ”

1990-2000 arası şehirleşmenin artmasıyla birlikte canlanan ticari hayat üretici ya da aracı firmaların bu hareketlilikten yararlanacak yollar bulmaya başlamasına da zemin hazırlamıştır: *“Bizim patron yığıyor, dedi. Lastiğe zam gelecekmiş, onun için piyasaya çıkarmıyor, dedi¹⁴⁷. ”*

Şehirleşmeye birlikte köyden kente göçen insanlar geleneksel mimarinin zedelenmesine neden olmuştur. Göç sonucu gelen kesim gecekondur inşa ederek şehirlerde çarpık kentleşme oluşmasıyla sonuçlanan bir sürece girmişlerdir: *“Benim de kondum var, dedi. Biliyor musunuz az param daha olsa kondunun çinkolarını alacağım... Bir aldım mı çinkoları, bir çaktım mı kış gelmeden¹⁴⁸ ... ”*

1984 yılında çekilmiş olan ve döneminde çok popüler olan “Karete Kid” ciddi bir moda başlatmış ve uzak doğu sporlarına olan ilgiyi artırmıştır. Çizmeli Osman’da toplumun bu karakterleri 90’lı yıllarda hâlâ benimsemiş olmaları göze çarpar: *“Rahmetli Kung-Fu da bundan giyerdi¹⁴⁹. ”*

Kentsel yaşamdan mahrum kalan kırsal kesim çocukları için kimi basit kavramlar karmaşıktır. Sağlık faaliyetleri de bu kavramların başında gelir. Buralarda öncelikle imamlar, ebeler, şıhlar, hocalar, üfürükçüler vb. tedavi uygulurlar. Kimi ilkel özelliklerini koruyan toplumlarda “şifacıların” olduğu bile görülmektedir. Tedavi duaya yönelik ya da bitkisel kökenli olabilir: *“Doktor...Kimdir, nedir ki? Acep cana can katan biri midir, şöyle bir okuyup üfleyende, hop babam ayak üstüne dikilir???”*, *“Zero Emmi baktı baktı yılanın ısırıldığı yere, sonra bir cilet kaptı geldi. Yardı orayı, Miyeser kendinde değil, bayılmış. Bağırmadı. boncuk boncuk terledi. Zero Emmi, kanayan yeri emdi tükürdü, emdi tükürdü. Miyeser iyice sündü¹⁵⁰. ”*

¹⁴⁶ Yurttaş Hüseyin Kör Kaptan’ın Serüvenleri sy.24

¹⁴⁷ İzgü Muzaffer Çizmeli Osman sy 12

¹⁴⁸ İzgü, a. g e sy.16

¹⁴⁹ İzgü, a. g e sy 32

¹⁵⁰ İzgü Muzaffer Kara Pamuk sy. 10.48

Geleneksel yaşamımızda komşular birbirine sınırsız bir güven içinde bağlanırlar. Bu nedenle evlerin kapılarını kilitleyeme lüzum görmezler, sadece bağlarlar: *“Kapımızı kilitledik, bir de iple sıkı sıkı sardık”*¹⁵¹.

Geleneksel toplum yapımız ataerkildir ve Anadolu’da ataerkil düzen kentlere göre daha katı yaşanmaktadır. Bu düzende erkek, sağlam duruşlu olmalıdır. Yaşanan sıkıntılarda, olumsuzluklarda çözüm üreten, çare bulan olmalıdır. Duygularını belli etmek, psikolojik zayıflıklarını ortaya çıkarmak erkeğe yakışacak hareketler değildir: *“Anam ıgım ıgım ağlar. Ben de ağlarım, ama karanlıkta belli etmem. Er kişi ağlamaz. Er kişi umar bulur, er kişi yılmaz, babam böyle derdi. Er kişi direnir, her bi şeye direnir”*¹⁵².

Çocuk romanlarında geleneksel düzenin güncellenmesi üç şekilde karşımıza çıkar: Geleneksel olan toplumsal düzenin güncellenip yorumlanarak yeni bir formatta karşımıza çıkarılması, güncel toplumsal düzenin gelenek haline gelmiş kimi alışkanlıklarının eleştirilerek daha ilerideki bir zamanda var olan güncel bir düzen şeklinde kurgulanması, geleneksel yaşamın olduğu gibi alınıp güncel bir esere malzeme edilerek güncel zamana aktarılmasının sağlanması. Bu durumda karşımıza en çok, güncel zamana aktarılan geleneksel toplumsal düzen ve güncel düzenin ileriki bir yaşama uyarlanmış yeni ve daha güncel kurgusal hali karşımıza çıkar. Tıpkı “Dünya Çocukların Olsa” adlı fantastik ögeler taşıyan romanda gördüğümüz örnekleri gibi “Akıllı Pireler” romanında da toplumun geleneksel yaşam tarzı veya düzeni eleştirilip gelecekteki öngörülen hali üzerinden güncellenmiştir. Burada hayvanların konuşmalarını insanlar için açıklayan bir bilginin güncel yaşamdaki insanın toplumsal düzeniyle hayvanların yaşam içeriklerini karşılaştırdıklarını görürüz: *“Genel olarak beslenme, barınma ve üreme üçgeniyle çerçevelenmişti yaşamları. Dillerindeki sözcükler de bu doğrultuydu. Bir de sevgi ve bağlılıkla ilgili sözcükleri çok kullanıyorlardı. Hayvan dilleri bilgini bunları gördükçe insanların birbirlerine karşı takındıkları sevgisiz ve katı tavırları düşünerek eksiklenmekten kendini alamıyordu.”*, *“Gerçekten insanoğlu acımasız ve bencildir. Kendi çıkarı için canlıları öldürür, bitkileri keser, ormanları yakar, denizlere zehirli sular salarak sürülerle balığın yok olmasına neden olur. Tüm*

¹⁵¹ İzgü, a. g e sy.16

¹⁵² İzgü, a. g e sy.49

canlılar, insanın bu çirkin özelliklerinden yakınmaktadırlar. Ben de onlarla aynı dünyada yaşamaktan memnun değilim¹⁵³. ”

İnsani özellikler, duygular ve hırslar da yine bu karşılaştırmanın öğelerini oluşturur: *“Kendini beğenmiş bir pire cırtlak sesiyle bağırdı ‘Ben kedi, köpek pireleriyle bir arada olamam. Buradan gitmek istiyorum.’ Dişi bir pire ekledi ‘Ben de oldum olası fare pirelerinden nefret ederim. Onların bulundukları yerde kalamam.’ Başkan öfkeyle bağırdı ‘Yeter insan kaniyle beslendiğiniz için giderek kötü huylar ediniyorsunuz. Tüm pireler aynı soydan geliyoruz. Sadece yaşadığımız alanlar değişik. Kedi, köpek, fare, kirpi, kum, tavşan pirelerinin siz insan pirelerinden eksik bir yanları yok ki!... Soydaşlarınızı hor görmek size yakışır mı? Yoksa, insanlara benzemek mi istiyorsunuz¹⁵⁴. ”*

İnsanların yaşadıkları düzen değişip kent yaşamı yaygınlaşınca temizlik alışkanlıklarında da değişim gözlenmiştir. İnsanlar kent yaşamında daha “steril” olma ihtiyacı duymuştur. Bu da romana konu olan pireler için hoş bir durum olmamıştır *“Aynı uygar ülkeden gelen köpek piresi de dertliydi. ‘Bizim kökümüzün kuruması yakındır. Geldiğim yerde, ev köpeklerinin sık sık ilaçlı sabunla yıkıyorlar. Onların sırtlarında barınmak olanaksızlaştı. Sokak köpeklerine sığınmaya razı oluyoruz ama onları da yaşatmıyorlar. Zehirleyip öldürüyorlar¹⁵⁵. ”*

Atom bombası ve ortaya çıkan sonuçları da yine insanlık tarihinin en büyük sorunu olarak pirelerin gündeminde güncel hayatta anılmaktadır: *“Bu konu açılmışken ben de atalarımın duyduğum bir olayı anlatmadan duramayacağım. Bizimkiler, günün birinde öyle bir bomba atmışlar ki, insanların kimi ölmüş, kimileri diri kalmışlar. Ama bedenlerinde bombanın etkisiyle onulmaz yaralar açılmış. Etleri parça parça dökülüp gövdeleri oyuk oyuk olmuş. Gerilerden acı dolu bir pire sesi yükseldi ‘Ben Atom denilen o bombanın atıldığı yörelerden geliyorum. İnsanoğlu, şimdi de Nötron diye bir öldürücü bulmuş. Bu bombayla insanlar kendilerini savunmaya fırsat bulmadan tümünden ölüp gideceklermiş. Öteki savaşlarda olduğu gibi yaralanmak kaçmak ya da top tüfekte karşı koymak söz konusu değilmiş¹⁵⁶. ”*

¹⁵³ Dayıoğlu Gülten “Akıllı Pireler” sy.7,11

¹⁵⁴ Dayıoğlu, a.g.e sy.13

¹⁵⁵ Dayıoğlu, a.g.e sy. 14

¹⁵⁶ Dayıoğlu, a.g.e sy. 15

Toplumsal düzenin değişmesinin iki düzen arasındaki geçiş neslini kimi zaman olumsuz yönde etkilediğini görürüz. Bu nesil, kaybedilen kimi değerlerin yoksunluğuyla büyümüştür. Çünkü gelenekselden moderne geçmek her zaman doğru değerleri benimsemek anlamına gelmemektedir. Zaten gelenek güncellemesi de bu noktada önemlidir. Gelenek modern olaya uyarlanabilir fakat modern seçenekle değiştirildiğinde bazen bu tip değer kayıpları ortaya çıkar: *“Kasabanın ileri gelenleri hemen yardımlaşarak yıkılanın yerine yeni bir cami ve okul yaptırmaya, evsiz kalanlara da barınak kurmaya kalkıştılar. Herkes, parasal gücünün elverdiğince yardımlaşmaya katıldı. Hatta cimri bakkal bile... Fakat asık suratlı adam, hiç oralı olmadı. (...) Din adamı, yardımlaşma kurulunu çevresine toplayıp şöyle dedi: ‘Büyükleri yardımın ne olduğunu bilemezlerdi ki buna öğretsinler. Şimdi elbirlik olalım, öncelikle bu adama yardım sözcüğünün anlamını öğretilim.’ (...) Asık yüzlü adam, yine başını iki yana salladı: ‘Yardımın ne demek olduğunu anladım. Üstelik bu işin insanlık gereği olduğunu da öğrendim. Eeee! Ben bugüne dek ne kimseye yardım ettim ne de yardım istedim. Demek ki insanlığım eksik. Varsın olsun ama bu işte bir kazanç olmasa kimse kimseye yardıma koşmazdı. Bir kez de ben deneyeceğim yardımı. Bakalım ne geçiyor insanın eline...’ diye geçirdi içinden. (...) Yaşlı adam parasının ne kadar olduğunu kuruşuna değin söyleyince bizimki el çabukluğuyla paraları saydı. Fakat yaşlı adamın dediğinden eksik çıktı. Hemen cebine davrandı. Yaşlı adama belli etmeden eksiği tamamladı. Yaşlı adam öyle bir sevindi öyle bir sevindi ki!... Dudaklarından dökülen dualarla teşekkür sözcükleri yüreğinden fıskıran ışık demetleri gibiydi. Asık suratlı adam, birden içinin apaydınlık ve sınısık olduğunu sezinledi¹⁵⁷. ”*

Dünya kaynakları tükenme riskiyle karşı karşıya bulunduğundan bir süredir bilim adamları Dünya dışında yaşanacak alternatif bir gezegen arayışına girmiştir. Bu arayış, birçok soruyu da ortaya çıkarmıştır. Bulunacak yeni gezegene kimler gidecektir? Yeni gezegenlerin kaynakları ne kadar süreyle yeterli olacaktır? Gezegen aramak yerine Dünya’ya karşı daha duyarlı ve tamir edici olmak daha mantıklı değil midir? Bu ve buna benzer sorular “Akıllı Pireler” romanında pirelerin gündemine de girer çünkü pireler açısından bakıldığında insanların kötü özellikleri çok net görülmektedir: *“Gerilerden hırçın bir ses cılız prensesin sözünü kesti ‘İnsanoğlu uzayda yeni bir gezegen bulur da oraya taşınmaya kalkışırsa, o*

¹⁵⁷ Dayıoğlu, a.g.e sy 28,29,30

yeni dünyaya yazık olur... Kısa sürede orayı da kine, nefrete boğarak savaş alanına çevirirler¹⁵⁸.” Aynı şekilde “Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı” masalında insanın doğayı tahrip etmesi güncel bir sorun olarak karşımıza çıkar: “Bunu sen yapmadın. Bu sulara su altı tüfeğiyle avcılık yapmanın yasak olmasına karşın bir adam su altı silahıyla beni yaraladı. O adam yumurtlama zamanımız olduğunu ve benim bu sulara yumurtlamak için geleceğimi biliyordu. Ah! Hemen derdimden söz etmeye başladım bu arada kendimi tanıtmayı unuttum. Ben yakında ilk kez anne olacak bir Caretta- Carettayım¹⁵⁹.” “Ama o da ne? Ellerin de çeşitli ışıklar bulunan birkaç insan geliyordu. Bu ışıkları gören küçük yavrular birden durdular. Küçük Denizkızı onların kafalarının karıştığını, içgüdüleriyle algıları arasında bir çatışma olduğunu anlıyordu. Sesini de çıkaramazdı. O sırada yavrular duraksamalarını yendiler, ışığa doğru gitmeye başladılar. Bu insanlar, yavruları yakalayacak ve satacak, böylece onları doğal ortamlarından ayırarak yok edeceklerdi¹⁶⁰.”

Ne yazık ki ırk ayrımcılığı ve savaşlar insanlık tarihinin en kara satırlarıdır ve geçmişten günümüze güncellenen toplumların da kırılma noktalarını oluştururlar: “Duyduğuma göre insanlar aralarındaki renk, soy, din, dil, ayrımlarını bahane ederek birbirleriyle kanlı savaşlara tutuşurlarmış. Yolculardan kimi kara derili, kimi sarı, kimi beyaz ırktan. Dilleriyle dinleri de birbirine uymuyor. Acaba neden burada birbirleriyle saldırıp dövüşüyorlar? (...) Şu gördüğün adam dünyaca ünlü bir silah tüccarıdır. Para için ulusunu bile satar. Dünyanın her yerinde dostları vardır. Onlar da kendisi gibi para canlılarıdır. Sürekli olarak birbirleriyle görüşüp silah alışverişi yaparlar. Bu adam satışlar iyi gidince sevinçten yere göğe sığamaz. İşler ters gittiğinde ise kahrından zehir kesilir. Nasıl veba mikrobu taşıyan pire türü tüm pirelerin yüz karasıysa bu tür adamlar da insan soyunun yüz karasıdır¹⁶¹.”

4. 2. 1. 5. HAK YEMEME

“Al Elmanın Hakkı” masalında başkarakter olan delikanlı “Doğruluğu sever, haktan, hukuktan ayrılmaz bir delikanlı varmış...” biçiminde betimlenmiştir.

¹⁵⁸ Dayioğlu Gülten Akıllı Pireler sy.33

¹⁵⁹ Kutlu Ayla Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı sy. 56

¹⁶⁰ Kutlu a.g.e sy.62

¹⁶¹ Kutlu a.g.e sy.34

Hüseyin Yurttaş'ın "Eşekler Cenneti" adlı fabl niteliğindeki romanında eşek toplumunu düzene sokmak için kendi içlerinde mahkeme kurarak bir hukuksal düzen oluştururlar. Her birey arası eş değer olması açısından hak yenmeyecek kanunlar getirirler. Burada bir kısmı "aykırı" davranışları nedeniyle ölüm yani idam cezasına çarptırılırsalar bile daha az suç işlemiş olanlara da idama gönderilenlerin hakkının yenmemiş olduğunu kanıtlamak amacıyla şeriat kanunlarına benzer katı cezalar uygulanır. Ayrıca daha az suç işleyenlerin dışında, az suç işleyenlere benzer suçlar işleyenler de yine benzer şekilde cezalandırılır. Örneğin *"Yalnız tümüyle cezasız kalmalarının kötü örnek olacağını düşünerek birer kulaklarının ısırılmasına ve onar çifte vurulmasına karar verdiler. Bu cezayı hemen yerine getirdiler. Her birine onar çifte attılar. Birer kulaklarını ısırarak yırttılar."*, *"Eşeklerin her birine kırkar çifte vurulmasına ve kuyruklarının ucundan kurtlar tarafından ısırılarak birer karış koparılmasına"*¹⁶²... " diye ele alınan kısımda modern olmamakla birlikte eskiye ait olan bir hukuksal sistem hak yenmeyen bir hukuksal düzen olarak karşımıza çıkar.

Güldüren Uçurtma romanında hayvanlara ve çocuklara sürekli olarak kötü davranan "Koca şapkalı adam" son olarak küçük bir çocuğu da ağlatınca hayvanlar tarafından adil bir ceza verilmesine karar verilir: *"Karga 'Arkadaşlar.' dedi... 'bu koca şapkalı adama bir ceza verelim.' Leylek 'Verelim, verelim.' dedi... 'Bundan böyle ben tarlasını sürdüğü zaman, toprağın altından çıkan böcekleri, solucanları yemeyeceğim. Böylece tarlasında bir yığın solucan ve böcek olsun.'* Köpek *'Ben de orada bir yabancı görünce havlamayacağım.'* dedi. *'Hırsızlar girsinler bahçede ne varsa çalıp götürsünler.'* Karga *'Ben de leylek kardeş gibi yapacağım.'* dedi. *'Eti çok severim ama onun bahçesinden bundan sonra hiçbir böcek yemeyeceğim.'* Sincap da *'Ben de ağaçlarındaki zararlıları yemeyeceğim. Kurusun ağaçları...'* Tavşan *'yanlış düşünüyorsunuz arkadaşlar.'* dedi. *'Biz koca şapkalı adama mı ceza vereceğiz yoksa bahçeye mi, bahçedeki bitkilere mi? bahçenin, bahçedeki bitkilerin hiçbir suçu yok. Çocukları ağlatan koca şapkalı adam, erik ağacı değil. Öyleyse biz koca şapkalı adamı cezalandıralım"*¹⁶³...

¹⁶² Yurttaş Hüseyin "Eşekler Cenneti" sy.54-56

¹⁶³ İzgü Muzaffer Güldüren Uçurtma 62,63

4. 2. 2. MUTFAKLA İLGİLİ GELENEKLER

4. 2. 2. 1. YEMEK

Yemek yapmak geleneksel kültürümüzde kadının önemli sorumluluklarından biri olduğu gibi ayrıca geleneksel Türk mutfağı da eşsiz lezzetlerle doludur. Önceki kuşaklardan öğrenilen geleneksel tarifler ve pişirme yöntemleri yeni kuşaklara aktarılır. Bu da bir mutfak ve yemek geleneğini başka bir deyişle bir sofraya geleneğini oluşturur.

“*Kaşıkçı Baba*” masalında “*Kadın, yabancıya bir buçuk yumurtadan bir kaygana pişirip karnını doyurmuş.*” ifadesiyle misafirin önüne yemek koymanın önemi görülür¹⁶⁴. Aynı masalda kurtarılan diğer kadınlar da kurtarıcılarına kaygana adı verilen ve Karadeniz yöresine ait olan yemeği yaparlar. Söz konusu masalda genç, akıllılığıyla Bostancı Baba’nın ilgisini ve beğenisini toplar. Masalda bu durum “*Bostancı Baba gencin akıllılığını hissedince onu oğul beller ‘Eve git, annen sana yemek hazırlasın.’ der.*” şeklinde yer alır¹⁶⁵.

“*Ağrı Dağlarının Masalı*”nda kızlar babalarına “*bulgur çorbası*” pişirirler¹⁶⁶.

“*Kuru Narla Oyalı Peşkir*” masalında anne, oğluna “*hamur yoğurur, tandırı açar, pişirir verirmiş*” denilerek ekmek yapması anlatılmaktadır. Ayrıca masal sonunda anlatıcı, kutlama amaçlı olarak masal kahramanlarının evine “bir tepsi baklava” göndermek istediğini söyler¹⁶⁷. Kutlama veya tam tersi acı paylaşmak için yemek göndermek geleneksel kültürümüzde vardır. Özellikle cenaze evlerine komşular belli bir süre yiyecek gönderirler.

“Bilici’li Bulucu’lu Masal” adlı masalda masal karakterinin canı “*zerde pilav ve bal şerbeti*” çeker¹⁶⁸.

Hasan Hüseyin’in “Ormanın Öcü” adlı romanında roman karakterlerinden biri olan Hasan’ın ailesindeki yemek kültürü karşımıza kent yaşamıyla harmanlanmış şekilde çıkar. “*Babası kendi elleriyle yoğurduğu çiğköfteyle rakı*

¹⁶⁴ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy. 13

¹⁶⁵ K. Tarık Dursun, a.g.e. sy. 17

¹⁶⁶ K. Tarık Dursun, a.g.e. sy. 27

¹⁶⁷ K. Tarık Dursun, a.g.e. sy82, 92

¹⁶⁸ K. Tarık Dursun, a.g.e. 94

içerken, annesi turşuyla bulgur pilavı kaşıklıyor¹⁶⁹...” denilerek anne ve babanın iyi anlaşılamamaları ve farklı alışkanlıklar, farklı hayatlar sürmeleri sofraya kültürüne de yansır. Herkesin kendi kültürüne göre kendi yemeğini yaptığı aile güncellenmiş bir aile imajıdır. Aynı romanda geleneksel köy kahvaltısı güncelleşerek sadeleşir. Roman kahramanına köyde “Süt, yumurta ve börek”ten oluşan bir köy kahvaltısı hazırlanır.

Muzaffer İzgü’nin “Küçük Arı Büyük Arı” adlı romanında çocuklar ellerinde tandır ekmekleriyle oyun oynamaya çıkarlar: *“Anneleri tandır ekmeğinin arasını*

yarmış, içine torba yoğurdu koymuş, sonra bolca kırmızı toz biber ekmişti¹⁷⁰.”

Tarık Dursun K’nın “Hoşça kal Küçük” adlı romanında köy halkı öğretmeni türlü yemeklerle besler: *“Muhtar öğretmenlerine bir kovan bal, taze peynir, kese yoğurdu ve bir kasa dolusu da yemiş armağan verdi.”*, *“Bir Pazar ziyaretine gelen gelini ve oğluna fırında karnıyarık pişirdi...”*, *“Torun bu masalla birlikte bir de kalburabasma tatlısını unutmuyacaktır. Nine bayram günlerinde kalburabasma tatlısı yapar...”*, *“Annenin müdürü onunla ilgilendi, bir külah mevlit şekeri verdi. Külah tıka basa nane, akideşekeri ve sakızlı lokumla doluydu¹⁷¹...”*

Muzaffer İzgü’nün “Yusuf’un Treni” adlı romanında taşradaki bir tren istasyonunda yaşayan ve makasçılık yapan babasından dolayı makinist olmayı hayal eden Yusuf, ekmeklerden tren yapmaktadır: *“Kendi avlularının köşesine bir de fırın yapmıştı babası. Bazı günler bu fırından mis gibi kokular yükselir, Yusuf o zaman annesinin kendine börek pişirdiğini anlardı. Fırının yanına yaklaşır ‘Börek mi anne?’ diye sorardı. ‘Börek ya, haydi koş içeriye. İçerde biraz hamur bıraktım senin için. Onları istediğin gibi ekmek yap¹⁷²!’”* Ayrıca aynı romanda Yusuf’un annesi taşrada yaşayan bir kadın olarak sürekli geleneksel yemeklerden oluşan mütevazı sofralar kurmaktadır: *“O akşam sofraya konan çok sevdiği irmik helvasını bile yiyemedi¹⁷³.”*

“Dünya Çocukların Olsa” romanında çocukların kurdukları yeni köylerde yaptıkları organik tarım ve hayvancılık sonucu elde ettikleri ürünlerle sofraya

¹⁶⁹ Hüseyin Hasan “Ormanın Öcü” sy.18

¹⁷⁰ İzgü Muzaffer “Küçük Arı Büyük Arı” sy. 75

¹⁷¹ K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy.19,30,35,95

¹⁷² İzgü Muzaffer “Yusuf’un Treni” sy.18

¹⁷³ İzgü, a.g.e sy:24

kurdukları, misafirlerini ağırladıkları görülür: “Yağ, yoğurt, süt, yumurta haşlaması, ekmek yığıldılar sofraya¹⁷⁴.”

Romanlarda genellikle ekonomik durumu düşük olan insanların başlıca yemeği “bulgur aşı”dır. Parası olmayan ailelerin sofralarına yiyecek alacak durumları olmasa da suya atacakları “bir avuç” bulgurları olur: “ ‘Ne pişiriyorsun ki Güllü?’, ‘Bulgur aşı... İçine domates de kattım.’, Ana pilavı koymuştu. Kocaman bir sahanın içinde, yer sofrasının tam ortasında bulgur aşının yanına kaşıklar dizilmişti. Hamza’nın küçüktü. Osman, babasının yanına oturdu. Ana ekmeği böldü. Baba soğana bir yumruk çekti¹⁷⁵.”, “Birkaç gün sonra anamın gözlerinin kızarığı geçti, bulgur aşı kaynattı, koydu benle Miyeser’in önüne. Kendi iki lokma yedi.”, “Anam ocak kazdı. Üstüne tencereyi oturttu. Altının ateşini yaktı. Tencereye su koydu kanaldan. Anam sepeti boşalttı, içinden bulgur torbasını çıkardı. Bir avuç bulgur attı içine. Bulgur şişti şişti pilav oldu. Sonra yağ kızdırdı tavada, onu döktü pilava. Kurduk soframızı, soğana yumruk attık, kara ekmeğimizi böldük. Yemeğe başladık.”, “Anam bulgur çorbası kaynattı, içine nane koydu, reyhan koydu, Miyeser bacıma kınalı tahta kaşıkla içirdim¹⁷⁶.”

Fakir ailelerin bulgur aşından daha kolay bulabileceği bir diğer yemek çeşidi de otlardır. Kentleşme henüz o yıllarda çok fazla artmadığı için yabani otlar kent civarında da yaygındır. Günümüzde ailelerin kent içinde ot toplayabileceği alan sınırlı olmakla beraber 1990’ların başında gecekondü mahallesinde bu durum “bedava yiyecek” kapısıdır: “Ana gözleri sulu sulu, ‘Açlık kolay.’ dedi. ‘Çıkarım ötelere ebegümecei toplar gelirim, kaynatırım yerler.’¹⁷⁷”

Kente göçme imkânı bulamayan ailelerin kırsal kesimde yaşadıkları zorluklar da bu dönemim romanlarında dikkat çeker. Şehirde yaşayan çocuklar, kırsal kesimde yaşanan zorlukları okudukça empati yapıp hallerine şükrederler. Mevsimlik işçi olarak çalışan çocuklar bu sıkıntıları en yüksek noktada yaşayan çocuklar arasındadırlar: “Acıkır insan mekinede. Onun için azık gerek. Yağlı ekmek, dürüm ekmek, soğan. Güzel olur yemesi, yeşilliklere baka baka.”, “Çocukların karnı acıkmış. Bohçalar çözülüyor, içinden kara ekmekler çıkartılıyor. Annem

¹⁷⁴ Dayıoğlu Gülten “Dünya Çocukların Olsa” sy.54

¹⁷⁵ İzgü Muzaffer Çizmeli Osman sy.42,44

¹⁷⁶ İzgü Muzaffer Kara Pamuk sy.11,39,56

¹⁷⁷ İzgü Muzaffer Çizmeli Osman sy.66

bohçayı çözdü, içinden bir kara ekmek çıkardı, yarısını Miyeser'e verdi, yarısını bana¹⁷⁸. ”

Mevsimlik işçiler, çalıştıkları tarlaların yakınına dikilen bitkilerle ve yanlarında getirdikleri erzakla beslenirler: *“Ağa cırtatan domatesi diktirmiş tarlanın ötesine, ırgatlarım yesin diye. Cırtatan domatesi öteki domatese benzemez. Ufak olur, fındık gibi, ceviz gibi, eline alınca, cırt diye patlar. Bir avuç topladım. Anam, akşamki pilavın içine bunlardan kattı. Üzerine de kırmızıbiber attı. Çaldık kaşığı¹⁷⁹. ”*

4. 2. 2. 2. MİSAFİR AĞIRLAMA

Geleneksel kültürümüzde misafir her zaman “baş tacı”dır. Eve gelen misafire yeri geldiğinde kendinden ödün vererek hizmet edilir. Bir bakıma gurbette olan misafir asla kendini yabancı hissetmemelidir. En güzel oda, en rahat döşek misafire verilir. Misafir için ayrıca kullanılan ve günlük hayatta kullanılmayan yatak örtüleri, terlikler, yemek takımları ve diğer eşyalar geleneksel kültürümüzde misafire verilen önemin yansımaları olmuştur. Misafir olarak bir yere gitmek de önemlidir. Gidilen eve asla eli boş gidilmez. En güzel ve temiz giysiler giyilir. Özellikle çocukların “misafirlik” kıyafetleri olur. Bunlar sürekli giyilerek eskitilmez. Sadece konuk olarak bir yere gidileceği zaman kullanılır.

“*Kaşıkçı Baba*” masalında genç bir adam tarafından kurtarılan kadınlar, kurtarıcıları için yedi kat döşek sererler. Aynı masalda gencin gönlünü kaptırdığı kadın ise kendisine 10 kat döşek seren kadındır¹⁸⁰. Misafirin iyi ağırlanması, hamaratlık göstergesi olup kadının evini çekip çevirebileceğinin başka bir değişle de eviyle layıkıyla ilgilenebileceğinin göstergesidir.

“*Tilki ile Dişi Aslan*” adlı fablada tilki doğum yapan dişi aslana “*lohusa ziyareti*”ne gider¹⁸¹. Lohusa ziyareti geleneğimizdeki özel misafirliklerden biridir. Doğum yapan kişiye bebeği görmek ve doğum tebriği yapmak amacıyla misafirliğe gidilir. Hediye götürülür. Lohusa ziyaretine gelen insanlara lohusa şerbeti gibi özel

¹⁷⁸ İzgü Muzaffer Kara Pamuk sy.15,22

¹⁷⁹ İzgü, a.g.e sy.46

¹⁸⁰ ŞENER, Halis “*Anadolu Masalları*” sy. 13

¹⁸¹ K. Tark Dursun “Bir Küçük Aslanlık Varmış” sy.105

ikramlar yapılır. Lohusa ziyareti ve ziyarete gelen bu misafirleri ağırlamak geleneksel kültürümüzde önem taşımaktadır.

Hasan Hüseyin'in "Ormanın Öcü" romanında misafirlerin oturlurken arkasına minder getirilir¹⁸². Burada yine misafirin ağırlanması sırasında rahat etmelerinin ev sahibi için ne kadar önemli olduğu görülür. Konuğun rahatı ev sahibinin gurur kaynağıdır.

Muzaffer İzgü'nün "Yusuf'un Treni" adlı romanında kar yağışından dolayı mahsur kalan trenin yolcuları Yusuf'un ve ailesinin evinde ağırlanırlar. Burada misafirlerin karda kalmalarından dolayı üşüdüğünü düşünen anne, onları rahat ettirmek için en iyi yiyeceğin çorba olduğunu düşünür ve onlara bol bol çorba yapar. Daha sonra ise geleneksel misafir ağırlama seremonisini görürüz. Önce hep birlikte yemek yenir, sonrasında ise yemeğin üstüne hazmı kolaylaştıran bir geleneksel ağırlama unsuru olan çay servisi başlar. Ayrıca burada Yusuf'un misafir ağırlama ritüelleri sırasında annesine yardım etmesi de geleneksel anlamda çok değer verilen misafirin etrafında bütün ev bireylerinin hizmete hazır bulunduğunu gösteren bir ayrıntıdır: *"Konuklar iyice ısındıktan sonra annesi ortaya kocaman bir sofra bezi serdi. Çanaklar çıkardı, sıcak çorbadan sırayla çanaklara doldurmaya başladı. Kadınlar ve çocuklar hemen yemeye koyuldular. Karınları doyduktan sonra, annesi onlara çay pişirdi. Yusuf, çay bardaklarını dağıtıyor, konuklara şeker veriyordu"*¹⁸³.

Gülten Dayıoğlu'nun "Dünya Çocukların Olsa" adlı romanında bilgin ve karısı çocukların kurdukları köyleri ziyaret eder ve her köyde aynı şekilde ağırlanırlar: *"Delikanlılar onları köye buyur ettiler. Hemen önlerine sofra açtılar"*¹⁸⁴.

Ev sahibinin yaşı ne olursa olsun gelen misafire kendi gücü doğrultusunda ikramda kusur etmez: *"Yaşlı kadın, küçük ve sarsak adımlarıyla gide gele bana kahve, çay pişirdi. Şeker, kolonya tuttu"*¹⁸⁵. Yeme-içme faslı bittikten sonra mutlaka kolonya tutularak misafir ağırlamanın tüm gerekleri yerine getirilmiş olur.

¹⁸² Hüseyin, Hasan "Ormanın Öcü" s. y.16

¹⁸³ İzgü Muzaffer "Yusuf'un Treni" sy. 52

¹⁸⁴ Dayıoğlu Gülten "Dünya Çocukların Olsa" sy. 54

¹⁸⁵ Yurttaş Hüseyin Kör Kaptan'ın Serüvenleri sy.52

4. 2. 3. EDEBÎ TÜRLERLE İLGİLİ GELENEKLER

4. 2. 3. 1. MASAL TEKERLEMESİ

Masal tekerlemeleri masalların başlarında sonlarında ve ortalarında bulunan tekerlemelerdir. Masallara hareket katar. Anlatımı canlandırır.

Kimi masallarda uzatılan bu tekerlemeler kimi masallarda ise sade biçimiyle karşımıza çıkar. Örneğin “Kaşıkçı Baba” masalında sadece “*Bir varmış, bir yokmuş; evvel zaman içinde, kalbur saman içinde ülkenin birinde bir geç varmış.*” şeklinde tek bir cümleyle geçirilmiştir¹⁸⁶.

Buna karşın Özellikle Tarık Dursun K. Masal tekerlemelerinde yaptığı güncellemeler ve uzatmalarla dikkat çeker. Masal tekerlemelerini güncellemek Tarık Dursun’un adeta imzasıdır. Masal başı tekerlemeleri: “*Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben ninemin beşiğini sallar iken; hak dostu, iyilik dostu, babamdan ayı postu: Bana miras kalmış, bir pire mekân tutmuş. Aldım pireyi, İstanbul’a gönderdim. Gitti, bir daha gelmedi. Tuttum sineği gönderdim peşine. Sinek vızıldadı, uçtu havaya, bir şey değdi başına, düştü yere, cümle âlem koştı üstüne; yağını süzdüler üç yüz altmış tavaya. Kimi aldı tavanın onunu, kimi aldı beşini. Kayseri’ye pastırma için gönderdiler düşün. Onlar Kayseri’de pastırma, pastırmaya bastırma yapadursunlar, biz gelelim masalımıza*¹⁸⁷.” şeklinde olduğu gibi, masal ortası tekerlemeleri kimi zaman “*Deve Tellal Pire Berber İken*” masalında olduğu gibi masalla tamamen bütünleşmiş olabilir. Öyle ki bu masalda olağanüstü öğeler ayıklanmaya çalışıldığında masaldan geriye pek bir şey kalmaz: “*Biz idik, bizler idik, tam dört kardeş idik: Birimiz kör, birimiz topal, birimiz çolak, birimiz de çıplak. Babamız öldü, bize mal kaldı. Kırk tane yazıcı tuttuk, kırk gün yazdılar, çizdiler; dördümüze düştü üç akçe. Dedik: Bunu nereye verelim, nereye vermeyelim? Gittik, baktık ahlat ağacına yedi tane tüfek asılı. Altısı kırık, birinin de çakmağı yok. İki akçe verdik çakmaksız tüfeği aldık. Bir akçe de barut, saçma aldık. Çıktık kent kapısından dışarı. Kör dedi, ha, ha, ha! Çolak attı, attığını vurdu. Topal gitti, çapa çapa bir kaz getirdi. Çıplak aldı, koynuna koydu. Az gittik uz gittik, da ova düz gittik. Derelerden yel geldi,*

¹⁸⁶ ŞENER, Halis “Anadolu Masalları” sy. 10

¹⁸⁷ K, Tarık Dursun “Deve Tellal Pire Berber İken” sy.19

tepelerden sel gibi, Yaşar Doğu pehlivan gibi, gide gide bir iğne deliği kadar yol gittik; geldik kırk evli bir köye. Baktık, otuz dokuzu yıkık, birisinin de hiç duvarı yok. Duvarsız eve girdik, baktık yedi tane analık yatıyor. Altısı hasta, birinin de hiç ruhu yok. Ruhsuz analığa dedik: 'Analık burda hiç çömlek var mı?' Dedi: 'İşte oğullar, öbür yanda yedi çömlek var.' Gittik, baktık; altısı kırık birinin de hiç dibi yok. Analıktan suyu sorduk. Dedi 'İşte öbür yanda yedi tane çay akar. 'Gittik, baktık; altısı kuru birinin de hiç suyu yok. Susuz çayda kazımızı yakaladık, pakladık, dipsiz çömleğe koyduk, astık ateşin üstüne. Kör dedi: 'Altına vurdum alavı/Üstüne çıktı kıravı/Yedim kırk tabak pirinç pilavı/Onu da yedim doymadım/Hastaydım midem almadı.' Çolak dedi: 'Havada vurdum doğanı/Yere düştü al kanı/Yedim kırk tarla acı soğanı/Onu da yedim doymadım/Hastaydım, midem almadı.' Topal dedi: 'Sabahtan kalktım çapa çapa/Tanrı sonumuzu hayra açsın/Yedim kırk kâse ekşili paça/Onu da yedim doymadım/Hastaydım, midem almadı' Çıplak dedi: 'Kırklar dağı pilav olsa/Minareler kaşık olsa/Akan çaylar hoşaf olsa/Çakıl taşları ekmek olsa/Onu da yedim doymadım/Hastaydım midem almadı.' Çömleğin ağzını açtık. Kaz öyle pişmiş ki, kemiği bile darmadağın olmuş, etinden hiç haber yok. O yana ekmek, bu yana ekmek, dedik; ekmek yok. Birimizin babadan kalma bir ölçek buğdayı, birimizin bir çuvalı, birimizin bir horozu vardı. Çıplak dedi: 'Ben alayım, buğdayı değirmene götüreyim, öğütüp getireyim.' Buğdayı doldurduk çuvala, yükledik horozun beline. Çıplak aldı götürdü. Ama değirmenin önünde bir su vardı, horoz bunu geçemedi. Çıplak'ın çocukluktan kalma bir sapanı vardı. Buğdayları tek tek sapana koydu, değirmene attı. Değirmen başında bir analık gördüm. Sordum: 'Analık adın ne?' Dedi: 'Emine!' Eğildim, baktım yanına. Bir yanı sazlık samanlık, bir yanı tozluk dumanlık. Bir yanda demirciler demir düver dengile; bir yanda boyacılar boya boyar rengile. Bir yanında haklılarla haksızlar top topa süngü süngüye. Baktım, karnım acıkmış. Gittim bir paçacı dükkânına, dedim: 'Paçacı, bana bir kâse güzel paça yap!' Paçayı yerken baktım, padişahın çığırtkanı çağırıyor: 'Padişahın kırk tane altın yüklü devesi yitmiş! Kim bulursa, kim görürse, baş tacı edilecek!..' Dedim: 'Paçamı yiyeyim, sonra gidip develeri arayayım...' Paça yerken çıktı bir kıl. Kılı çektim, oldu iplik, ipliği çektim, oldu ip. İpi çektim, oldu kendir, kendiri çektim, oldu zincir. Çeke çeke zinciri, sonunda develerden çıktı ucu. Develer geldiler, paçacının camını kırdılar, dükkânını yıktılar. Paçacı yakama yapıştı, dedim: 'Dur, padişahın

develerini teslim edeyim, ödülümü alayım, senin zararını vereyim!’ Develeri götürdüm teslim etmeye. Dediler: ‘Hani öndeki devenin palanı?’ Oyanı palan, bu yanı palan, paçacıdan aldım palan, yedi yerde çıktı kolan, fili yuttu bir yılan. Söylediğim hep yalan. Sağına soluna, bu böylece biline¹⁸⁸.”

“Ağrı Dağlarının Masalı”nda, masal başı tekerlemesi güncellenmiş bir örnek olarak karşımıza çıkar: “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben dedemin beşiğini tıngır mungır salları iken; cümle kaplumbağalar kanatlanmış uçmaya, kertenkele kalkışmış Kırım suyun geçmeye. Bir pire bir mud tuzu yüklenmiş gider yola, kâh at olup yorgalar, kâh kuş olup uçmaya. Bir karınca tepmiş devenin oyluğunu ezmiş, bir budunu götürmüş; dönüp ister kaçmaya. Çekirge buğday ekmiş Manisa’nın çayında, sivrisinek davranmış, ırgat olup biçmeye. Balıkçıl köprü yapmış o çayların birince, yüklü yüklü ördekler gelir ordan geçmeye. Ergene’nin köprüsü susuzluktan kurumuş, Edirne’nin minaresi eğilmiş su içmeye. Leylek koduk doğurmuş ovada zurna çalar, balık kavağa çıkmış söğüt dalın biçmeye. ‘Kerpiç koyduk kazana, nedir?’ diye sorana, masaldır, masal derim; başlarım anlatmaya¹⁸⁹.”

“Hay Akıl Vay Akıl” masalında masal tekerlemesi “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde deve tellal pire berber iken ben babamın beşiğini tıngır mungır salları iken; anam ağlar eşikte, babam ağlar beşikte, anam ağlar anamı sallardım, babam ağlar babamı sallardım. Derken babam düştü beşikten, ben hopladım eşikten; anam kaptı maşayı, babam kaptı meşeyi, dolandırdılar bana dört bir köşeyi. Anam kaptı yarmayı, ben ocaktan dolmayı. Dolapta koptu patırtı, yoğurt üstüme atıldı, aklım kaçtı kurtuldu. Hacı hoca hamama, dilli düdük çalana, anam vermez çobana, alır kaçır diye yabana. Yabanda tütün tüter, tavşanlar yaşın öter. Yuvarlandım yuvak buldum, içinde tarak buldum. Tarağı natıra verdim, natır bana nar verdi. Narı göğe verdim, gök bana yağmur verdi. Yağmuru yere verdim, yer bana çimen verdi. Çimeni koynuna verdim, koyun bana kuzu verdi. Kuzuyu taziya verdim, tazi bana boynunu verdi. Bindim tazi boynuna, gittim Halep yoluna. Halep yolu çay pazar, içinde ayı gezer. Ayı beni korkuttu, kulağını sarkıttı. Kulağında beni var, kuyruğunda çanı var. Çalarım, çalarım ötmüyor, neyin için ötmüyor? Arpanın için ötmüyor. Arpayı nerden alayım? Demirciden alayım. Demircide yokmuş,

¹⁸⁸ K, Tarık Dursun “Deve Tellal Pire Berber İken” sy.19-23

¹⁸⁹K, Tarık Dursun ,a.g.e sy. 24

karıncada çokmuş. Hangi taya vereyim, ala taya vereyim. Ala tayın nesi var? Yazı yazar oğlu var, inci dizer kızı var, dümbelekten sazı var.” şeklinde uzatılarak güncellenmiştir¹⁹⁰.

“Al Elmanın Hakkı” masalında masal tekerlemesi: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben ninemin beşiğini tıngır mungır salları iken; kaplumbağanın arabasıyla yük taşıdığı sıralar idi. Dünyanın taze kurulduğunda, benim on beş yaşındaki delikanlılık çağında, kazmanın kalın yanıyla baş tıraşı ettiğim zamanlar idi. At ekmek satardı, kara köpek marangozluk yapardı. Manda çerçi, kedi ciğerci idi. Cıvcıv saatçi, eşek tuzcu idi. Hak diyelim, hak! Hak demeyenin hakkı yensin, dolmasının suyu çeksin, tenceresi yansın! Hak diyelim hakkımızı alalım, masalımıza başlayalım...” biçimindedir. Bu tekerleme ayrıca hakkını vermek/hak yememek ile ilgili biçimde sonlanarak masala geçtiğinden masal içeriği ile de ilgili olarak kurgulanmıştır. Başka bir deyişle güncelleme yapılırken masalın içeriği de göz önünde bulundurulmuştur. Aynı masalın masal sonu tekerlemesi ise “Gökten elma bekledim, düşmedi. Kızdım, çarşıya indim, bir araba elma aldım, getirdim; masal dinleyen çocuklara dağıttım. Kötü mü ettim, iyi mi ettim? Herhalde iyi ettim!” diye “gökten üç elma düştü” geleneksel tekerlemesinin güncellenmiş şekli olarak karşımıza çıkar¹⁹¹.

“Bu Nedir Bil?” masalında masal başı tekerlemesi “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben amcamın beşiğini tınır mungır salları iken; aşağıdan birden, ‘Tutun da vurun da!’ diye bir gürültü patırtı koptu. ‘Eyvah!’ dedim şimdi bunlar susmazlar, bizim amcayı uyutmazlar. İki kalktım bir hopladım, yüz ayak merdiveni bir çırpıda hopladım. Baktım bir kuru kalabalık. ‘Nereye gidiyorsunuz böyle?’ dedim. ‘Hak aramaya gidiyoruz.’ dediler. Neyse, katıldım ben de onlara, vardık koca bir şara. Aradık taradık, hakkımızı bulduk. Meğer o da bir pire değil miymiş? Bindim pireye vardım Tire’ye. Pire gider çatır çutur, hak sahibi balta getir. Bak şu pirenin işine, yular bağladım dişine. Gören şaştı, duyan şaştı, Üsküdar vapuru Beşiktaş’a yanaştı. Tuttum pirenin birisini, kırdım ufağını irisini, davula geçirdim derisini, kaytan yaptım kuyruğunu. Sonra sırtına vurdum palanı, altından çektim kolanı, dinleyin bakalım benim koca yalanı.” şeklinde güncellenerek oluşturulmuş bir masal tekerlemesidir¹⁹².

¹⁹⁰K, Tarık Dursun ,a.g.e sy. 33-34

¹⁹¹K, Tarık Dursun ,a .g.e sy. 44,52

¹⁹²K, Tarık Dursun ,a .g.e. sy. 55

“Sikkenin Basılmadığı Akçenin Kesilmediğı Zamanlardan Kalma Masal” adlı masalda ise masal tekerlemesi “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken ben dayımın beşiğini tıngır mıngır salları iken; zaman o zaman idi, darı topuzum gürzüm, kın çavdar kalkanım idi; bir tüfeğim var idi: Ayran ile doldurur, şerbet ile tıkızlar idim. Dağlar başına çıkar, ‘grav grav!’ der gezer idim. Çamlıbel’de, çamur dizde, yetmiş karga havaya kalkar, ‘Beyim geliyor!’ der idi. Fatma fas, altın tas, tahtaya bas. Tahta çürük, mih tutmaz; Fatmam küçük, söz tutmaz. Mehmedi met met, kaytan kat kat, öküzü benli, devesi canlı. Torbada tuz yok, Mehmede kız yok. Mehmet Mehmet meledi, gökten toprakeledi, çapıt mapıt komadı, her yanına yamadı. Portakalı soydurdum, başucuna koydurdum, ben bu masalı uydurdum.” şeklinde bariz şekilde güncellenmiş bir örnektir¹⁹³.

“Çil Horozla Beyoğlu” masalındaki masal tekerlemesi ise güncelleme yapılırken fazla uzatılmamış bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır: “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal ire berber iken, ben amcamın beşiğini tıngır mıngır salları iken; bir varmış iki yokmuş bir küçük çil horoz varmış¹⁹⁴ ...”

“Kuru Narla Oyalı Peşkir” masalında tekrar güncellemenin ağır örneklerinden biri karşımıza çıkar: “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben ninemin beşiğini tıngır mıngır salları iken; bir varmış, bir yokmuş, Tanrı’nın akıllı kulları pek çokmuş, benden daha delisi yokmuş. Az demesi sevap, çok demesi günahmış. Azdan çoktan, hoppala hoptan, sana bir mintan yaptırayım, öteden beriden, çerden çöpten; ilikleri karpuz kabuğundan, düğmeleri acı turptan. Avalama tavalama, tan tan tavalama, ev kuşu, dev kuşu: Aslan gelir, yarıl gurul, kaç da kurtul. Bir elmayı elledim, elledim de telledim. Telledim de pulladım; İstanbul’a yolladım. İstanbul’un hacıları geldi, bize darıları geldi. Hop mop altın top, bahçelerde gül çok. Horoz öter, tavuk teper, bu masal şöyle başlar¹⁹⁵.”

“Bilici’li Bulucu’lu Masal” adlı masaldaki masal tekerlemesi “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben amcamın beşiğini tıngır mıngır salları iken; kalbur elek, kambur felek üstüne söz ederken, bir varmış bir yokmuş diye başlarım söze, daha çok masallar anlatırım size. Birden, ikiden,

¹⁹³ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy. 62

¹⁹⁴ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy.72

¹⁹⁵ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy. 81

üçten, dörtten, saydım seksen, üç yüz doksan: Fan, fin, bin. Testim kırıldı, suyum döküldü, annem duyarsa, babam döverse, bir yalana kandım, çıra gibi yandım. Aldım sazi elime, dokundurdum teline. Dım dım da dım dım etti, bakalım neler dedi¹⁹⁶.” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Düşçü Oğlan” masalında *“Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben dedemin beşiğini tıngır mıngır salları iken; havada tavada, yeni han, eski hamam içinde. Hamamcının tası yok, külhancının fesi yok. Natır peştamal getirir, peştamalin ortası yok. Çıktım çarşıya, baktım bir tazi gezer, boynunda tasmaı yok. Dericiye gittim, dedim usta, buna bir tasmaı yok. Dedi kerestem yok¹⁹⁷.”* diyerek güncellenmiş bir masal tekerlemesi örneğı görürüz.

“Eliaçık’la Elisiki’nın Masalı” adlı masalda *“Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mıngır salları iken; evimizin önünde bir ulu ağaç var idi. Kırk kişi tuttum, yondurdum. Kırk kişi buldum, oyduurdum. Kırk kazan keşkeklen kırk kazan yoğurdu içine doldurdum. Oturdum yedim, dudaklarımız bir, dilimin damağımanın iki, haberi bile olmadı. Dere gibi hoşafılar, dağ gibi pilavlar, kolum gibi dolmalar, budum gibi sarmalar; ye yemez misin, şu masalı söylemez misin¹⁹⁸?”* güncellenmiş masal tekerlemesi yemek temasıyla dikkat çekmektedir.

Birçok kaynakta geçen *“Üç Kuzular”* masalının karşımıza çıkan Tarık Dursun uyarlamasında *“Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben kendi beşiğimi tıngır mıngır salları iken; karatavuk karnı yarık, suya düştü su bulanık. Ekmek ettim ardı yanık, gelsin gitsin karatavuk. Ali baba gim gim, sakalına bindim, çarşıya vardım. Armut aldım, armut kurtlu. Üzüme vardım, üzüm çöplü. Eve geldim, keşkek pişmiş, öküz ipe düşmüş. Eveleme develeme, göz göz güveleme. Yaz gele yaylaya. Yırtila kurtula, masahımız başlaya.¹⁹⁹”* şeklindeki masal tekerlemesi de yine yemek temasına değinmesiyle dikkat çekerek güncellenmiş bir örnektir. Ayrıca masalın orijinal anlatısına sadık kalınmış ve güncelleme sadece masalın tekerleme kısmıyla sınırlanmıştır.

“Akıllı Dokumacı Kız” masalında *“Evvel zaman içinde kalbur saman içinde deve tellal pire berber iken, ben dedemin beşiğini tıngır mıngır salları iken; bir atım*

¹⁹⁶ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy.93

¹⁹⁷K, Tarık Dursun , a.g.e sy 102

¹⁹⁸K, Tarık Dursun , a.g.e sy113

¹⁹⁹ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy. 124

vardı kara donlu ak akıtmalı. Aldım götürdüm nalbanta, dedim: getir nalın karasından, ben kaçmam parasından, korkarım mih yarasından. Nalın burnu şişkin gerek, mihın burnu pişkin gerek, topuk çalmaz eşkin gerek. Berkçe vur çekiç hoplasın, mihların başı kopmasın, yavaşık burnun toplasın. Nalbant da nalını seçer, benim atım gökçek kaçar, masalımız şöyle başlar²⁰⁰.” şeklinde güncellenmiş bir başka masal tekerlemesi örneği görürüz.

“Dev Kuyusunun Kızları” masalında masal tekerlemesi son derece uzun bir güncellenmiş örnek olarak karşımıza çıkar. Eserde iki buçuk sayfalık bir kısım sadece masala giriş kısmı için uyarlanmış olan masal başlangıç tekerlemesidir. “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken ben teyzemin beşiğini tıngır mıngır sallar iken, Ali, Deli, babam kör Veli, bir de ben ava gittik. Az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik. Hanyadan manyadan, bozkırlı Konya’dan geçtik. Çukurova’ya vardık, karşıdan baktık: Seker gelir bir kınalı keklik gelir. Deli attı bir kurşun, vuramadı. Ali sıktı bir kurşun vuramadı. Babam kör Veli sıktı, bir noktacak sıyırttı. Ben aldım tüfeği, dokundurdu tetiği, bummm dedi tetik, devrilekodu keklik. Koştuk kekliğin yanına. Ali bıçağını çaldı boğazlayamadı; Deli bıçağını çaldı boğazlayamadı. Babam kör Veli çaldı bir çizik çiziktirdi. Ben aldım bıçağı çalıverdim, o saat boğazlayıverdim. Tüyünü yolduk altmış okka i yağı, yetmiş okka dış yağı çıktı. İki çizmem vardı, birine bu yağı çaldım, pırıl pırıl oldu, berikine yetmedi. Uzatmayayım, orda konakladık. Gece gürültüye kalktım, bir de baktım: benim çizmeler kavgaya tutuşmuş: Biri der ‘yağlı yüzünü...’, öbürü der ‘geri al sözünü...’ Birine bir tokat, öbürüne iki tokat çaldım, döndüm, yerime yattım. Sabahına uyandım, çizmelerimi aradım: Yok! Birbirlerine küsmüşler, başlarını alıp gitmişler. Ali, Deli, babam kör Veli, üçü de çizmeli. O yalan, bu yalan, dayan çizmesiz ayaklarım dayan! Önce Ali gitti, sonra çizmeli Deli, sonra da babam kör Veli. Bir ben kaldım. Düşüm yollara. Gide gide bir değirmene vardım. Gürül gürül suları kar, horul horul taşı döner. İyice bir susadım, oradaki pınara indim. Pınardan ağızımla içtim, gözüm istedi; gözümle içtim, kulağım istedi. Ettim edemedim, yaptım yapamadım. Sonunda kafamı kestim, pınara attım. Ordan değirmene vardım. Değirmenci ‘Hani bire kafan?’ dedi. ‘Kestim pınara attım.’ dedim. ‘Hay akılsız andaval, şimdi onu yer çakal.’ dedi değirmenci. ‘Koş çabuk, kafanı kurtar.’ Koştum pınara, baktım: Çakalın biri gelmiş, kulağımdan tutmuş,

²⁰⁰ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy. 128

almış kafamı götürüyor. Yetiştım bir yumruk çaktım. Yumruğum karnına girdi. Ne var, ne yok diye karıştırdım içini. Bir kağıt buldum, aldım okudum; diyordu ki: ‘Yetsin maval, başlasın masal.’²⁰¹” Aynı masalın masal sonu tekerlemesinde de yine güncelleme örneği dikkatimizi çeker: “Gökten bu yıl elma yağdı: Hale inmeden, satıcıya gitmeden hepsi de çocuklara vardı. Elmaları yediler, masalımı dinlediler. Elma bitti, masal bitti, çocuklar da uykuya gitti²⁰².”

“İyilikçi Tilki” masalında “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; uzatmayalım mestaneyi, patlatmayalım kestaneyi. Sözün azı uzun, köseye vermeyin kızı, dul karıya dokutmayın bezi: Akşam gelir, para der, sabah gelir, para der. Kaz kazıyla, baz bazıyla, ala tavuk çil horozuyla, âşık gelir elinde saziyle. Armudu taşıyalım, dibinde kışlayalım, izin verirsiniz artık masala başlayalım” denilerek yapılmış bir güncelleme örneği karşımıza çıkar. Aynı masalın masal sonundaki tekerlemede “Gökten üç elma düştü. Biri sana, biri bana demeyin, dilim dilim dilin, hepsini masal dinleyen çocuklara verin²⁰³.”

“Alicengiz Masalı” adlı masalda güncellenmiş masal tekerlememiz “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben ablamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; ettim, edemedim, beşikçilik yapamadım, bari başka bir tutayım, dedim. Şu zanaatı bulsam, dört elle sarılsam diye çok düşündüm. Bakkal olsam...dedim: Kaldıramam kantarı. Kasap olsam...dedim. Sallayamam satırı. Nalbant olsam... Nallayamam katırı. Berber olsam...Eş dost hatırı. Onu yapmalı, bunu yapmalı, minareye çıkmalı, el hatırı yıkmalı...dedimse de boşuna! Sonunda kalaycı oldum, kalaylayamadım kapları, hep kırıldı tavaların sapları, hekim başı oldum, millete yutturdum acı hapları. Hapları içtiler, sopaları kaptılar, ‘Sen bizimle eğlenir misin?’ deyip beni İstanbul’a kadar kovaladılar. Geldim İstanbul’a, oldum bir hamamcı, elimde beş kuruş sermayem vardı. O geldi yıkandı, bu geldi yıkandı, elimdeki sermaye tükendi, para veren olmadı. Baktım, borçlar dağ gibi; rezillik kısır bağ gibi. İyisi mi evime gideyim, mangal başına oturayım, masalıma başlayayım dedim, geldim²⁰⁴.” şeklindedir. Aynı masalın masal sonu tekerlemesinde yazar, “Gökten üç elma düştü: Üçü de adları Murat olan çocukların

²⁰¹ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy. 7,8,9

²⁰² K. Tarık Dursun ,a.g.e sy.33

²⁰³ K. Tarık Dursun ,a .g.e sy.46

²⁰⁴ K. Tarık Dursun ,a.g.e sy.48

olsun!” der²⁰⁵. Bunun nedeni olarak da masalın sonunda herkesin muradına ermiş olması gösterilir.

“Güvercin Yusuf” adlı masalda güncellenmiş masal tekerlemelerinin bariz örneklerinden bir başkası “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben halamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; el varmış yele karşı, yel varmış ele karşı. Ne acayip kara bahtım, her işim bozgun düşer, duduya kursam tuzağı, içine kuzgun düşer. Çin çin çikolata, hani bana limonata? Limonata bitti, kocakarı gitti. Nereye gitti? İstanbul’a gitti. İstanbul’da ne n’apacak? Mercan pabuç alacak. Mercan pabuç alıp n’apacak? Düğünlerde bayramlarda giyecek. Aşçıbaşı tarhana pişirir, ben yiyeyim sen bak otur. Bir varmış, bir yokmuş; el varmış, hısımlı yokmuş, saçlı varmış, kel yokmuş; armut varmış, ayı yokmuş, keman varmış, yayı yokmuş. Yayı yaylarım, ayıyı avlarım, armudu dişlerim, bu masalı söylerim.” şeklinde karşımıza çıkmaktadır²⁰⁶. Aynı masalın masal sonu tekerlemesi ise “Ala ala yandım, yandım tutuştum, yerde para buldum: sabahı erdirdim, bu masalı da bitirdim²⁰⁷.” denerek güncellenmiştir.

“Sarı Çil Pullu Gök Deniz Gözlü Balıkçık ile Padişah Oğlu” masalında ise uzatılarak güncellenen bir başka örnek karşımıza çıkmaktadır: “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; bir varmış bir yokmuş, masal anlatan hiç yok, masal dinleyen pek çokmuş. O yalan bu yalan, eşeğe vurdum kolan, eşek beni düşürdü, bir çiftleyle uçurdu. Varı vardan, yoku yoktan, Manisa’dan Tire’den, şimdilerde buradan; yiyerek içerek, konarak göçerek, taşradan kalktım, İstanbul iline geldim. Bitmedik yavşan dibinde, değmedik tavşan yavrularını vura vura öldüm. Kolum yorulmuş, elimin haberi yok, elim yorulmuş, kolumun haberi yok. Uzatmadan lafı, karşıma çıktı bir kapı. Kapıya vardım, çat çat vurdum; ‘Komşu komşu, hu!’ dedim, Ayşe Ninemin sesi, ‘Komşu, komşu hu!’ dedi. ‘Hoy ninem, oy ninem, bana bir kazan ver ninem!’ dedim. Ayşe Ninem ‘Üç kazanım var.’ dedi. ‘Birinin kulpu yok, birinin dibi delik, biri de ezelden yok.’ dedi. Ezelden yok olan kazanı aldım, eve geldim; yaktım ocağı, vurdum üstüne kazanı, doldurdum içine tavşan yavrularını. Kayna kazanım kayna, kayna kazanım kayna. Kemiği pişer etinin haberi yok, eti pişer kemiğinin haberi yok. Sofraya getirdim. Yer misin yemez misin, yer misin yemez misin!

²⁰⁵ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy.60

²⁰⁶ K.Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.61

²⁰⁷ K, Tarık Dursun ,a.g.e sy.74

Karnım doydu, midemin haberi yok. Yeniden Ayşe Nineme gittim, bir kazan daha istedim. ‘Üç kazanım var. Birinin kulpu yok, birinin dibi delik, biri de ezelden yok.’ dedi. Kulpu yoku aldım, kalktım evime geldim. Yaktım ocağı, vurdum üstüne kazanı. Ocak delinmiş, kazan yerin dibine geçmiş. Döndüm aldım dibi delik kazanı, bindim üstüne, çaldı kırbacı. Kazan şöyle bir sallandı, aldı başını havalandı. Az gitti uz gitti, iki ay bir güz gitti, dağlar aştı, ovalar geçti, derken bir ülkeye ulaştı²⁰⁸...” Bu güncellenmiş tekerleme masalın sonunda güncellenen bir masal sonu tekerlemesiyle birleşir: “Gökten üç elma düştü; biri kime? Sana. Biri kime? Bana. Biri kime, peki? Sen çocuksun, hadi o da sana olsun²⁰⁹!”

“Ölümden Kaçan Oğlan” masalında güncellenmiş başka bir masal tekerlemesi ile karşılaşmaktayız: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben eniştemin beşiğini tıngır mıngır sallar iken; çıktım tavan arasına, bir kırık sandık buldum. Açtım baktım: İçinde bir minik altın. Almayacaktım ya, aldım, sarıdır diye. Ordan gittim İstanbul’a bir kase yoğurt aldım; durudur diye. Bin bir testi su kattım, koyudur diye. Sultan Ahmet minarelerini cebime soktum, borudur diye. Tophane güllelerini cebime doldurdum darıdır diye. Baltayı kaptım, Kapalıçarşı’ya vardım; korudur diye. Vardım Marmara Gölüne kıyıdır diye; ortasına bastım kurudur diye. Yeni Caminin duvarına dayandım, yalıdır diye. O yalan, bu yalan, fili yuttu bir yılan, dinle masalı en başından²¹⁰.”

“İşini Bilir Çiftçi” masalında masal tekerlemesi “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal, pire berber iken, ben küçük teyzemin beşiğini tıngır mıngır sallar iken; Ali Baba bum bum, kanadına kondum. Beş para aldı, çarşıya saldı. Baktım, çarşı yok. Eve döndüm, ev yok. Çorba taşar, kaşık yok. Ambara vurdum bir tekme, ambarın kapısı açıldı. Sürahiler saçıldı. Limonu böyle keserler, çamaşırı böyle yıkarlar, suyunu da böyle sıkırlar. Benim bir zurnam var, açılınca açılır, çalınınca çalınır. Dedem gider mahalleye, babam gider kahveye. Oturur kahve söyler, yudumlar yudumlar içer. Neyse efendim, başınızı şişirmeyeyim, masalıma başlayayım. Bir varmış iki yokmuş, Tanrının kulları pek

²⁰⁸ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.76

²⁰⁹ K, Tarık Dursun , a.g.e sy. 89

²¹⁰K, Tarık Dursun , a.g.e sy. 90

çokmuş, masal dinlemek de masal anlatmak da sevapmış²¹¹.” örneğinde görüldüğü üzere güncellenmiş ve çeşitli tekerlemelerle iç içe kullanılmıştır.

“Kötü Üvey Ana ile İyilikçi Kediler” masalındaki masal tekerlememiz de “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken, ben dayımın dayısının beşiğini tıngır mıngır salları iken; atlar gelir takır tukur, benim babam neden fakir? İbrişimden halı dokur. Ala kapının kanadı, üstüne bülbül tünedi. Bülbülü aldık, altın kafese koyduk ‘Ah vatanım!’ dedi. Aman ağa canım ağa yolla beni oynamaya. Oynamaktan ne gelir, üç gemi gelir. Biri ağa biri paşa, ortancası bu masalı dinleyen paşa. Böyle diyelim, sözü uzatmayalım, masalımıza başlayalım²¹².” biçimiyle karşımıza çıkan ve yine tekerlemelerle harmanlanarak güncellenmiş bir masal tekerlemesidir.

“Onu Aldım Bunu Verdim” masalında “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal pire berber iken ben emmioğlunun beşiğini tıngır mıngır salları iken; koçları vurdum dereye, öldüm araya araya. Koç koça koçlar katıldı, bal ile şeker karıldı; koçları koştum düvene, kızlar gidiyor kevene. İstanbul’un gazelleri, yayılmadan gelir kuzuları, tanrım kimseye yazmasın kara kara yazıları. Dam başına çıktım işsiz, bir para buldum yazısız, benim kuzularım hem anasız hem babasız. Nereye baba, nereye? Tarlaya kızım tarlaya. Tarlada keçi kulağı, gelinlerin duvağı. Has bahçeye gidelim, üzüm ekmek yiyelim. Kimlerle yiyelim? Çoluk çocukla yiyelim. Çocuklar çiçek, ben çiçek. Elimde gümüş bıçak. Elimi kestim n’ideyim? Mendil getir sileyim. Mendil Halep yolunda, Bitpazarı içinde. Bitpazarında kim gezer? Koca koca ayılar gezer. Ben ayılardan korkarım, masalıma başlarım. Bir varmış, iki yokmuş, iki varmış, üç yokmuş²¹³.” Biçiminde karşımıza çıkan masal tekerlemesi de bir başka güncelleme örneğidir.

Görüldüğü gibi Tarık Dursun özellikle masal tekerlemelerinde ciddi güncellemeler ve uyarlamalar yapmıştır.

Aynı dönemde masal kitabı yayımlanan bir başka ilginç örnek ise Ayşe Kilimci’dir. Ayşe Kilimci’nin güncellemeleri Tarık Dursun’dan ciddi içeriksel ve biçimsel farklılıklar gösterir. Öncelikle biçimsel açıdan manzum şekilde yazılmış masal tekerlemeleri dikkat eker. Ayrıca içeriklerine bakıldığında bu tekerlemeler, orijinal masal tekerlemelerine Tarık Dursun’un tekerlemelerinden daha çok

²¹¹K, Tarık Dursun ,a .g.e sy.103

²¹² K.Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.111

²¹³K, Tarık Dursun ,a .g.e sy.123

benzerlik göstermekle birlikte aynı zamanda güncellenmiş veya deforme edilmiş masal tekerlemeleri olarak karşımıza çıkar. Ayşe Kilimci'nin derlediği, yazdığı ve uyarladığı masallardan oluşan “Çöp Kraliçe” adlı masal kitabı, manzum masal tekerlemelerinin çeşitli örnekleriyle doludur.

“Karaböcek Teyze²¹⁴” adlı masalda manzum masal tekerlemesi “Evvel varmış, eren varmış/Erken evlenen soy,/Erken kalkan çok yol almış./Gökte bin bir tane güneş/Bin derede çok su akmış./Zamanların evvelinde/Herkesin bir derdi varmış,/Deliğinde kurdu varmış/Dert deyip dert döşemeyelim/Her derdin umarı varmış./Hak, diyelim erenler/Hak, hak, hak.../İlle de hak, gene hak/Hak tutanın hakkı yensin/Sofrasının dibi gelsin/Pilavı hep diri düşsün/Hak diyenler hakkı bilsin/Hak uğruna kötek yesin./Hak uğruna yenen kötek/Bal ilen börek/Hakkımızı alalım,/Masala koyulalım...” biçiminde karşımıza çıkar. Bu masal tekerlemesi, masal içeriği ile herhangi bir ilgiye sahip değildir. İçerik hakkında bir bilgi vermez veya içeriğe ilişkin bir şekilde sonlanarak masalla tekerleme arasında herhangi bir bağlantı kurmaz. Aynı masal, kitaptaki diğer örneklerden farklı olarak manzum bir masal sonu tekerlemesiyle biter: “Masal dedim mih ekim/iyi ettim, has ettim/Tavayı da deldim tas ettim/İpek büktüm, iğne dürttüm/Geceyi gündüze kattım/Şükür bunu da bitirdim/Erenler erenler/Kimse bilmez niderler/İnsanoğlu bozgunda/Oturmuş ona gülerler./Gökten üç elma düştü/Üçü de insanlara²¹⁵...” Bu tekerleme, görüldüğü üzere masal içeriği hakkında bilgi veren veya ilişkili olan bir masal sonu tekerlemesi de değildir. İlgi bakımından incelendiğinde masal başındaki ve sonundaki tekerlemeler masaldan tamamen bağımsızdır.

“Helva Gelinler” masalında karşımıza çıkan masal tekerlemesi ise “Bir varmış, bin yokmuş/Ah vah çokmuş, derman yokmuş/Sebebin bir/Medet sırmış./Masal anlatıcı kıt,/Masalı seven çokmuş/Söz yalan düş gerçek,/Söz de gerçek düş de gerçek,/Dans ederken bir eşek/Tepti beni düşürdü/Bir solukta göçürdü/Nerelere mi?/Horasan’a, İran’a/İstanbul’dan Tarsus’a/Vara vara bir Türk iline vardım/Onca yolun belini bükmekten/Dizlerim dermansız kalmış/Dizlerim bunu bilmez/Yüzüm pası dura durur,/Ellerim yüzüm yumaz.../El eli yur eli yur,/El de döner yüzü yur./Uzatmayalım sözü,/İşte masalın özü²¹⁶...” şeklindedir. Bu örnek de yine masalla ilişkili olmayan örneklerden biridir. Fakat kitaptaki diğer örneklerin

²¹⁴ Kilimci, Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.11

²¹⁵ Kilimci a.g.e sy.19

²¹⁶ Kilimci, a.g.e sy.20

aksine “Yiğit Melik” masalında masal tekerlemesi hem diğer örnekler gibi güncellenmiş değildir hem de manzum değildir. Ayrıca çok da kısa bir örnektir. Sadece “*Varmış yokmuş; hile azmış, iyi insan çokmuş*²¹⁷...” diye geçen bir cümleden ibarettir. Bu tekerleme de orijinal masal başı tekerlemelerinden daha kıza olması sebebiyle kısaltılma yoluyla güncellenmiş, bir giriş cümlesi halini almış bir tekerlemedir. Söz konusu masal, “*Onlar ermiş muradına, biz çıkalım tahtaboşuna...Darısı herkese*²¹⁸...” şeklinde son bulmaktadır. Bu da yine kısa bir güncellenmiş masal sonudur.

Kitaba adını da veren “Çöp Kraliçe” masalında masal başı tekerlemesi “*Evvel zaman içinde/Zaman zaman içinde/Baba oğulun içinde,/Bal peteğin içinde/Umud, emeğin/Emek aklın/Akıl yüreğin içinde/Yıldız bulut içinde/Bulut göğün/ Gök uzayın içindeyken/Eski zamanlarda/Bugünün eskisi, eskinin yenisi/zamanlarda/Dönüp akan,/Akan dönen, sonu gelmez zamanlarda/ülkelerden bir ülkede krallardan bir/kralın en büyük şehzadesinin/evlenmeye gönlü ağmış*²¹⁹...” biçiminde özellikle son kısmında masalla ilişkili bir biçim olarak masala bağlantı oluşturur.

“Süllüm Beyle Settem Hanım” masalının ise hiç masal başı tekerlemesi olmaması bakımından biçimsel açıdan güncellenmiş bir masal örneği olduğu söylenebilir. Aynı masal “*Haylar aman, vaylar aman/Bu masal da döşendi aman/Atam masalcı, anam masalcı/Masalsız koyma kuytu bucağı/Masal kadri bilir kıl tüm insanları/Gökten üç elma düştü/Biri masal atasında, biri bana, biri daha doğmamışa*²²⁰.” sözleriyle biter. Bu masal sonu tekerlemesinin de yine masalla hiçbir içeriksel ilgisi görülmez. Bu tekerleme aynı zamanda geleneksel masal anlatıcısı “masalcı ana” motifini de içermektedir.

“Perçinli Darçınlı Masal” adlı masalın “*Bin varmış,/Yok yokmuş/Hop diye masal söylemek suçmuş/Tophanede top atılmış/Güm demiş gümbürdemiş/Kim vurulmuş?/Allı pullu kız vurulmuş./Ali Paşanın nesi var?/Yazı yazar oğlu var./Kız paş’oğluna bendolmuş/O nun’çün vurulmuş/Istambak ıstambak/Istambak topu atmış/Sonra da bir hoş olmuş/Kollarına su durmuş/Istambak ıstambak/Masal bilene*

²¹⁷ Kilimci, Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.23

²¹⁸ Kilimci, a.g.e sy. 28

²¹⁹ Kilimci, a.g.e sy.29

²²⁰ Kilimci, a.g.e sy.42

ziller tak,/diyelim,/Masalımıza girişelim²²¹...” diye masala giriş yapan masal tekerlemesi masalla ilişkisi olmayan güncellenmiş örneklerden biridir. Bu masalın masal sonu tekerlemesi ise masalda geçen “sihirli sopa” ögesi ile ilişkilidir fakat “Sihirli sopa ne olmuş dersiniz? Ne olmasını istersiniz sihirli sopaya onu da siz yazın, olur mu²²²?” biçiminde olduğundan klasik bir masal sonu değildir, güncellenmiş bir örnektir.

“Fatmacıkla Ayıcık” masalında masal başı tekerlemesi “Evvel zaman içinde,/Kalbur saman içinde/Develer tellak olmuş/Eski hamam içinde/Yedi göbek atanı/Atıp tutup top ettim./Buldum beleğe kuşak/Ninemi sırtıma hop ettim./Hay hayladım, vay vayladım./Ninem kız idi/Ben onu telli pullu gelin eyledim./Vardı bir tosbağa kapıma/Nedir dedim demedim;/Bir name koydu önüme/Baktım hem okur, hem yazar bu tosbağa/Kanat takıp uçacakmış,/Evini kiraya verecekmiş/O öyleymiş, bu böyleymiş/Söz altın, sükût gümüşmüş./Fatmacık diye bir kız yaşarmış/ülkelerin birinde./Ufacık, tefecik,/Çıtırık, gonca gülcük,/Dilli dibek bir kız imiş./Hem güzel hem de akıllı./Korkusuzmuş Fatmacık,/Düz duvarda gezer,/Bıçak üstünde oynarmış./Derken efendime söyliyeyiim²²³...” şeklinde masalla ilişkili olmakla birlikte masalda anlatılan olaya da yumuşak bir geçiş oluşturmaktadır. Bu tekerlemede de güncellenmiş ve farklılaştırılmış tekerleme örneği tıpkı diğer örneklerde olduğu gibi göze çarpar. Genelde deve “tellal” olurken bu tekerlemede “tellak” olur. Böylece masal tekerlemesindeki öge sözcük benzerliğine dayanan bir söz oyunu aracılığıyla güncellenmiş olur.

Bu masalın masal sonu tekerlemesi ise selam niteliği taşır: “Gökten üç elma düştü; Grimm Kardeşlere ayırdım²²⁴...”

“Hünerli Tencere” masalında “Bir varken bir yokken/ Yok çokken var azken/ var bildirmesi ayıp/ Yok demesi günahken/ Beylerin çaldığı deblek/ Üfürdüğü zurnayken/ Yoksullar fink atarmış eski hamam içinde/ Bezirgan düşünürmüş ak akçe içinde/ Sırtçılar yük taşırken/ Sandık sandık üstüne/ Ahali boştan doluya, doludan boşa aktarıp/ Başgelemezken dünyanın ahvaline/ Çok yoksul bir kadınla kızı yaşarmış/ Ülkelerin birinde/ Kadın iplik açarmış, kızı da bunu pazarda satarmış/ Böylelikle az maz kıt kanaat/ ucun ucun yaşayıp/

²²¹ Kilimci, a.g.e sy.43

²²² Kilimci, a.g.e sy.48

²²³ Kilimci, a.g.e sy.49,50

²²⁴ Kilimci, a.g.e sy.51

yoksulluğa sabrı katık ederek/ denkleyip gidermiş²²⁵.” şeklinde yer alan manzum masal tekerlemesinde yine masala geçişin yumuşatılıp tekerlemenin sonuna yedirildiği bir masal başı tekerlemesi örneği görülmektedir.

“Cemile’yle Büyücü” masalında masal başı tekerlemesi “*Bir de varsa bin de varsa/ Çok da yoksa, bir de yoksa/ Varı var et/ Yoku sır et/ Bin de bilsen/ Bir bilene danış/ Gözümde kalacağına/ Özümde kalsın diye/ Boyundan aşar işe girişme/ derken eskiler/ Hani teker, nerde meker?/ Teranesiz masal neyler?/ Tahta tahta tomaşır/ Anam babam hōmaşır/ Hōmaşırın atları Kişir kişir kişniyor/ Neyin için kişniyor?/ Arpanın için kişniyor/Arpayı nerden bulmalı?/ Satırcıdan almalı/ Satırcıda yokmuş/ Kara karıncada çokmuş/Ciimcizzik/ Kedi büzzücek/ Bu masal hey çocuklar/ Kendini kendi söyleyecek²²⁶.*” şeklinde yer alır ve görüldüğü üzere orijinal bir örnektir. Bunun nedeni öncelikle atasözlerine ilişkin alıntılara yer vermesidir. Ayrıca masalın bir anlatıcısı olmadığını, kendi kendine söylendiğini dile getirilerek geleneksel masal anlatıcısı motifini de ortadan kaldırır. Masal, hiçbir aracıya gerek duymadan okuyucusuna/dinleyicisine ulaşmış izlenimi yaratır. Aynı masalın masal sonu tekerlemesi ise giriş tekerlemesine göre nispeten daha klasik bir şekilde ortaya çıkar: “*Bize gelince... Bize gökten üç elma indi. Biri can gözüyle söyleyene, biri yürek gözüyle görene, biri de akıl gözüyle dünyayı seyirleyene²²⁷ ...*” Yine de tam olarak klasik bir tekerleme olduğu söylenemez. 1990-2000 yılları arasında bir bakıma sosyal hayatta tekrardan moda olmaya başlayan “gönül gözü” kavramı masal sonu tekerlemesinde sosyal hayatın yansıması olarak karşımıza çıkar.

“Padişah Çatlata Horoz” masalında masal başı tekerlemesi diğer örnekler gibi güncellenmiş bir tekerlemedir: “*Vara vara, yoğ yoğa, ben kendi beşiğimi/tingir mungır sallamaya/Bin bir zaman içinde/ Ne yerde ne de gökte/ Sabaha karşı akşamda/Bir arı geldi vız dedi/ Armudun sapından üzümün çöpünden/ yeriz biz dedi/ Arı beyi, arı beyi/Ekmek yapmış arı beyi/ Fırın ekmeğin kavurmuş/ Zir zir ağlar arı beyi/ Harlı ateş aşı yakmış/ Aş dişlerle dövüşte/ Arılar çorba pişirmiş/ Dil damak ile cenkte/ Tuz perisi tuz perisi/ Kovanda tuz kalmamış/ Hamur tuttuk mantı döktük/ Nedir tuzsuz çaresi?/ diyelim, pirlar aşkına, kırklar yediler/yüzü suyu*

²²⁵ Kilimci, a.g.e sy.52

²²⁶ Kilimci, a.g.e sy.58,59

²²⁷ Kilimci, a.g.e sy.71

*hürmetine hak deyip/ koyulalım meseleye*²²⁸.” Aynı masalın masal sonu tekerlemesi de masalın içeriğindeki horoza gönderme yapan niteliktedir. 1980 sonrası ülkemizde yaşanan siyasi ve toplumsal değişimin halkın bakış açısına yansımaları 1990’lı yıllarda çokça hissedilmiştir. Masal boyunca diktatör padişahın her türlü yaptırımına direnen, düzene ayaklanan bir horoz görülür. Masal sonu tekerlemesinde de “*Gökten üç elma düştü, biri aykırı horozlara, biri sesi kısılmayan horozlara, biri de demokrasiyi icat edene*²²⁹...” denilerek horozun aykırılığına ve darbe dönemi sonrası tekrar demokrasi ortamının sağlandığı yılların yaşanıyor olmasına vurgu yapılmıştır.

“Taş Aş” masalında masalın “*Bir varken yarım yokken/ Deve tellal, horoz imam/ Koyun berber, tilki çerçi iken/ Anam eşikte, babam beşikte, ben kaşıktı iken/ Bir uçta balıkçılar ağ serper şıpır şıpır/ Bir yanda atlılar yol alır tıkr tıkr/ Bir uçta demirciler demir döver deng ile/ Bir uçta Ali Paşa cenge çıkmış şevk ile/ Ben bu masalı alıp sürdüm İzmir’den/ İzmir mavi içinde/ Mavi kuşun kanadında/ Kanat bulut içinde/ Dünya masal içindeyken/ dünya nimetlerinden habersiz/ masala dermansız yoksul bir kadın/ ormanın içinde tek oda bir evcikte/ yaşamaya çabalarmış*²³⁰...” diye başlatılması içinde şehrin geçmesiyle ilginç masal tekerlemesi güncellemelerinden biri olarak karşımıza çıkar. Masalın sonu ise tekerlemeden çok soru ve sorgularla bağlanır. Masal asla bir sonuç bağlanmaz. Yazar, “*Onlar ermiş mi muradına? Muradına ermek nasıl olur, düşünmeli... Masalda murada erenlerin ardından, masal insanları kerevete çıkar. Çıktıktan sonra kerevete ne olur? Masalın masalı olur mu? Masallar biter mi? Soru soruyu açar, çok soru gözler açar. Gözleri yummayalım, ama soruyu da zamanında soralım, güzel soralım, doğru soralım. Gökten üç elma düştü, güzel soru sorana, soruyu ırgalayana, doğru yanıt verene*²³¹...” diyerek masalı tekerlemeden çok sorgulamayla bitirir. Masal sonunda düşen üç elma bile sorup sorgulayanlara gider.

“Şingirtılı Dava” masalı “*Haylar aman haylar aman/ Bu devrana vaylar aman/ Kaplumbağa ırgat olmuş/ Tilki ise kadı aman/ Çakal sıra satar bağlar içinde/ Celfin çerçi olmuş sokak içinde/ Baykuş hekimlik ederken mezarıcı ile ortak/ Karınca padişah olmuş cümle düzen üstüne/ Ah karıncaya, vah karıncaya...*”

²²⁸ Kilimci, a.g.e sy.72

²²⁹ Kilimci, a.g.e sy.78

²³⁰ Kilimci, a.g.e sy.79

²³¹ Kilimci, a.g.e sy.84

Tohum dedim, masal ekim/ Masal göverdi, umut biçtim/ Yağmur yağdı, güneş açtı/Yel üfördü, sel götürdü/ Masal bitti izi kaldı/ İnsan göçtü sözü kaldı/ Güzel mevlam her insana, kendi/ göçtükten sonra kalacak söz kismet/ etsin, diyelim, masala girişelim²³²...” diye başlar. Masal böylece tekerleme formuyla başlayıp iyi dileklerle biten bir masal giriş tekerlemesi ile açılır.

“Kötülük Masalı”, “*Zaman zaman içinde/ Kalbur yıldız içinde/ Cin peri cirit oynar/ Viran hamam içinde/ Külhancının tası yok/ Sirtında giysisi yok/ Çıplak kaldı/ Üş oldu/ Bir tutamcık keş oldu/ Yürüdü yol oldu/ Yolda bir tarak buldu/ Tarağı tatarı verdi/ Tatar ona at verdi/ Ardından berat verdi/ Ah tatarlar tatarlar/ Kimse bilmez n’aparlar?/ Çarşıda et kalmamış/ At etini satarlar/ Beratı aldı külhancı/ Bindi bir küheylana/ Kanatlandı küheylan/ Kondular Masalistana/Tamam tamam temaaşa/ Hoş geldin Eşref Paşa/ Paşaların atları/ Kişir kişir kişiyor/ Kafdağından aşınca/ Toroslar görünüyor/ Toroslara konalım/ Keleş masal kuralım/ Söz çok, harf çok/ Masal çatacak usta yok/ Söze bereket, masalcıya gayret/ Olduk masala hindi, dinleyin şimdi²³³.”* diye güncellenmiş bir masal tekerlemesi örneğiyle başlar.

Aynı masal “*Sese dayandık, söze dayandık, teraneye inandık. Bu masalı da böylece bağladık. Gökten üç elma düştü, üçünü de Pertev Naili Boratav ustaya yolladık²³⁴.”* diyerek biter. Böylece güncellenmiş masal bitiş tekerlemesi halk edebiyatı ustası Pertev Naili Boratav’ı anarak sonlandırılmış olur.

“Kolay Gelin Yok Gelin Zor Gelin Var Gelin” masalı “*Bir varmış, bir yokmuş/ Var çokmuş, yok yokmuş/ Kertiş okka okka tuzu sırtlamış varmış/ Sivrilir ırgat olup, ovada koza bozmuş/ Kargalar mısır ekmiş, keşbükünün gözüne/ Öküzüm torbadan düşmüş kargaların önüne/ hay hayıdı, vay vayıdı/ kedi ciğerciydi/ Çakal bağlar bekçisi/ Metel metel melikiyken/ Yıldız saymış on ikiyken/ Metel yıldız toplanmış/ Dönmüş dağa döşemişken/ İğnem düştü yakamdan/ Kral gelir arkamdan/ Gelme kralım gelme/ Annem bakıyor bal-kon-dan/ Biz böyle haylarıken, vaylarıken/ Sözler sözü açariken/ Ülkelerin birinde, iki kız gelin olmuş²³⁵...”* şeklinde güncellenmiş bir masal tekerlemesiyle başlar.

²³² Kilimci, a.g.e sy.85

²³³ Kilimci, a.g.e sy.91

²³⁴ Kilimci, a.g.e sy.99

²³⁵ Kilimci, a.g.e sy.100,101

Aynı masalın masal sonu tekerlemesi klasik “üç elma” tekerlemesinin güncellenmiş hallerinden birinin daha örneğini oluşturur: “*Yaa böyle olmuş işte... Aslında masal masal matitas, masalı dinleyenin akli tas... Bedelinin çok üstünde emek edilerek elde edilen sonuçların değeri pek bilinmiyor mu nedir? Gökten düşen üç elma masalı el üstü, göz nuru, baş tacı edip masal kitabı basanlara*²³⁶...”

“Hünerin Ne Padişahım?” masalı “*Bir var imiş, bin imiş/ varlık söyletir imiş/ Masalcı masalına/ Teranesiz girmez imiş/ dandin dandin dankuşu/ Balyemez arıkuşu/ Masalcı hanım kişi/Dinleyen beyler başı.../ Masalda gizli masal var/ Bir kelcecik öğüt var/ Çalkan deli gönül çalkan/ Aşk gemisi pupa yelken/ Bağdat’taki Yusuf Sultan/ Himmet eyle masal yürüsün/ Karşımda oturan gülce sultan/ Güzel dinle, masal yürüsün*²³⁷...” şeklinde güncellenip değiştirilen bir masal başı tekerlemesi ile başlamıştır.

4. 2. 3. 2. GELENEKSEL KARAKTERLER

“*Hay Akıl Vay Akıl*” masalında “Keloğlan, Köse Musa” geleneksel masal karakterleri olarak karşımıza çıkmıştır²³⁸.

“*Kaşıkçı Baba*” masalında “peri, aslan, kaplan, cin” geleneksel masal karakterleridir²³⁹.

“*Bu nedir Bil?*” masalında “padişah ve onun ayın on dördü gibi güzel kızı ve Keloğlan” geleneksel masal karakteri olarak karşımıza çıkar²⁴⁰. Çünkü çoğu anlatıda bir hükümdarın -ki bu genellikle padişah olur- kızı konu edilir. Bu kız Eski Türk Edebiyatı’nda da karşımıza çıkan mazmunlarla betimlenebileceği gibi (keman kaşlı, badem gözlü, okka burunlu vb.) çoğu zaman “ayın on dördü gibi güzel” olarak tasvir edilmektedir. Geleneksel Keloğlan masallarında ise sık sık Keloğlan’ın hükümdar kızıyla evlenmek üzerine girdiği mücadeleler işlenmiştir.

“*Çil Horozla Beyoğlu*” masalında ise geleneksel başkarakterlerden olan horoz, kurt ve tilki yine karşımıza çıkar çıkmasına ama bu sefer alışılmış geleneğin aksine ikisi dostturlar. Öyle ki tilki ve kurt yorulduğunda horozun karnına saklanır, horoz yorularak tilkinin veya kurdun karnına saklanmaz²⁴¹. Bu çocukların

²³⁶ Kilimci, a.g.e sy.102

²³⁷ Kilimci, a.g.e sy.103

²³⁸ Kilimci, a.g.e sy. 34,36

²³⁹ Şener, Halis “Anadolu Masalları” sy. 20

²⁴⁰ Kilimci, a.g.e sy.57

²⁴¹ Kilimci, a.g.e sy. 74

gözündeki geleneksel dost-düşman algısını da yıkan bir örnektir. Aynı masalda horoz, karnında yolda dost olduğu ırmağı da taşıyacak yeri tereddüt etmeden bulur. Bir bakıma masalın olağanüstülüğüne olağanüstülük katan bir öge olsa da diğer açıdan düşünüldüğünde de çocukları farklı olasılıklar gerçekleştiğinde, karşılırlarına getirildiğinde değerlendirme yapmaya yönlendirir. Çil Horozun alışılmadık arkadaşları olan tilki, kurt ve ırmak masal sonunda onu Beyoğlu'nun oyunlarından kurtarırlar. Bu durum, alışılmadık dostların da insanın zor zamanlarında yardımına koşabileceği olasılığını çocuğa hatırlatır.

“*Düşçü Oğlan*²⁴²” masalında genç oğlan düş görür ve bu düşü anlatmak istememesi üzerine kendini padişahın zindanında bulur. Bu masalda padişah, padişah kızı ve komşu ülke padişahı geleneksel karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Akıllı Dokumacı Kız*²⁴³” masalında yine padişah karakteri görülür ve bu sefer padişah, akıllı bir gelin isteyen padişah olarak karşımıza çıkar.

“*Zümrütüanka Kuşu*²⁴⁴” adlı masalda Hz Süleyman alışılmamış ve geleneksel olmayan bir masal karakteri olarak karşımıza çıkar.

“*Dev Kuyusunun Kızları*²⁴⁵” masalında “padişah, prensler, doğaüstü yetenekleri olan güzel kızlar, şahmeran, anka kuşu, bir dudağı yerde diğer dudağı gökte Arap” masalda geçen geleneksel karakterlerdir. Bu açıdan incelendiğinde söz konusu masal, karakter bolluğu içindedir. Tüm bu karakter bolluğu yetmiyormuş gibi genç prens, kasaptan deri alıp başına geçirerek Keloğlan kılığına da girer.

“*Alicengiz Masalı*²⁴⁶” adlı masalda padişah, cin, akıllı genç ve Alicengiz geleneksel masal karakterleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Güvercin Yusu*²⁴⁷” masalında ise yine karşımıza padişah ve onun ayın on dördü gibi güzel kızı karşımıza çıkar.

“*Sarı Çil Pullu Gök Deniz Gözlü Balıkçık ile Padişah Oğlu*” masalında güzel prensesin betimlemesi sırasında mazmunlar bariz şekilde karşımıza çıkartılarak “*Bir güldür koklanmadık, bir nar tanesidir çiğnenmedik! Hem peridir, hem huri! Sırma saçlı, senem gözlü, gazel bakışlı, inci dişli, kalem kaşlı; çiğ tanesi,*

²⁴² Kilimci sy. 102

²⁴³ Kilimci sy.134

²⁴⁴ K.Tarık Dursun “Bir Küçücük Aslancık Varmış” sy.57

²⁴⁵ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy 7

²⁴⁶ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 48

²⁴⁷ K. Tarık Dursun, a.g.e. sy.62

*nur tanesi, padişah babasının bir tanesi*²⁴⁸!” şeklinde geleneksel bir masal karakterini betimlerler.

“*Kötü Üvey Ana ile İyilikçi Kediler*” masalında geleneksel masal karakterlerin en önemlilerinden biri olan kötü kalpli üvey anne tipi karşımıza çıkar. Ayrıca geleneksel karakter olmadığı halde Türk kültüründen izler taşıyan geleneksel Türk kedi ırklarının masalda karakter olarak yer alması çocuklar için bir bakıma genel kültür bilgisi sağlamaktadır. Bu cinsler masalda “*Tekir kedi, sarman kedi, Vanlı kedi, Ankaralı kedi*”²⁴⁹ olarak yer alırlar.

“*Perçinli Darçinli Masal*”²⁵⁰ masalında masalın başkarakteri geleneksel masal kahramanımız Keloğlan’dır.

“Akıllı Pireler” romanında geleneksel masal mekânı olan Kaf Dağı ve geleneksel masal karakteri olan devler ortaya çıkar: “*Kaf dağında yaşayan pireleri temsil etmeye geldim. Orada gerçekten devlerle birlikte yaşıyoruz*”²⁵¹.” Hatta masallara dev karakterinin neden ve niçin ortaya konduğuyla ilgili güncel bir öykü de verilmiştir: “*Öfkelerini dizginleyemeyen bazı devler, saldırgan insanların bir bölümünü öldürmüşler. Bunun üzerine insanlar, devleri kötüleyen öyküler, masallar uydurup çocuklarına dev düşmanlığını aşılama yolunu tutmuşlar. Geceleri ocak başlarında ninelerinden dedelerine dev masalı dinleyen çocukları, tepeden turnağa korku ve buna bağlı olarak dev düşmanlığı sarmaya başlamış.*”, “*Semiz pire bir süre soluklandı. Sonra dinleyicilere döndü. ‘Acaba yeryüzünde hâlâ dev masalları anlatılıyor mu?’ Genç pire atıldı ‘Evet benim yaşadığım yerdeki insanlar hâlâ çocuklarını çevrelerine toplayıp dev masalları anlatıyorlar.’ Semiz pire üzüntüyle boynunu büktü ‘Kaf dağındaki devler de hâlâ çocuklarına insan masalları anlatıyorlar. Ama insanları kötüleyen, yavru devlerin yüreklerine düşmanlık tohumları serpererek devleri insanlara karşı kışkırtan, uyduruk masallar değil bunlar*”²⁵².

²⁴⁸ K. Tarık Dursun, a.g.e sy 84

²⁴⁹ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.117

²⁵⁰ Kilimci Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.43

²⁵¹ Dayıoğlu Gülten Akıllı Pireler sy.49

²⁵² Dayıoğlu, a.g.e sy 52

4. 2. 3. 3. BİLMECELER

Özellikle Keloğlan masalları olmak üzere çeşitli masallarda bilmece, masal kahramanının hedefine ulaşması için aşması gereken engeller olarak karşımıza çıkar. Bilmece, özellikle çocuk edebiyatında geleneksel kültürün vazgeçilmez öğelerinden biridir. Eğitici ve öğretici yönünün olmasının yanı sıra bilmece, adeta beyin jimnastiği yaptırır. Özellikle çocuk eğitiminde bilmece, dile hâkimiyet sağlanmasında katkıda bulunurlar.

“Bu Nedir Bil?” masalında padişah kızı Keloğlan’a üç bilmece sorar. Keloğlan’ın işini zorlaştırmak üzere her bir bilmece kendi içinde üç bilmece oluşmaktadır. Birinci bilmece “*Evimizin önü servi/Söyle bu nedir Keloğlan?/Servinin önünde sümbül/Söyle bu nedir Keloğlan?/Sümbülün üstünde bülbül/Söyle bu nedir Keloğlan?*” şeklindedir. Bu bilmece, prensesin boyu, saç ve dilidir. İkinci bilmece “*Evimizin önü kuyu/Söyle bu nedir Keloğlan?/Kuyunun içinde yılan/Söyle bu nedir Keloğlan?/Yılanın ağzında mercan/Söyle bu nedir Keloğlan?*” şeklindedir. Bu bilmece, lamba, fitil ve ışıktır. Son olarak üçüncü bilmece ise “*Üç ayaklıdır yürümez/Söyle bu nedir Keloğlan?/Üstüne binen yorulmaz/Söyle bu nedir Keloğlan?/Kısır hanım doğurmaz/Söyle bu nedir Keloğlan?*” şeklindedir. Bu son bilmece, sacayağı, tencere ve katırdır²⁵³.

“*Akıllı Dokumacı Kız*”²⁵⁴ masalında padişah bir kepçe ile denizlerin suyunun nasıl boşaltılacağını dokumacının kızına sorar. Bunun cevabı dokumacı kızın verdiği ekmek bıçağında gizlidir çünkü eğer padişah o bıçakla ırmakların suyunu keserse dokumacı kız da denizlerin suyunu boşaltabileceğini söylemiştir.

“*Düşçü Oğlan*”²⁵⁵ masalında komşu ülke padişahı diğer ülkenin padişahına üç soru sorar. Birincisi gönderilen iki değneğin de başının bulunmasıdır. Bu bilmece, suya atılan değneklerin ilk çıkan uçlarının uçları olacaktır. İkincisi ise tamamen aynı olan iki öküzün hangisinin bir yaş yaşı olduğunu bulmasıdır. Bunun cevabı da koşturulan öküzlerin ilk yorulanının bir yaş daha yaşı olduğudur. Son soru ise üç elmanın hangisinin bu yılın, hangisinin geçen yılın,

²⁵³ Kilimci, a.g.e sy. 58,59,60

²⁵⁴ Kilimci, a.g.e sy.134

²⁵⁵ Kilimci, a.g.e sy.102

hangisinin önceki yılın ürünü olduğunun anlaşılmasıdır. Bu sorunun cevabı da elmaların suya atılmasıyla bulunur. En çok batan en yeni olan elma olacaktır.

4. 2. 3. 4. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

“*Sikkenin Basılmadığı Akçenin Kesilmediği zamanlardan kalma Masal*” adlı masalda “*Akıl akıldan üstündür.*” ve “*Deveden büyük fıl vardır.*” Atasözleri geçmektedir²⁵⁶.

“*Çil Horozla Beyoğlu*” masalında horoz, tilkiye “*Başa gelen çekilir.*” diyerek karşılık verir²⁵⁷.

“*Kuru Narla Oyalı Peşkir*” masalında atasözleri güncellenip değiştirilerek karşımıza çıkar: “*Kızın mı var, derdin var, kız kısmından ne köy olur ne kasaba, kendi halinde bıraksan ya davulcuya varır ya zurnacıya. Kızdan gelen öğün olmaz o da vaktinde gelmez*”²⁵⁸. Bu kıtımda karşımıza atasözlerinin güncellenerek çıkması ilginç bir örnektir çünkü bilindiği gibi atasözleri kalıplaşmıştır. Değiştirilerek kullanılamaz. Aynı masalda ayrıca “*Adamın hası kapısındaki fıkarasıyla ölçülür.*” denilerek güncellenmemiş bir örnek de karşımıza çıkmaktadır.

“*Bilici’li Bulucu’lu Masal*” adlı masalda “*Ne oldum değil ne olacağım diyeceksin. Her koyun kendi bacağından asılır, herkesin sorgusu kendinden sorulur.*”²⁵⁹ şeklinde güncellenmemiş şekilde atasözünün kullanıldığını görürüz.

“*Eliaçık’la Elisiki’nin Masalı*” adlı masalda “*Üzümlünü ye, bağını sorma, kazmayı bul, gerisine karışma*”²⁶⁰.” şeklinde atasözünün sonuna ekleme yapılarak güncellendiği görülür.

“*Deve ile Aslan*” masalında yemek bulamayan hayvanlar bu durumu “*Yer demir gök bakar*”²⁶¹.” olarak ifade etmektedirler.

“*Güvercin Yusuf*” masalında “*Her zaman akıl yaşta değil başta olmaz, bazen de başta değil yaşta olur.*”²⁶² şeklinde bir bakıma “Akıl yaşta değil baştadır.” atasözüne karşı çıkılmış olur. Bu atasözünün yorumu yapılır.

²⁵⁶ Kilimci, a.g.e sy. 68

²⁵⁷ Kilimci, a.g.e sy. 74

²⁵⁸ Kilimci, a.g.e sy.82

²⁵⁹ Kilimci, a.g.e sy.94

²⁶⁰ A.g.e sy. 117

²⁶¹ K. Tarık Dursun “Bir Küçücük Aslancık Varmış” sy. 11

²⁶² K.Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.65

“*Sarı Çil Pullu Gök Deniz Gözlü Balıkçık ile Padişah Oğlu*” masalında “*Arife tarif edilmez, arif olmayan tarif bilmez.*”²⁶³” denilerek “Arife tarif olmaz.” atasözü güncellenmiştir. Ayrıca “*Her gidişin bir dönüşü de vardır, çıkan iner inen çıkar.*”²⁶⁴” denilerek “*Her yokuşun bir inişi vardır.*” atasözü güncellenmiştir.

Hüseyin Yurttaş’ın “Eşekler Cenneti” adlı fabl niteliğindeki romanında çok bilinen “Kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz.” atasözü, “İtle yatan bitle kalkar.” ve “İsin yanına varan is, misin yanına varan mis kokar.” atasözleriyle aynı anlamlara gelecek şekilde güncellenerek “Kargayla düşüp kalkanın burnu pislikten arınmaz.” Şekline getirilmiştir. Burada çevrenin kişiler üzerindeki etkisi ve liderlik edenin kitle üstündeki etkisi ön plana çıkarılmıştır. Başka bir deyişle etkileşim üzerine söylenmiş, farklı biçime getirilmiş bir atasözü fablın okuyucuya doğal gelmesi maksadıyla güncellenmiştir.

Yine aynı romanda “eşek kafası” deyimini mecaz anlamından çıkartılıp güncellenerek somutlanmıştır: “*Arkadaşlar, insanların ‘eşek kafası’ dedikleri bir kafamız olduğu ortada. Beni iyi dinleyin. Artık bu eşek kafalılıktan vazgeçmenin zamanı geldi.*”²⁶⁵”

Gülten Dayıoğlu’nun “Dünya Çocukların Olsa” adlı romanında atasözü ve deyimlerden sıklıkla yararlanıldığı söylenemez. Fakat yıkılıp tamamen yok olan dünya düzeni sonrasında oluşan yeni düzenin temsilcisi olan çocukların atalarından duyduklarını dile getirmemiş olması da mantıklı bir olay örgüsü olmazdı. Bu nedenle yazarın, iki yerde atasözlerine yer vermiş olduğu görülür: “*İnsan insanın aynasıdır.*”²⁶⁶”, “*Ölünün yüzü soğuk olur.*”²⁶⁷”

Bazen atasözleri güncellenmez ya da doğrudan romanda geçmez. bu durumda bu atasözünü çağrıştıran net davranış romanda olduğu gibi yer almaktadır. Genç pire, yaşadığı yerin dışındaki dünyayı merak edip de “sürü”sünün yanından ayrılmak ister ve annesi karşı çıkar: “*Filit bombalarından, DDT denen zehirli tozdan söz ederek ‘Otur oturduğun yerde, şurada, tehlikesizce yaşamımızı sürdürüp gidiyoruz. Durup dururken başına dertler dolamanın ne gereği var.*”²⁶⁸” Bu noktada akla gelebilecek tek atasözü vardır, o da “Sürüden ayrılanı kurt kapar.” atasözüdür.

²⁶³ K.Tarık Dursun a.g.e sy80

²⁶⁴ K.Tarık Dursun a.g.e sy.87

²⁶⁵ Yurttaş Hüseyin “Eşekler Cenneti” sy. 32

²⁶⁶ Dayıoğlu Gülten, “Dünya Çocukların Olsa” sy.11

²⁶⁷ Dayıoğlu, a.g.e sy.22

²⁶⁸ Dayıoğlu Gülten Akıllı Pireler sy.22

4. 2. 3. 5. SÖZCÜKLER

Kimi dönemlerde kimi sözcükler halk arasında moda olduğu gibi kimi dönemlerde yabancı kökenli sözcükler yerine önerilmiş olan Türkçe karşılıkları yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Hasan Hüseyin'in "Ormanın Öcü" romanında da program sözcüğü yerine önerilmiş Türkçe karşılık olan "izlence" sözcüğünün kullanılmakta olduğu görülür: *"İkinci sınıfın yaz tatiline yakın, birlikte bir gezi izlencesi hazırladılar.²⁶⁹" "Arkadaşın Kaya ile gezi izlencenizi olumlu karşıladım.²⁷⁰"*

4. 2. 3. 6. GELİŞEN GELENEKSEL OLAYLAR

"*Al Elmanın Hakkı*" masalında hükümdar delikanlının haram yememesi ve erdemli duruşu sebebiyle ona kızını verir²⁷¹. Hükümdarlar özellikle masal sonunda erdemli davranış gösteren, kahramanlık yapan, zekâsını kullanan gençleri kızlarıyla evlendirerek ödüllendirmektedir. Bunun dışında yine aynı kitapta bulunan "*Bu Nedir Bil?*" masalında ise Keloğlan padişahın kızını rüyasında görmüştür. Keloğlan masallarında çoğu zaman Keloğlan, rüyasında gördüğü padişah kızına âşık olur. Rüyaların haberci nitelik taşıması da geleneksel bir olaydır. Bunun yanında ise Keloğlan'ın haberci bir rüyanın peşinden gitmesi de ayrıca geleneksel bir masal akışıdır. Güzel kız, çoğu zaman "atlas perdenin" ardında durur veya atlas perdeli bir odada görülür. Özellikle Keloğlan'ın çeşitli bilmeceleri bilmesi üzerine kurulu masallarda güzel kız atlas perdenin ardındadır ve sadece gölgesi görülebilmektedir. Bu durum, geleneksel kültürümüzdeki görücü usulü evlenmeyi de çağrıştırmaktadır. Çünkü bu şekildeki evlenmelerde gelin ve damat çoğu zaman birbirlerini ilk defa gerdek odasında görürler. Hatta damat, gelinin yüzünü görmek amacıyla duvağını açmadan önce ona yüz görümlüğü takar. Keloğlan'ın bilmeceleri de kıza zekâsını kanıtladığı bir ödül, başka bir açıdan bakıldığında da bir çeşit yüz görümlüğüdür.

²⁶⁹ Hüseyin, Hasan "Ormanın Öcü" sy.26

²⁷⁰ Hüseyin, a.g.e sy.27

²⁷¹ K. Tarık Dursun "Hoşça Kal Küçük" sy. 51

“*Bilici’li Bulucu’lu Masal*” adlı masalda bozulan işlerin düzelmesi için “*Ramazan geliyor, hele bir ramazan gelsin, o zaman muradına erersin.*” denir²⁷². Geleneksel kültürümüzde “on bir ayın sultanı” ramazanın önemi büyüktür. Ramazan ayında oruç ibadeti yerine getirilirken Müslümanlar, nefislerine hâkim olmayı öğrenirler. Bu ayda paylaşmaya, yoksullara yardım etmeye önem verilir. Bu nedenle ramazan ayının bereketi artırdığına inanılır.

“*Akıllı Dokumacı Kız*” masalında padişah kızın sorulan soruya verdiği cevabı beğenerek onu oğluna almak ister. Fakat geleneksel olay akışının aksine, babanın cevabı güncel toplumdaki bir babanın cevabıdır: “*Bunu bir de kızıma sorun. Çünkü oğlun benimle değil, onunla evlenecek.*” Padişah ise bu cevabı ve usulü doğru bulur.

“*İyilikçi Tilki*”²⁷³ masalında ise masalın geleneksel akışı yer yer “Çizmeli Kedi” ve “Ali Baba ve Kırk Haramiler” masallarından izler taşır. Tilki, can borcu için yanına yerleştiği fakir nalbantı bey kızıyla evlendirir bunun için yaptığı oyunlar Çizmeli Kedi ile hemen hemen aynıdır. Beyi nalbantın zengin biri olduğuna inandırır, insanları bunun için yalancı şahit olarak tembihler, saraya giderlerken de yolda köprü çöktüğünü ve tüm paralarını kaybettiklerini söyleyerek beyi kandırır. Son olarak da devî öldürerek nalbantı onun sarayına yerleştirir. Ayrıca beyden iki kere para tartacağını söyleyerek kantar ister ve nalbantın zengin olduğuna inanması için kantarın kenarına altın ve gümüş paraları sıkıştırır. Burada da Ali Baba’nın parasını kardeşinin bulmasına benzer bir durum göze çarpar.

“*Güvercin Yusuf*” masalında masallardaki geleneksel akışın aksine prens ile prenses kavuştuğunda masal bitmez: “*...Mutluluk içinde birbirleriyle sarmaş dolaş olmuşlar. Çokluk masallar böyle sona varınca biter, ‘Onlar ermiş muradına’ deyip masalcı susar. Ama bu masalın ardı var, bakalım neler olur daha neler*”²⁷⁴” denilerek devam eder.

“*Kötü Üvey Ana ile İyilikçi Kediler*”²⁷⁵ masalı geleneksel akış açısından incelendiğinde “*Hansel ile Gratel, Kül Kedisi ve Pamuk Prenses*” masallarından izler karşımıza çıkmaktadır. Bu masalda bir oduncu, karısı öldükten sonra kızına bir üvey ana getirir. Üvey ananın kendi kızını kayırması ve oduncunun kızına ev işleri

²⁷² K. Tarık Dursun a.g.e sy. 95

²⁷³ K.Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy 34

²⁷⁴ K. Tarık Dursun a.g.e sy.71

²⁷⁵ K. Tarık Dursun a.g.e sy.113

yaptırması Kül Kedisi masalından bariz izler taşımaktadır. Ayrıca üvey kızına uzun süre tahammül edemeyen kötü kalpli üvey anne, oduncuyu ikna ederek kızı ormanda terk etmesini sağlar. Bu durum da Hansel ve Gratel'in oduncu babaları tarafından ormanda terk edilmesine benzerlik göstermektedir. Oduncunun genç kızı, ormanda içinde kedilerin yaşadığı bir kulübe bulur. Bu noktada da Pamuk Prenses masalının izleri görülür. Fakat Pamuk Prenses'ten farklı olarak bu masalda kız değil, kediler kıza hizmet eder.

“Çöp Kraliçe” masalının sonunda masal anlatıcısı günümüz dünyasında ve yolda Çöp Kraliçe ile karşılaşır. Çöp Kraliçe günümüz dünyasından “*Ne bu çevrenin kiri pisi, çeri çöpü? Biz bir avuç çöpü zor çıkarmıştık Bu pisliğin içinde yaşayan insanlara yazık değil mi²⁷⁶?*” diyerek şikâyet eder. Masal anlatıcısı ise ona prensle evlenmek için çöp toplamış olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Aralarında geçen diyalog belirsiz zamanda geçen masalın günümüze uzandığını, karakterin adeta ölümsüzleşerek güncel dünyaya ayak basıp hesap sorduğunu gösterir: “*Temiz olmak içim bir şey olmak şart mı? Şu sokakları dolduran kâğıtlara yazık değil mi? Bu güzelim dünyayı biz nasıl bırakmıştık size? Sizler ne duruma sokmuşsunuz... Bir de kralları, kraliçeleri kınarsınız...*” “*Canım ne yapsaydılar yani su yok, sabun yok, alamıyorlar, elektrik yok, makineler çeşit model, hangisini alsın bilemiyor insanlar...*” “*Neler icat olmuş neler... O zamanda Çöp Kraliçe olacağıma keşke bu zamanlarda işçi olsaymışım. Ağartıcılar, yumuşatıcılar, anında silip temizleyiciler... Televizyona gözüm ilişti de ordan biliyorum²⁷⁷.*”

Görüldüğü gibi gerek 1990-2000 yılları arasındaki değişen sosyal ve ekonomik düzen gerekse teknolojik değişimler adeta Çöp Kraliçe'nin sözünü ettiği dünyaya yansımıştır.

4. 2. 4. SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATLA İLGİLİ GELENEKLER

4. 2. 4. 1. EL SANATLARI VE MESLEKLER

Geleneksel olarak Türkler el sanatlarına ve bu el sanatlarını sunabilecekleri mesleklere yönelmişlerdir. Demircilik, kalaycılık gibi el becerisi gerektiren mesleklerin dışında şifacılık gibi tecrübeye dayalı meslekler de bulunmaktadır.

²⁷⁶ Kilimci Ayşe “Çöp Kraliçe” sy. 34

²⁷⁷ Kilimci, a.g.e sy. 34-35

“*Kaşıkçı Baba*” masalında kahraman genç, devlerin elinden kurtardığı ve birini kendine eş olarak seçtiği kadınları alıp kardeşlerini toplamaya gittiğinde bir kardeşinin demirci çırağı, diğer kardeşinin ise kalaycı çırağı olduğunu görür²⁷⁸.

“*Deve Tellal Pire berber İken*” masalında “*Demirciler demir döver deng ile, boyacılar boya boyar rengile...*” şeklinde demircilik ve boyacılık mesleğine değinilmiştir²⁷⁹.

“*Hay Akıl Vay Akıl*” masalında rençber, arıcı, çiftçi, aşarcı ve baltacı mesleklerinin geçmesinin nedeni de büyük oranda bu meslekler aracılığıyla geleneksel kırsal yaşamın güncel şehir yaşamını sürdüren çocuklara öğretilmesidir. Özellikle “aşarcı” mesleği Osmanlı dönemindeki “aşar vergisi” ve bu vergiyi toplayanları anlatmaktadır.

“*Kuru Narla Oyalı Peşkir*” masalında masala da adını veren “*oyalı peşkir*”²⁸⁰ geleneksel el sanatımızın örneklerinden biridir. Oya geleneğimizde yazmaların, peşkirlerin, çeşitli örtülerin, havluların, yastık kılıflarının kenarlarına işlenmektedir. Özellikle yazma kenarında taşınan oyalar olmak üzere genç kızların, gelinlerin işledikleri veya yazmalarında taşıdıkları oyalar çeşitli anlamlar taşımaktadır. Buna benzer bir durum halı ve kilim desenlerinin işlenmesinde de görülmektedir. Her motifin ve her rengin ayrı bir anlamı bulunmaktadır.

Tarık Dursun K.’nın “*Bir Küçük Aslancık Varmış*” adlı fabl türü masallarının bulunduğu kitabında yer alan “*Ayı ile Oduncu Dede*”²⁸¹ masalının başkarakteri masalın adından da belli olduğu üzere odunculuk mesleğini icra etmektedir.

Aynı yazarın roman türünde eseri olan “*Hoşça kaş Küçük*”te “*...Babası , kızının arada söz içinde geçirdiği gecelerin serinliğine mim koydu...kızına ev dokusu kalın bir savan verdi*”²⁸²...” Buradaki savan, genelde pamuk ipliğinden dokunmuş ince kilimdir (TDK).

“*Dev Kuyusunun Kızları*”²⁸³ masalında genç prens sırasıyla kuyumcu ve terzinin yanına girerek çıraklık yaparlar.

²⁷⁸ Şener, Halis “Anadolu Masalları” sy. 20

²⁷⁹ Şener a.g.e sy.22

²⁸⁰ Şener a.g.e sy.87

²⁸¹ K. Tarık Dursun “Bir Küçük Aslancık Varmış” sy.31

²⁸² K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy.16

²⁸³ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy.7

“İyilikçi Tilki²⁸⁴” masalında masal karakteri nalbantlık mesleğini icra etmektedir. Ayrıca bu meslekle yeteri kadar geçimini sağlayamamaktadır. Öyle ki geçim sıkıntısı çektiği için hiç evlenmemiştir.

“Şingirtılı Dava²⁸⁵” masalında “keman gıygıylatan” çingene ve onunla çalışan bir deblekçi karşımıza çıkar. Ayrıca bu ikili daha sonra da bir çobanla arkadaş olurlar.

“Kötülük Masalı”nda²⁸⁶ kocasına kötülüğün ne olduğunu gösterecek olan kadın kocasını aldatacakmış gibi cilve yaparak üç farklı adamla sözleşir. Bu adamlar sırasıyla kuyumcu, kasap ve bezirgândır.

“Hünerin Ne Padişahım²⁸⁷?” masalında genç padişah saray bakırlarını kalaylayan kalaycı bir abdalın kızına âşık olur. Bu bakırcı abdal ayrıca göçebe bir “çeribaşı”dır. Bu çeribaşı padişahlığı bir meslek olarak kabul etmez ve padişahın el sanatına ya da kol gücüne dayanan bir meslek tutmasını ister. Böylece padişah önce marangoz olur. Çeribaşı yeterince beğenmeyince terzi olur. Fakat çeribaşı yine beğenmez. Böylece padişah sepetçiliği de öğrenir ve sonunda çeribaşına kendini beğendirmek için birçok mesleği de bu meleklerin sonrasında öğrenir. Çeribaşı padişahın yeteneğinden emin olunca kızıyla evlenmesine izin verir. Ve sonunda da ona aslında padişahın en güç mesleği yaptığını yani ülke yönettiğini söyleyerek ondan özür diler.

Hasan Hüseyin’in “Ormanın Öcü” romanında köyü ele geçirmek isteyen ağaya öğüt veren kişi bezirgândır²⁸⁸.

4. 2. 4. 2. SAYILAR

Geleneğimizde kimi sayılar sıklıkla yer alır ve bunların çeşitli anlamları vardır: 1, 3,4,5, 7, 40, 41 gibi.

Bir sayı özellikle İslami kültürde Allah’ı ve Allah’ın birliğini simgelemektedir. Üç sayı ise birçok efsanede, menkıbede ve çeşitli halk edebiyatı ürünlerinde geçmektedir. Karluk Türklerinin üç aşireti olması, Şamanizm’de âlemin üç boyuttan oluşması, Oğuz Kağan anne sütünü üç gün emmemiştir, annesi üç gün

²⁸⁴ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.34

²⁸⁵ Kilimci Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.88

²⁸⁶ Kilimci, a.g.e sy.93

²⁸⁷ Kilimci, a.g.e sy.103-107

²⁸⁸ Hüseyin Hasan “Ormanın Öcü” sy.55

gördüğü rüya sonrası kendinden istenileni yapmıştır. Oğuz'un iki eşinden üçer oğlu olmuştur. Göç destanının İran rivayetinde Boğu Han'a Tanrı tarafından verilmiş üç karga bulunmaktadır. Çin Türklerinde düğün merasimi üç aşamada yapılmıştır. Manas'ın elde tuttuğu yerlerden birinin adı Üç Koşay'dır. Semetey üç gece aynı rüyayı görür, Kırgızların ayrılmaz yiğitleri üç tanedir. Manas'ın önünde üç kız ağıt yakar. Dede Korkut'ta ise üç sayısı kırk üç defa yer almıştır. Yedi sayısı ise Anadolu'da ve Türk boylarında hep kutsal sayılmıştır. Altay Türklerinde ay tutulmasının sebebi yedi başlı devdir. Kırgız Türkleri Büyük Ayı'ya "Yedi Bekçi" demiştir. Kur'an-ı Kerim yedi harf üzerine inmiştir. Mekke ile Medine arasında yedi kale vardır. Kâbe yedi kere tavaf edilir. Kur'an-ı Kerim'de Yedi Uyurlar anlatılır. Cuma namazının yedi farzı vardır. Ailede soy yedi göbeğe kadar çıkarılır. Aynı şekilde dokuz sayısı da Türkler'de kutsaldır. Altay yaratılış destanına göre tanrı yerden dokuz dallı bir ağaç yükseltir ve her dalın altında bir insan oluşur. Bu insanlara "Dokuz Dedeler" denir ve ataları oluşturur. Altay Türklerinde Şamanların dokuz ok ve yay sembolü bulunmaktadır. Türk hakanlarının hakimiyet alameti davul ve tuğlar dokuz tanedir. Ergenekon Destanı'nda dokuz sayısı "Dokuz Oğuzlar" ile birlikte yer alır. Yine Manas destanında ve Dede Korkut'ta dokuz sayısı sıklıkla geçer. Son olarak kırk sayısı da sıklıkla Türk kültüründe geçmektedir. Oğuz kırk günde yürür. Manas Destanı'nda kırk sayısı 127 yerde geçer. Alevi ve Bektaşilerde Hz. Ali'nin Başkanlık ettiği meclise "Kırklar Meclisi" denir²⁸⁹.

"Deve Tellal Pire Berber İken" masalında "Kırk tane yazıcı tutuk, kırk gün yazdılar, çizdiler" sözüyle, ayrıca "Ahlat ağacında yedi tane tüfek asılı.", "Geldik kırk evli bir köye." sözleriyle sayı geleneği dikkat çeker. Girilen evde "yedi analık" bulunması, analıklardan birinin "yedi çömlek" olduğunu söylemesi, oğlanları "yedi çaya" yönlendirmesi sayı geleneğinin bariz örneklerindendir. Yine aynı masalda "Yedim kırk tabak pirinç pilavı.", "Yedim kırk tarla acı soğanı.", "Yedim kırk kâse ekşili paça." örnekleri de görülmektedir. Padişahın kırk tane altın yüklü devesinin yitmesinde de yine sayı örnekleri içerisinde verilebilir²⁹⁰.

"Hay Akıl Vay Akıl" masalında "Bu çevrede üç değirmen var, üçü de bana yarar." diyen Köse Musa yine geleneksel önem taşıyan üç sayısını kullanmıştır²⁹¹.

²⁸⁹ YARDIMCI, Yrd. Doç. Dr. Mehmet "Geleneksel Kültürümüzde ve Aşıkların Dilinde Sayılar"

²⁹⁰ K. Tarık Dursun, "Deve Tellal Pire Berber İken" sy 21-22

²⁹¹ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 38

Yine aynı masalda “Ben bir katar devemi yitirdim yedi gün yedi gece oldu, hâlâ izine olsun rastlayamadım.” Alıntısında yedi sayısının geçtiği görülmektedir.

“Al Elmanın Hakkı” masalında ağa, delikanlıya helallik vermek için iki kere üst üste “yedi yıl koyunlarını gütmeye” şartı koyar²⁹².

“Bu Nedir Bil?” masalında padişah kızı Keloğlan ile evlenmek için ona üç bilmece sorar²⁹³.

“Düşçü Oğlan”²⁹⁴ masalında masal kahramanını üç kişi cezalandırır: Düşünü anlatmadığı ailesi, yolda gören adam ve padişah. Bunun dışında aynı masalda komşu ülke padişahı, diğer padişaha üç soru sorar ve “Hak oyunu üçtür, bunu bilmemek suçtur”²⁹⁵.” der.

“Akıllı Dokumacı Kız” masalında masal sonunda dokumacı kız ile prensin düğünü kırk gün kırk gece sürmüştür²⁹⁶.

“Dev Kuyusunun Kızları” masalında padişahın üç oğlu vardır. Her biri birer kez olmak üzere toplam üç kez bahçelerinden elma çalan devin karşısına çıkmaya yeltenirler. Bu durum “Hak oyunu üçtür derler, üçünü de denerler”²⁹⁷.” şeklinde açıklanır. Ayrıca has bahçeden elma çalmaya yeltenen dev de üç başlıdır. Aynı masalda gencim kuyuda karşısına üç kız çıkar. Biri büyük, diğeri ortanca kardeşinin kismetidir. Sonuncusu da kendi kismetidir. Kız, genç prens kardeşleri oyun eder diye önlem almak amacıyla prens üç tel saç verir²⁹⁸. Genç prens yerin yedi kat dibine yaptığı yolculukta bir evde konaklamak için “üç altın” verir. Yer altı ülkesinin padişahının kızın Şahmeran’dan kurtarınca padişah ona “Dile benden ne dilerse” der. Bunun üzerine genç prens padişahın üç gün ister²⁹⁹. Anka kuşu prensi yeryüzüne çıkarmak için “kırk koyunluk et, kırk kırbalık su”³⁰⁰ ister. Yeryüzüne çıkışları kırk gün sürer. Ayrıca tüm bu süre zarfında üç güzel kız, prenslerle “kırk günlük yasları” olduğunu söyleyerek evlenmezler. Bu süre dolduğunda istedikleri olağanüstü hediyeleri yapmak için kuyumcular da terziler de yine “kırk günlük” süre isterler. Keloğlan kılığındaki prens hediyeleri yapmak için, kuyumcudan ve terziden kırkar kantar üzüm ve kırkar kantar fındık ister. Kırkar

²⁹² K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 49

²⁹³ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 57

²⁹⁴ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 103

²⁹⁵ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.109

²⁹⁶ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 139

²⁹⁷ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy. 11

²⁹⁸ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.17

²⁹⁹ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 23

³⁰⁰ K. Tarık Dursun, a.g.e sy. 25

gün kırkar gece odaya kapanır ve kırkar mum yakar. Masal sonunda düğünleri ise kırk gün kırk gece sürer³⁰¹.

“*Güvercin Yusuf*” masalında padişah kızının karşısına kırk beyaz güvercin çıkar ve bu güvercinlerin başında bir tane de boz güvercin vardır. Bu durum “*kırk bir güvercin kırkı da padişah kızının çevresini sarar*³⁰².” şeklinde anlatılır. Aynı masalda “uzaktan odun yüklü kırk katırın gelmesi”, “kırk bir ocakta kırk bir tencerenin kaynaması” ve “kırk cin tayfasının kopup sürüsüne sepet gelmesi” de yine sayıların yorumlanmış biçimleridir.

“*Sarı Çil Pullu Gök Deniz Gözlü Balıkçık ile Padişah Oğlu*³⁰³” masalında “Yedi iklim dört bucağa” çığırtkanların salındığı söylenirken de yedi sayısının vurgulandığını görüyoruz.

“Ölümden Kaçan Oğlan” masalında ölümün olmadığı diyardan kendi diyarına yapılan yolculuktan sonra, genç masal kahramanı kendini tekrar Talih’in yanına kabul ettirebilmek için yanında “*üç elma*” taşır³⁰⁴. Bu üç elmanın her birini yolda yitirdiğinde ise biraz daha yaşlanır ve sonunda da Talih’e ulaşmadan ölür.

“*Onu Aldım Bunu Verdim*³⁰⁵” masalında masal karakteri bir altın bulur. Sahibinin çıkmasını “*üç vade*” bekler. Üç vade içinde sahibi çıkmazsa altının onun hakkı olduğunu düşünür.

“*Çöp Kraliçe*³⁰⁶” masalında “*Kimileri de birkaç evin çöpünü birleştirip koca bir zembili sürükleyerek getiren oluyormuş, onu da azarlıyorlarmış, kırk gündür evini süpürmedin de bu iş için mi kırkladın diye...*” denilirken evin uzun süredir temizlenmediğini anlatmak adına “kırk gün” denilmektedir. Ayrıca “yıkamak” anlamında da yine geleneksel “kırklanmak” eylemi kullanılmıştır. Yine aynı masalda şehzadeyle yoksul güzel kızın düğün eğlencesi ve şenlikleri kırk gün sürer³⁰⁷.

“*Fatmacıkla Ayıcık*³⁰⁸” masalında Fatmacık’a musallat olan boz ayıdan kurtulmak için “üç aşamalı” bir plan yapar. Kendisinin olduğu yere çıkmak isteyen ayıyı kandırarak ayıdan önce sabun, sonra ustura, en sonunda da tuz bulmasını ister.

³⁰¹ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy. 27

³⁰² K. Tarık Dursun, a.g.e sy.63

³⁰³ K. Tarık Dursun, a.g.e sy 75

³⁰⁴ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.98

³⁰⁵ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.123

³⁰⁶ Kilimci Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.33

³⁰⁷ Kilimci, a.g.e sy. 34

³⁰⁸ Kilimci, a.g.e sy.51

Böylece ayı sabunları üst üste yığarak çıkmaya çalışmasından dolayı kayıp düşer ve yaralanır, sonra usturaları üst üste yığarak çıkmaya çalışır ama ayakları kesilir. En sonunda da tuzları üst üste dökerek çıkmaya çalışır ama yaralarını yakan tuzdan dolayı kaçıp gider.

4. 2. 4. 3. TÖRENLER

Geleneksel olarak düğünlerde, cenazelerde, doğumlarda, asker uğurlamada ve karşılamada, hacı uğurlamaları ve karşılamalarında, önemli doğa olaylarının başlangıcı veya sonlarını temsil eden ve yeni yıl olarak da kabul edilen Nevruz, Hıdırellez gibi günlerde, savaş sonrasında vb. sosyal yaşam içindeki birçok olayla ilişkili olarak çeşitli geleneksel törenler kutlanmakta, organize edilmektedir. Bu törenler özellikle halk anlatılarında kırk gün kırk gece sürdükleri söylenen törenlerdir. Masallar söz konusu olduğunda geleneksel törenler genellikle düğün ve doğum olarak karşımıza çıkar. Prensın evlenmesi, başkarakterlerin mutlu olması, prens veya prensesin doğumu gibi durumlarda kırk gün kırk gece süren törenler düzenlendiği anlatılır. Örneğin “*Bu Nedir Bil?*” masalında Keloğlan ile padişah kızının düğünü kırk gün kırk gece düğün dernek kurulup seyrine bakılarak sürer³⁰⁹. Bu törenler içerik bakımından farklı isimler alır. Av törenleri “sığır töreni”, çeşitli nedenlerle yapılan eğlenceler “toy veya şölen törenleri”, cenaze amacıyla yapılan yas törenlerine ise “yuğ törenleri” denmektedir.

“*Al Elmanın Hakkı*” masalında “*Düğün ateşi yakılmış, toy ateşi yanmış; kazanlarla pilav, zerde pişmiş, şölenler verilmiş, kuzular çevrilmiş...*” şeklinde düğün töreni anlatılırken ayrıca gelinin baba evinden oğlan evine götürülüş törenine de “*Delikanlı kızın evine gitmiş kızı almaya, çıkarmışlar gelini doru taya bindirmeye.*” şeklinde değinilmiştir³¹⁰.

“*Akıllı Dokumacı Kız*” masalında kırk gün kırk gece düğün yapılmıştır. Bu düğünde: “*Toy ateşi yanmış, pilav zerde kazanları kaynamış, açlar doymuş, açıklar giydirilmiş*”³¹¹.” diye yapılanlar anlatılır.

“*Zümrütüanka Kuşu*” adlı masalda doğu padişahının oğluyla batı padişahının kızı karşılaştıklarında birbirlerini sever ve evlenme ritüelini gayet

³⁰⁹ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy 61

³¹⁰ K. Tarık Dursun, a g.e sy.51

³¹¹ K. Tarık Dursun, a g.e sy.139

geleneksel olarak gerçekleştirirler: *“Kızla oğlan birbirlerine kavuşmuşlar, oracıkta söz kesip evlenmişler, tanıklığı da ipekböceğine yaptırmışlar³¹².”*

“Dev Kuyusunun Kızları³¹³” masalında genç kızlar prenslerle evlenmeyi “kırk günlük yas” süreleri doluncaya kadar ertelerler. Çünkü en küçük prensin öldüğünü düşünmektedirler. Gerçekten de geleneksel Anadolu kültürümüzde ölüm ardından ve doğum ardından geçen kırk günlük süre önem taşımaktadır.

“Sarı Çil Pullu Gök Deniz Gözlü Balıkçık ile Padişah Oğlu” masalında da nikah töreni ve gerdek odasına geçiş tüm ayrıntılarıyla verilir. *“Gündüzün bir güzel nikah kıyılmış, şerbetler içilmiş, zerde pilav yenmiş; gece olmuş ‘Buyrun gelin odasına.’ demişler, padişah oğlunu sultan kızın odasına almışlar. Ak bir yatak, ak bir çarşaf, ak bir yastıkla ak yorgan bekler dururmuş³¹⁴.”*

“Süllüm Beyle Settem Hanım” masalında kız siteme geleneği karşımıza çıkar. Masal kahramanı Karaböcek babasından istenir ve bu isteme *“Karaböceği babasından istemişler. Eh kız evi naz evi demişler, ‘Düşünelim.’ Demiş baba karafatma.³¹⁵”*

“Perçinli Darçınlı Masal³¹⁶” masalında Keloğlan yollara düşer ve köyüne döndüğünde sevdiği kızın düğün derneğinin kurulduğunu, “toy” şenliklerinin yapılmaya başlandığını görür. Kızın yapılmakta olan törenden verildiğini anlar.

“Hünerli Tencere³¹⁷” Tarık Dursun K’nın “Hoşça Kal Küçük” romanında öğretmen için köyde şölen yapılır: *“Muhtar acele bir kuzu kestirip çevirtti. Köyün en varlıklı kişileri de ayrıca kazan kaynattılar. Okulun avlusunda bir şölen sofrası kuruldu. Köyün erkeği, kadını kızı, genci yaşlısı toplandı. Çocuklar da geldiler³¹⁸...”*

Anadolu’daki geleneksel evlilik geleneklerinde evlenilecek olan kızın ailesine kız alma karşılığında ailenin öngördüğü bir miktar para verilmesi vardır. Bu paraya başlık parası denir. *“Para biriktiriyorum. Biriktirdiğim parayı kızın babasına vereceğim, bizim oralarda töre öyle. Kızın babasına istediği parayı vermedin mi kızı alamıyorsun³¹⁹.”*

³¹² K. Tarık Dursun “Bir Küçük Aslancık Varmış” sy.60

³¹³ K. Tarık Dursun “İyilikçi Tilki” sy. 26

³¹⁴ K. Tarık Dursun, a.g.e sy.85

³¹⁵ Kilimci Ayşe “Çöp Kraliçe” sy.37

³¹⁶ Kilimci, a.g.e sy.46

³¹⁷ Kilimci, a.g.e sy.57

³¹⁸ K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy.19

³¹⁹ İzgü Muzaffer Çizmeli Osman sy.16

Şehir evliliklerinde bu başlık parası görülmez ama önceden de belirttiğimiz gibi geleneksel kültürümüzde “kız isteme” önemli bir yer tutar: *“Biz bunları konuşurken ana pire çıkageldi. Konuya kestirmeden girdim. Kızıyla evlenmek istediğimi söyledim. Ana pire çok sevindi. Kara derili çocuğun gömleğinin kırımında dinlenmekte olan babadan da izin istemem gerekiyordu. Bir zıplayışta babaya ulaştım. O da istediğimizi olumlu karşıladı. Kız pire ile böylece evlendik³²⁰. ”*

4. 2. 4. 4.OYUNLAR

Oyun her zamanda ve her kültürde çocukların temel ihtiyaçları içinde yer alır. Çocuklar öğrenme sürecine oyunla başlar. Ayrıca oyun, çocuğun çevresiyle iletişimini pekiştirir. Çocuklar oyun sayesinde sosyalleşir. Oyunla hayal güçlerini geliştirirler. İlk çocukluk döneminin deneme – yanılma yoluyla hayatı öğrenme sürecinin temeli çocukların oyun oynama duygusuna bağlı olarak atılır. Etrafını bireysel veya grup oyunları ile keşfeden çocuk hayatı ilk defa oyunlar yoluyla öğrenir. Yarışmayı, paylaşmayı, beklemeyi ve birçok hayat deneyimini ilk kazandığı eylem oyunlardır. Bu nedenle tarih boyunca oyuncaklar çocuk yaşamının bir parçası olmakla beraber, değişen dünya ile birlikte biçim değiştirir ve daha karmaşık hale gelir. Ayrıca günümüz dünyasında oyuncak ve oyun bilgisayar ortamının simülasyon dünyası üzerine farklı bir biçim almaya başlamıştır.

1990-2000 yılları arasında internetin yaygınlaşması ve kırsal yaşamın yerini çok apartmanlı, az oyun alanlı kent yaşamının almaya başlaması oyunların biçimini değiştirmiştir. “Gelenek güncellemesi” yoluyla çocukların geleneksel eğlence anlayışının varlığından ve öğelerinden haberdar olması amaçlanmıştır. Roman ve masallarda geleneksel oyunlar bu işlevi yerine getirmek amacıyla güncel hayata sokulur.

Muzaffer İzgü’nün “Küçük Arı Büyük Arı” adlı eserinde kent ve kır yaşamının çocuklarının dünyası karşılaştırılır. Bu karşılaştırma geleneğe özendirme amacıyla yapıldığı için kent yaşamının oyunlarından hiç söz edilmez. Kentli çocuğun dünyası sıkıcı ve yaratıcılıktan uzaktır. Bu nedenle doğa ile iç içe yaşayan çocukların oynadığı geleneksel oyunların adı geçer. *“İki kardeş birbirlerinin*

³²⁰ Dayıoğlu Gülten Akıllı pireler sy.41

başlarına taç örerler papatyadan, gelincikten; yemiş koparmak için ağaçlara çıkarlar; dere kıyısından ince söğüt dalları koparır, onlarla yemiş sepeti yaparlar; yapraklardan kayık yapıp dereye salarlar; dardağan ağacından düdü, kiraz ağacından yay yaparlar... Geceleri bile oynarlar, ateşböceklerinin ardı sıra koşarlar, topladıkları ateş böcekleriyle küçücük bir fener alayı oluştururlar.”, “Az sonra çocuklardan biri ‘Haydi herkes evine, evi olmayan sıçan deliğine’ diye bağırınca tüm çocuklar koşuşarak evlerine dağıldı³²¹.

Tarık Dursun K’nın “Hoşça Kal Küçük” adlı romanında, özellikle oyun tekerlemeleri dikkat çekmektedir: “...Çimenlere oturur, ders yapar ‘Yağ satarım, bal satarım, ustam öldü, ben satarım.’ oynar,güneş tepelerde eğilmeye yüz tutarken köye dönerlerdi...”, “...Düşümde isparozlarla çember çevirdik, kukanı dik oyunu oynadık. Yeşil başlı yabanördekleriyle de uçurtma uçurdum...”³²²”

Çocuk şiirleri ve şarkıları, çocuğun eğitiminde önemli bir araçtır. Çocuklar bir oyun gibi bu şiir ve şarkıları ezberlerler. Bu nedenle onlar için bir oyun ve eğlence niteliği taşıyan bu ezberler zamanla eğitim amacıyla yetişkinlerin araç halini alır. Özellikle didaktik nitelik taşıyan eserler, aile içinde ve okul hayatında çocuklara öğretilerek doğru-yanlış kavramı aşılanır. Ülkesinin ve yaşadığı coğrafyanın özellikleri kavratılır: “...Çiftçi sürer tarlayı/Sonra eker buğdayı/Boy verir azar azar/Saplar gittikçe uzar/başaklar olgunlaşır/İçleri dolgunlaşır...”, “...Bebek en çok ‘İki Kedi’ şarkısını severdi. Şarkıya göre iki kedi; biri kara kedi, öbürü beyaz kedi dam üstünde karşılaşıyorlar/Miyavlayıp sonradan amansız bir kavgaya tutuşuyorlardı...”, “Küçük serçe küçük serçe! Yuvanı nereye yapacaksın, ayva çiçek açmadan önce? Meyvelerin içi geçecek, rüzgar başa türlü esecek. Yağmurlarla ıslanacaksın. halbuki sen ne sıcaksın!...”³²³”

Geleneksel bir çocuk oyunu olan elim sende oyununda bir ebe kendinden kaçan çocukları yakalamaya çalışır ve kaçan çocuklardan birine dokununca “Elim sende.” der. Dokunulan çocuk yeni ebe olur ve oyun böylece devam eder: “Kırmızı bahar çiçeklerinin üstünde elim sende oyunu oynayan kelekler hemen oyunu bıraktılar.”³²⁴”

³²¹ İzgü Muzaffer “Küçük Arı Büyük Arı” sy. 47, 57

³²² K Tarık Dursun “Hoşça Kal Küçük” sy.18,10

³²³ K. tarık Durdun a.g.e sy 23,44,96

³²⁴ Kutlu Ayla Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı sy. 70

Kaplumbağalar, çocuklar gibi ellerini ve ayaklarını kullanarak oyun oynayamazlar. Bu nedenle masalda kaplumbağalar bu oyunu kendilerine göre güncelleme yoluna giderler: *“Kaplumbağalar geceleri küçük fosillerle futboldan yararlanarak oluşturdukları ‘Buruntopu’ adlı oyunu oynuyorlar. Küçük fosil topu burunlarıyla süre süre kale yerine saydıkları iki taş arasındaki boşluğa atmaya çalışıyorlar. Ancak, kale çizgisine varana kadar öyle yoruluyorlar ki kendileri bir yana fosiller öbür yana düşüp uyuyakalıyorlar.* ³²⁵”

³²⁵ Kutlu, a.g.e sy. 59,60

5. SONUÇ

Gelenek, tanımlanması zor bir kavram olarak süregelenmiş olsa da, önceden yapılmış olan tanımlamaların doğrultusunda “Uzun zamandır yürürlükte olan; efsane, olay, doktrin, görüş, töre, alışkanlık ve benzerlerinin eskiden kalmış oldukları için saygın tutulup kuşaktan kuşağa sözlü aktarım yoluyla iletilmesiyle günümüze taşınan değerler ve uygulamalar bütünüdür.” şeklinde tanımlanabilir.

Geleneğin en önemli özelliği şüphesiz ki onu kuşaktan kuşağa aktaran dinamiktir. Bu dinamik ise insandır. Başta sözlü olarak aktarılsa da özellikle çocuk yazınının yaygınlaşması ve gelişmesiyle birlikte yazılı metinlerde de geleneğin aktarılması durumu görülmüştür. Çocuklar, geleneğin bir sonraki sırada aktarılacağı kuşaktır ve bu nedenle onlara yönelik yazılmış olan eserlerde geleneksel değerlere, geleneksel öğelere yer verilmesi gelenek aktarımı açısından işlevsel bir yöntemdir.

Güncelleme ise bu noktada yani geleneğin yeni kuşağa aktarılması noktasında karşımıza çıkar. Tanım olarak bakıldığında güncelleme “Güncel hâle getirme.” dir. Güncel ise “Günün konusu olan.” olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir şeyin güncel duruma getirilmesi güncelleme adını alır. Geleneği de yeni kuşağa aktarırken onu güncel duruma getirmek gerekir. Bu uygulama üç şekilde karşımıza çıkar: Geleneksel ögenin olduğu gibi aktarılacak yani gelenek aktarımı yapılarak güncel bir eserde yer alması ve bu şekilde güncel neslin gelenekten haberdar olması yoluyla geleneğin aktarılmış olması; geleneksel öğeden yararlanılarak bu ögenin güncel zevk veya ihtiyaçlara uygun olarak değişmiş biçiminin kullanılması veya kasıtlı olarak eserde ögenin değiştirilmesi; son olarak da geleneğin değişmesi ile ortaya çıkan boşluğun fark ettirilmesi yoluyla geleneği canlandırma gerekliliğinin hissedilmesi ve bu nedenle de geleneğin güncel hayata nakledilmesi gerektiğinin aktarılması. Bu uygulamalardan biri olan gelenek aktarımı, güncellemenin yalın biçimi olarak ele alınabilmektedir. Başka bir deyişle gelenek aktarımı, geleneğin sözlü edebiyat döneminden günümüze uzanan ve doğasında olan bir durumdur. Bu nedenle güncellemenin “güncel duruma getirme”, “gündeme getirme” işlevleriyle ilişkilidir. Güncelleme kavramının “değişikliğe uğratma” basamağını kapsamamaktadır.

Özellikle roman ve masallarda, geleneğe ait karakterlerin, olayların veya

davranış kalıplarının, hareketlerin üzerlerinde değişiklikler yapılarak bir tür “eskinin taklidi”, “eskinin güne uyarlanmış biçimi” olarak tekrar malzeme olarak işleniş söz konusudur. Bu durum, özellikle çocuk edebiyatı çerçevesinde zamane çocuğunu geçmişle ilişkilendirme aracı olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada da tüm bu nedenler çerçevesinde siyasal ve sosyal alt yapı koşulları nedeniyle geleneğin çocuk yazını yoluyla güncellenmesi ihtiyacının ortaya çıktığı 1990 – 2000 yılları arasındaki dönem ele alınmıştır. Bu dönemde de geleneğin çeşitli yollarla güncellenerek aktarılması durumuna çok rastlanan türlerden olan masallar ve romanlar incelenmiştir.

1990 – 2000 yılları arasında masal ve roman yazmış olan yazarların eserleri incelendiğinde gelenekten yararlanma ihtiyacını çok hisseden yazarların eserlerine çalışmada yer verilmiştir.

İncelenen eserlerde karşılaşılan geleneksel öğeler sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılarak incelenen bu geleneksel öğelere baktığımızda masallarda güncellemenin daha çok geleneği değiştirerek güne uyarlama şeklinde hayata geçirildiği görülür. Bunun dışında masallarda, geleneği olduğu gibi aktararak güncel neslin bilgisine ve hayatına sunma biçimindeki gelenek aktarımı uygulaması da karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar için yazılmış romanlarda ise daha çok geleneğin olduğu gibi aktarılması yoluyla güncel metinde kullanılması ve bunun sonucunda güncel neslin bilgisine ve hayatına sunulması görülür. Bunun dışında geleneksel olanın daha iyi ve yüce olduğu durumlar anlatılarak insanların gelenekten kopup modern dünya düzenine geçtikçe kaybettiği değerler gündeme getirilir. Yeni ve güncel neslin bu değerlerden haberdar olması, bu değerlere dönmesi ve değerleri canlı tutması hedeflenir. Bu yolla da geleneğin ve güncelin daha ileride yaşanacak olana, yani geleceğe aktarılması yolu açılmış olur.

Geleneksel olanın olduğu gibi aktarılması ve güncel olandaki aksaklıkların geleneğe dönülerek tedavi edilebileceğinin düşünülmesi nedeniyle gelenek ve şimdinin karşılaştırılmasının yapılması roman ve masallarda temel yazı türü biçimini bozmamaktadır. Bu durum daha önce de bahsettiğimiz gibi gelenek aktarımının geleneğin doğasında olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan özellikle masallarda, nadiren romanlarda karşımıza çıkan geleneğin değiştirilerek

günümüze aktarılması “deformasyon” sorununu ortaya çıkarır. Geleneksel olanı yenileyip güncel şekilde okuyucuya sunarken söz konusu yenileme geleneği yıpratıcı şekilde ortaya çıkabilir. Bu durum en çok masal tekerlemelerinde görülmekle birlikte kalıplaşmış ifadeler olan atasözlerinin güncellenmesi nedeniyle de görülebilir.

Geleneğin güncellenmesinde ortaya çıkan deformasyon örnekleri, özellikle tezin konusu olan edebî masallarda göze çarpmaktadır. Edebî masallar, sözlü gelenekten gelip derleme yoluyla yazıya geçirilmeyerek bir yazar tarafından kurgulanma yoluyla kaleme alınan masallardır. Bu masallar, yazarının yaşadığı çağın genel bakış açısıyla birlikte, yazarın dünya görüşünü, eğitim anlayışını, geleneğe yaklaşımını yansıtmaya özelliği göstermektedir. Bu nedenle geleneksel olan masallardan biçimsel ve anlamsal olarak kopmaya daha yatkındırlar. Edebî masalların özellikle masal tekerlemelerinde görülen deformasyon, masal ile tekerleme uyumunun bozulması, masal akışının geleneksel yapıdan sapması gibi örnekleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin “Çöp Kraliçe” masalında olduğu gibi, masal evreninde ve zamansız bir dilimde yer alan masal kişileri bir anda günümüze sıçrama gösterebilmektedir veya diğer masallarda da görüldüğü üzere güncel sorunlarla ilgili mesajlar edebî masalların içeriğinde yer alabilmektedir.

Gelenek güncellemesi ne şekilde yapılmış olursa olsun doğrudan veya deforme şekilde geleneğin yeni nesle aktarılmasını sağladığından aslında gelenek kadar eski bir kavramdır. Geleneğin aktarılmadığı noktada gelenek olmayacağı düşünülmürse güncel hâle getirilmediği sürece geleneği yaşatmak olanaksızdır. İlginç örnekler daha çok geleneği baştan yaratma yoluna gidecek kadar bariz yapılan güncellemelerde karşımıza çıkar. Diğer şekillerde yapılmış olan güncellemeler ise bizi geleneksel olandan haberdar eder ve böylece hayatımıza uygulama fırsatını bize vermiş olur.

Geleneğin çocuk edebiyatı ürünlerinde kullanılması çocuğa yönelik edebiyatın var olduğu andan itibaren görülen bir uygulama olmakla birlikte, güncellemelerin günümüz edebiyatında edebî türün genel özelliklerinde değişim yapma yoluna gitmesi çocuk gelişimi açısından olumlu uygulamalarla birlikte olumsuz uygulamaları da doğurmaktadır. Günümüz sorunlarının ele alındığı

metinler aracılığıyla çocukta farkındalık yaratması, çağın çocuklarına uygun bir anlatım dili kullanması çocuk gelişimi açısından işlevsel uygulamalardır. Fakat çocuğu sorunlardan, hayata dair gerçeklerden izole edecek sadeleştirmeler yoluyla masal metinlerinde yapılan güncellemelerin çocuğu hayata hazırlama konusundaki başarısı şüphelidir. Masalın doğasında olan şiddet ve korku öğelerinin tamamen masallardan çıkarılması, masal metninin orijinalliğini bozmakla kalmaz; bu öğelerle çocuğa katılmak istenen birtakım davranış ve düşünce kalıplarının da eksik kalmasına neden olur. Sosyal bağışıklığı bozarak geleneğin olmadığı yerde her şeyin yok olması sonucunu ortaya çıkartır. Tüm bu çerçevede ele alındığında deformasyon hem edebî türü tanıma hem de gelenek aktarımı konusunda önümüzdeki nesillerde boşluklara neden olacaktır. Bu, deformasyonun ortaya çıkardığı kötü sonuçlardandır.

Güncelleme sırasında ortaya çıkan her “yeniden yaratma” deformasyonla sonuçlanacak diye bir genelleme yoktur. Türe ait özellikleri ve geleneksel öğeleri tamamen değiştirmeden, yani bambaşka bir yapıya dönüştürmeden yapılacak olan bir güncelleme, çocuk gelişimi açısından da başarıyla sonuçlanacağı gibi geleneğin aktarımını da başarılı kılacaktır. Güncelleme, geleneğin gerek kendi yapısı gerek çağın şartları açısından kaçınılmazdır. Burada dikkat edilmesi gereken gelenek üzerinde güncelleme yapılırken ana yapıyı bozmamaya özen göstermektir. Aksi takdirde aktarılan ögenin ne kadar gelenek olduğu tartışmalı bir hâl alabilir.

Geleneğin eksikliği yeni nesillerde her zaman ciddi sorunlar ortaya çıkaracaktır. Kuşaklar arası aktarımın geleneğin gelenek olarak kalması açısından şarttır. Bu aktarım gerçekleşmezse gelenek de olmaz. Toplumsal ve kültürel bir kimlik ögesi olan gelenek, kimliğinden haberdar nesiller yetiştirmek açısından önemlidir. Aksi takdirde küresel kültürün etkisiyle kendine yabancılaşan ve öz değerlerinden kopmuş bir kuşak yetişecektir. Bu da toplumun temel taşlarından sarsılması gibi ciddi sonuçlar doğurabilir.

KAYNAKÇA

- ALLİSON, Robert J. [John]. (1997). *American Eras: Devolepmet of Nation (1783 – 1815)*
- ALLİSON, Robert J. [John]. (2012). *Amerikan Devrimi Kısa Bir Tarihçe*, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAŞKAYA, Fikret. (Aralık,2005). *Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek*, Ankara: Maki Baskı Yayın.
- BİLGİN, Handegül. (2011). *5- 6 Yaş Çocuklarına Yönelik 1990 – 2010 Yılları Arasında Basılan Resimli Kitapların Çocuğa Görelik Kavramına Göre İncelenmesi*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- ÇETİN, Taylan. (2012). *1990 Sonrası Küreselleşme Sürecinde Birey ve Resim Sanatı*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- DAYIOĞLU, Gülten. (1995). *Dünya Çocukların Olsa*, İstanbul: Altın Kitaplar Matbaası.
- DAYIOĞLU, Gülten. (1996). *Akıllı Pireler*, İstanbul: Petek Yayıncılık A.Ş Matbaası.
- DEMİRAY, M. Güner. (1996). *Anadolu'dan Masallar*, İstanbul: Cantekin Matbaası.
- EKİCİ, Metin. “*Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme*”, <http://www.academia.edu> adresinden 12.12.2015 tarihinde alınmıştır.
- EKİCİ, Metin. (2004). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- ELDEN, Yaşar. (2011). *1990'lı Yıllardan Günümüze Ne Değişti Neler Değişmedi*, Kayseri: Laçın Yayınları.
- ERSOY, Ruhi. (2009). *Sözlü Tarih - Folklor İlişkisi/ Baraklar Örneği*, Ankara:

Akçağ Yayınları.

FİLİZOK, Rıza. (1991). *Ziya Gökalp'ın Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri*

Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GİDDENS, Anthony. (2008). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

GİRİTLİ, İsmet. (1990). *1990'a Girerken Bazı Olaylar ve Sorunlar*, İstanbul:

Yaylın Matbaası.

GLASSİE, Henry. (2002). *Turkish Traditional Art*, Ankara: Kültür Bakanlığı

Yayınları.

GRANT, James P. (1992). *Dünya Çocuklarının Durumu 1992*, UNİCEF.

GÜLTEKİN, Mehmet Bedri. (1998). *Gelenek ve Gelişme*, İstanbul: Sistem Ofset.

HOBBSAWN, Richard, Terrence Ranger. (1983). *The Inventation Of Tradition*,

Cenbridge: Cambridge University Press.

HÜSEYİN, Hasan. (1994). *Ormanın Öcü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

HYPOLITE, Jean. (Aralık, 2010). *Marx Ve Hegel Üzerine Çalışmalar*, Çev:

Doğan Barış Kılınç, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

ILGAZ, Rıfat. (1990). *Bacaksız Okulda*, İstanbul: Çınar Yayınları.

İZGÜ, Muzaffer. (1993). *Ökkeş Kapıcı*, İstanbul: Özyürek Çocuk Kitapları.

İZGÜ, Muzaffer. (1996). *Yusuf'un Treni*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer. (1994). *Güldüren Uçurtma*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer. (1995). *Küçük Arı Büyük Arı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer. (1994). *Çizmeli Osman*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

İZGÜ, Muzaffer. (1995). *Kara Pamuk*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

K. [Kakınç], Tarık Dursun. (1990). *Deve Tellal Pire Berber İken*, Ankara: Bilgi

Yayınevi.

- K. [Kakınç], Tarık Dursun. (1994). *İyilikçi Tilki*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- K. [Kakınç], Tarık Dursun. (1992). *Bir Küçük Aslanık Varmış*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- K. [Kakınç], Tarık Dursun. (1998). *Hoşça Kal Küçük*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KALAFAT, Yaşar. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KİLİMCİ, Ayşe. (1990). *Çöp Kraliçe*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KOMİSYON. (1990). *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Cilt: 7*, İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları.
- KOMİSYON. (1993). *Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, Cilt: 3*, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- KOZ M. S. (1993). *Osmanlı Dönemi Çocuk Kitap ve Dergileri, Dünya Gazetesi Kitap Eki. Sayı: 21*.
- KUTLU, Ayla. (1995). *Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MARSHALL Gordon. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü, Çev: Osman Akınbay – Derya Kömürcü*, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- MARX Karl. (2000). *Yabancılaşma, Çev: Kenan Somer, Ahmet Kardam, Sevim Belli, Arif Gelen, Yurdakul Fincancı, Alaattin Bilgi*, Ankara: Sol Yayınları.
- OĞUZKAN A.F. (2001). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ONG Walter. (1999). *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- ORTAYLI, İlber. (2011). *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis. (2000). *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- ÖZBUDUN Sibel. (2002). *Bir Yanlış İkilem: Geleneksel Kültür ve Küresel(leşen) Kültür VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZDEMİR, Nebi. (Kış, 2009). “*Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi*”, *Milli Folklor Dergisi Sayı: 84*.
- SMİTH, Seymour. (Mart, 1996). *Gnosticism: The Path of Inner Knowledge*, The Hidden Wisdom Library.
- ŞENER, Halis. (1999). *Anadolu Masalları*, İstanbul: MEB Yayınları.
- UĞURLU, Serdar. (2010.) *Gelenek ve Kimlik İlişkisi, Doktora Tezi, Sakarya*.
- UYSAL, Ahmet. (1996). *Alaca Baykuş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- VURAL, Mehmet. (2003). *Gelenek ve Dinlerin Aşkın Birliği, Doğu-Batı Düşünce Dergisi (Modernliğin Gölgesinde Gelenek), Yıl 7, Sayı 25*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya. (2014). *Şamanizm*, Ankara, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- YURTTAŞ, Hüseyin. (1996). *Kör Kaptanın Serüvenleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- YURTTAŞ, Hüseyin. (1991). *Eşekler Cenneti*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ZİYA, Gökalp. (2001). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- ZİYA, Gökalp. (2017). *Yeni Hayat*, Hazırlayan: Prof. Dr. Salim Çonoğlu, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ZİYA, Gökalp. (1999). “*Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler*”, *Genç Kalemler Dergisi*, Hazırlayan: İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.